

मध्यमकालीन खर्च संरचना

आ.ब.२०८२/०८३-२०८४/०८५

Medium Term Expenditure Framework

F.Y-2025/026 – 2027/028

सैनामैना नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

रुपन्देही, लुम्बिनी प्रदेश ।

परिच्छेद- १ परिचय र उद्देश्य

१.१ पृष्ठभूमि :

आवधिक योजनालाई वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम मार्फत कार्यान्वयन गर्नको लागि स्रोत सुनिश्चितता गर्नुका साथै वित्तीय अनुशासन कायम राख्दै विनियोजन कुशलता र कार्यान्वयन दक्षता हासिल गर्न मध्यमकालीन खर्च संरचनाको महत्वपूर्ण भूमिका रहने गर्दछ । नगरपालिकाको आवधिक योजना, वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र विभिन्न क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाले लिएका समष्टिगत तथा विषय क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्यहरू हासिल गर्न सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । सार्वजनिक स्रोत व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी र नतिजामुखी बनाउने कार्य मध्यमकालीन खर्च संरचनाले सहयोग गर्दछ । नेपालमा आ.व. २०५९/६० बाट उपयोगमा ल्याइएको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रमुख उद्देश्य सरकारले गर्ने सबै खर्च प्राथमिकताका आधारमा बाडफाँड गरी खर्चको प्रभावकारिता बढाउनु हो । स्थानीय तहमा पनि यसले विकास योजनाको लक्षित नतिजा हासिल गर्न स्रोत-साधनको प्रभावकारी विनियोजन र परिचालन, पारदर्शी र मितव्ययी खर्च प्रणाली, वित्तीय अनुशासन जस्ता पक्षमा सुधार ल्याउन महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ ।

१.२ अवधारणा र उद्देश्य

१.२.१ अवधारणा

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको एक औजारको रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनाले नगरपालिकासँग उपलब्ध सीमित स्रोत-साधनको वस्तुनिष्ठ आंकलन गर्ने र त्यसलाई आवधिक विकास योजनाले लिएका प्राथमिकताको क्षेत्रमा मध्यम अवधिको लागि बाँडफाँट गर्ने गर्दछ । यस अन्तर्गत संघ तथा प्रदेशबाट नगरपालिका लाई विभिन्न शिर्षकमा प्राप्त हुने स्रोत, आन्तरिक आय, आन्तरिक ऋण तथा अन्य स्रोत समेत आंकलन गरी समष्टिगत वित्तीय खाका निर्धारण गरिन्छ । यसैको आधारमा खर्च क्षेत्रगत प्राथमिकता अनुरूप विषयगत कार्यालय/शाखा र नगरपालिकाको अन्य निकायसँग सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न आवश्यक मध्यम अवधिको बजेट विनियोजन गर्न मध्यमकालीन खर्च अनुमानको विषयगत सीमा तयार गरिन्छ । यसरी निर्धारण भएको बजेटको सीमा भित्र रहेर विषयगत कार्यालय/शाखाले नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि आवश्यक खर्चको कार्यक्रम तथा आयोजनागत विनियोजन अनुमान गर्दछन् । यो खाका तयार गर्दा बजेटको कार्यान्वयनबाट तीन वर्षमा प्राप्त हुने प्रतिफलको पनि अनुमान गरिन्छ । यसमा पहिलो वर्ष बजेटको वास्तविक अनुमान हुन्छ भने बाँकी दुई वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ । पहिलो वर्षको बजेट कार्यान्वयन भएपछि नयाँ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरिन्छ । जसमा पहिलो वर्षको प्रगति समीक्षा गरी बाँकी दुई वर्षको प्रक्षेपित अनुमान परिमार्जन गरी थप एक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ । यसरी मध्यमकालीन खर्च संरचनामा चक्रीय हिसाबले प्रत्येक वर्ष तीन वर्षको बजेटको आंकलन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसबाट मध्यमकालीन खर्च संरचनाले बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ ।

१.२.२. उद्देश्यहरू;

नगरपालिकाले तर्जुमा गर्ने मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मुख्य उद्देश्य देहाय बमोजिम रहेका छन्;

- १) आवधिक योजना र वार्षिक विकास योजनालाई बजेटसँग तादात्म्यता कायम गरी स्रोत-साधनको विनियोजनलाई उपलब्धिमुलक बनाउनु,
- २) आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्न र प्राथमिकता प्राप्त आयोजनालाई स्रोतको सुनिश्चितता गर्न,

३) सार्वजनिक खर्च प्रणालीमा वित्तीय अनुशासन कायम गरी समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व प्राप्त गर्नका लागि नगरपालिका लाई प्राप्त हुने मध्यम अवधिको आन्तरिक र बाह्य श्रोतको वास्तविक अनुमान गरी बजेट खाका तर्जुमा गर्नु,

४) सार्वजनिक खर्चलाई बढी प्रभावकारी र कुशल बनाइ लक्षित प्रतिफल सुनिश्चित गर्नु ।

५) बजेट अनुमानलाई बढी वास्तविक बनाउनु,

१.३ कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्था:

सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनको सन्दर्भमा संविधानले व्यवस्था गरेको प्रावधानहरू एवं स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्रका आर्थिक, सामाजिक, वातावरणीय तथा राजनीतिक पक्षसँग सम्बन्धित विभिन्न नीति, ऐन, नियमको कार्यान्वयन तथा दिर्घकालिन योजना, आवधिक योजना र विषयगत रणनीतिक योजनाको लक्ष्य हासिल गर्ने पक्षलाई ध्यान दिनु आवश्यक छ । सोहि मुताबिक यो मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा देहायमा उल्लिखित पक्षलाई आधार लिएको छ;

- नेपालको संविधान
- स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४
- अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायीत्व ऐन, २०७६,
- स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना दिग्दर्शन, २०७८ (परिमार्जित)
- स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८
- सैनामैना नगरपालिकाको आवधिक योजना
- नगरपालिकाको नगर पार्श्वचित्र, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम एवम् योजना र विषयक्षेत्रगत नीति ।

१.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा प्रक्रिया:

मध्यमकालीन खर्च संरचना (आ.ब.०८२/८३-०८४/८५) देहायको प्रक्रिया बमोजिम तर्जुमा गरिएको छ:

क) त्रिवर्षीय प्रक्षेपण सहित कुल बजेट र श्रोतको आकार तयारी गर्ने: गत आर्थिक वर्षको यथार्थ स्थिति, चालु आर्थिक वर्षको प्रक्षेपित अवस्था, सङ्घ र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त स्रोतको आधारमा आगामी ३ वर्षको बजेट तथा कार्यक्रम बारेमा वडा कार्यालय, सम्बन्धित विषयगत कार्यालय, योजना तथा प्राविधिक महाशाखा र कार्यपालिकाले नीतिगत छलफल गरी आगामी आर्थिक वर्ष र थप २ आर्थिक वर्षको बजेट तथा कार्यक्रमको प्रक्षेपण गरी प्रारम्भिक प्रतिवेदन गरिएको छ । यो कार्य गर्दा सम्बन्धित निकायहरूको संलग्नतामा योजना तथा प्राविधिक शाखाले समग्रमा पुनरावलोकन गरी अवधारणापत्र तयार गरेको छ भने स्रोत समितिले नगरपालिका को अर्थतन्त्रको वर्तमान स्थिति, चालु आवधिक योजना, सङ्घ र प्रदेश सरकारबाट विभिन्न शिर्षकमा प्राप्त हुने बजेट स्रोत, राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकम तथा रोयल्टी बापत प्राप्त हुने रकम, बाह्य एवम् आन्तरिक वित्तीय साधनको सम्भावना, करको लचकता, राजस्व प्रक्षेपण तथा कार्यगत नीति र प्राथमिकताको आधारमा आगामी आर्थिक वर्ष र थप २ आर्थिक वर्षको कुल बजेटको आकार तयार गरिन्छ ।

ख) बजेट सीमा निर्धारण तथा बाँडफाँट : स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले तयार गरेको आगामी ३ वर्षको स्रोत तथा खर्च अनुमान तथा प्रक्षेपणका आधारमा योजना शाखाद्वारा निकायगत र विषयगत रूपमा चालु, पुँजीगत र वित्तीय व्यवस्थासहितको बजेटको सीमा र मार्गदर्शन तयार गरियो

। माथि उल्लेख भएअनुसार तयार भएको निकायगत/विषयगत बजेट सीमा र मार्गदर्शन कार्यदलमा पेश भै आवश्यक छलफल तथा परिमार्जन गरी स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति मार्फत कार्यपालिकामा स्वीकृतिको लागि पेश गरिएको थियो । कार्यपालिकाबाट स्वीकृत बजेट सीमा र मार्गदर्शनलाई वडा कार्यालयसँगको प्रत्यक्ष सम्पर्क र सहयोग समेतको आधारमा विषय उपक्षेत्रगत र क्षेत्रगत रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्न सम्बन्धित शाखामा प्रेषित गर्ने ।

ग) विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी:

नगर कार्यपालिकाबाट स्वीकृत गरी पठाएको बजेट सीमा र मार्गदर्शनभित्र रही सम्बन्धित विषयगत शाखाले आफ्नो विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित कार्यक्रम तथा आयोजनामध्ये वडा कार्यालयसँगको समेत समन्वयमा आवश्यकता र प्राथमिकीकरणका आधारमा छनौट भएका आयोजना/कार्यक्रमहरूको त्रिवर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको विषय उपक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना विवरण तयार गरियो र यसरी उपक्षेत्रगत रूपमा तयार भएको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको विवरणलाई कार्यदलले सम्बन्धित शाखा प्रमुखसँगको सहकार्यमा विषयक्षेत्रगत रूपमा एकिकृत गरी विषयक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गरी नगरपालिकाको आबाधिक योजना, नीति तथा कार्यक्रम, स्थानीय प्राथमिकता र विषयक्षेत्रगत नीति तथा गुरुयोजना अनुरूप आवश्यक छलफल एवम् परिमार्जनको लागि सम्बन्धित विषयगत समितिमा पेश गरियो। विषयक्षेत्रगत रूपमा प्रस्तावित मध्यमकालीन खर्च संरचनामा प्रस्तावित आयोजना/कार्यक्रम तथा उपक्षेत्रको रणनीतिक स्तम्भ, प्राथमिकीकरण, जलवायु संकेत, लैंगिक संकेत र दिगो विकास लक्ष्यका आधारमा सांकेतिकरण समेत गर्नुपर्दछ ।

घ) विषयगत समितिमा छलफल तथा परिमार्जन: विभिन्न विषयगत शाखाबाट प्रस्तावित भई कार्यदलले तयार गरेको आयोजना/कार्यक्रमहरूको त्रिवर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको विषयक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेट माथी सम्बन्धित विषयगत समितिमा दफावार छलफल गर्नुपर्दछ। यसरी छलफल गर्दा नेपालको संविधान (मौलिक हक, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीतिहरू र सम्बन्धित स्थानीय तहको कार्यक्षेत्र/क्षेत्राधिकार), राष्ट्रिय दीर्घकालीन सोच, राष्ट्रिय आबाधिक योजना, प्रादेशिक आबाधिक योजना, नगरपालिकाको आबाधिक योजना, नीति तथा कार्यक्रम, आवश्यकता, समस्या र सम्भावना, क्रमागत आयोजना/कार्यक्रम, दिगो विकास लक्ष्य स्थानीयकरणका सवाल समेतको आधारमा छलफल गरी आयोजना/कार्यक्रम तथा उपक्षेत्रको प्राथमिकीकरण एवम् बजेट बाँडफाँट गर्नुपर्दछ ।

ङ) एकिकृत मस्यौदा तयार: विषयगत समितिमा दफावार छलफल गरी प्रस्ताव भएका कार्यक्रम/आयोजना तथा उपक्षेत्रगत त्रिवर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको विषयक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमलाई बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले कार्यदलको सहयोगमा आवश्यक छलफल तथा परिमार्जन सहित मध्यमकालीन खर्च संरचनाको एकीकृत मस्यौदा तयारी गरियो। सो क्रममा बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले खर्चको माग र उपलब्ध स्रोत बीच सामन्जस्यता कायम हुनेगरी विश्लेषण गरी विषय क्षेत्रगत माग र स्रोतको विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।

च) कार्यपालिकामा पेश तथा स्वीकृति: बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले तयार गरेको मध्यमकालीनखर्च संरचनाको एकिकृत मस्यौदा स्वीकृतिको लागि कार्यपालिकामा पेश गर्नुपर्दछ । पेश भएको एकिकृत मस्यौदा उपर नगर कार्यपालिकामा छलफल भई आवश्यकता अनुसार परिमार्जन सहित स्वीकृत गर्ने । कार्यपालिकाबाट स्वीकृत भएको मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई अनुमोदनका लागि नगर सभामा पेश गर्ने ।

परिच्छेद- २

मध्यमकालीन खर्च संरचना

२.१ पृष्ठभूमी

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको एक औजारको रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनाले सरकारसँग उपलब्ध सीमित श्रोत-साधनको वस्तुनिष्ठ आंकलन गर्ने र त्यसलाई योजनाको प्राथमिकताको क्षेत्रमा मध्यम अवधिको लागि बाँडफाँट गर्ने गर्दछ । यस अन्तर्गत संघ तथा प्रदेशबाट नगरपालिकालाई विभिन्न शिर्षकमा प्राप्त हुने श्रोत, आन्तरिक आय, आन्तरिक ऋण तथा अन्य श्रोत समेत आंकलन गरी समष्टिगत वित्तीय खाका निर्धारण गरिन्छ । यसैको आधारमा खर्च क्षेत्रगत प्राथमिकता अनुरूप विषयगत शाखा र नगरपालिकाको अन्य निकायहरूसँग सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न आवश्यक मध्यम अवधिको बजेट विनियोजन गर्न मध्यमकालीन खर्च अनुमानको विषयगत सीमा तयार गरिन्छ । यसरी निर्धारण भएको बजेटको सीमा भित्र रहेर विषयगत शाखाहरूले नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि आवश्यक खर्चको कार्यक्रम तथा आयोजनागत विनियोजन अनुमान गर्दछन् । यो खाका तयार गर्दा बजेटको कार्यान्वयनबाट तीन वर्षमा प्राप्त हुने प्रतिफलको पनि अनुमान गरिन्छ । यसमा पहिलो वर्ष बजेटको वास्तविक अनुमान हुन्छ भने बाँकी दुई वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ । पहिलो वर्षको बजेट कार्यान्वयन भएपछि नयाँ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरिन्छ । जसमा पहिलो वर्षको प्रगति समीक्षा गरी बाँकी दुई वर्षको प्रक्षेपित अनुमान परिमार्जन गरी थप एक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ । यसरी मध्यमकालीन खर्च संरचनामा चक्रीय हिसाबले प्रत्येक वर्ष तीन वर्षको बजेटको आंकलन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसबाट मध्यमकालीन खर्च संरचनाले बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । मध्यमकालीन खर्च संरचनाले नगरपालिकाको बजेट विनियोजन तथा कार्यान्वयन कुशलता मार्फत नगरपालिकाको दिगो विकास तर्फ मार्गदर्शन गर्दछ ।

नेपालमा विकास योजनाहरूबाट अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुन नसक्नुको एक प्रमुख कारण उपलब्ध श्रोत साधनको सन्तुलित एवम् वस्तुपरक र प्राथमिकताका आधारमा विनियोजन हुन नसक्नु हो । जसले गर्दा न्यून पुँजीगत खर्च, आर्थिक वर्षको अन्त्यमा गएर खर्च हुने, आर्थिक अनुशासन कायम हुन नसक्दा लगानी र सम्पन्न आयोजना/कार्यक्रमले दिगो एवम् समावेशी प्रतिफल दिन नसक्दा हाम्रा समस्या समाधान हुन सकेको छैनन् । यसको प्रतक्ष्य असर सार्वजनिक वित्त क्षेत्रको अतिरिक्त समग्र अर्थतन्त्र र आर्थिक-सामाजिक विकासमा पर्न गएको छ । नेपालको संविधानले परिकल्पना गरे बमोजिमको आर्थिक सामाजिक एवं भौतिक विकास प्राप्त गर्न नेपाल सरकारको दीर्घकालीन सोच सहितको पन्ध्रौं आवधिक योजना, दिगो विकास लक्ष्यका स्थानीय सवाल, लुम्बिनी प्रदेश सरकारको प्रथम आवधिक योजना, नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र मध्यम अवधिमा हासिल गर्ने उपलब्धिको घोषणा तथा प्राथमिकतावीच तादात्म्यता कायम हुनेगरी आगामी ३ वर्षको प्रथम मध्यमकालीन खर्च संरचना (२०८२/८३-०८४/०८५) तर्जुमा गरिएको छ ।

२.२ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

प्रस्तुत मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा नगरपालिकाको आवधिक योजना, हालसम्मको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र नीतिलाई प्रमुख आधारको रूपमा लिइएको छ । नगर विकासको आवधिक योजनामा उल्लिखित सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य, प्राथमिकता तथा रणनीति र विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य र रणनीतिलाई यस चक्रीय योजनाको समष्टिगत सोच, लक्ष्य उद्देश्य तथा रणनीति विषय क्षेत्रगत सोच, उद्देश्य तथा रणनीतिका रूपमा उल्लेख गरिएको छ । नगर स्थिति पत्र, तथा चालु आर्थिक वर्षको नीति तथा कार्यक्रम, सोहीँ राष्ट्रिय योजना, लुम्बिनी प्रदेश सरकारको प्रथम आवधिक योजना एवं राष्ट्रिय, प्रदेश र नगरपालिकाको आवधिक योजना र विषयगत नीतिलाई समावेश गरिएको छ । सो अनुसार मध्यमकालीन खर्च संरचनाको समष्टिगत सोच, उद्देश्य तथा रणनीति देहाय बमोजिम रहेको छ ।

२.२.१ दीर्घकालीन सोच

“सैनैमैना समृद्धिको आधार, उत्पादन, पर्यटन र पूर्वाधार”

२.२.२ लक्ष्य

नगरपालिकाको समग्र लक्ष्यलाई आवधिक योजनामा उल्लेख भए बमोजिम देहाय अनुसार उल्लेख गरिएको छः
समग्र लक्ष्य

- १ समृद्ध समाजको सिर्जना गर्न उच्च आर्थिक वृद्धि
- २ सामाजिक न्याय सहितको शिक्षित, स्वस्थ तथा समृद्ध र विभेदरहित समाजको सिर्जना
- ३ आवश्यकताका आधारमा सामाजिक तथा आर्थिक पूर्वाधारहरूको विकास
- ४ जलवायु परिवर्तनको न्युनिकरण र विपद्ग्रस्त तथा विपद् सतर्कताको अवस्थाको व्यवस्थापन
- ५ नगरपालिकाबाट प्रवाह हुने सेवाहरू जनमैत्री बनाई जनताको जीविका तथा जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने

२.२.३ उद्देश्य

नगरपालिकाको समग्र आर्थिक, सामाजिक तथा भौतिक विकासको लागि लगानी वृद्धि गरी उपरोक्त लक्ष्य हासिल गर्न देहायअनुसारको उद्देश्य लिइएको छ (आवधिक योजनामा समष्टिगत उद्देश्य नभई विषय क्षेत्रगत रूपमा उल्लेख गरिएको हुदा उपरोक्त विषय क्षेत्रगत उद्देश्यलाई एकीकृत गरी समष्टिगत उद्देश्य तयार गरिएको छ)ः

१. कृषि तथा ब्यवसायिक क्षेत्रको उत्पादन, रोजगारी र आयमा समावेशी, गुणात्मक र दिगो वृद्धि गर्नु,
२. गुणस्तरीय शिक्षा र स्वास्थ्य प्रबर्द्धन मार्फत स्वस्थ, सृजनशील र सीपयुक्त मानव पुँजीको निर्माण गर्नु,
३. आधारभूत भौतिक पूर्वाधारको दिगो विकास सहित अन्तरआवद्धता सहज, सुरक्षित र व्यवस्थित बनाउनु,
४. वन, जैविक विविधता तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन र विपद् उत्थानशिलता प्रवर्द्धन गर्नु,
५. पर्यटन क्षेत्रको विकास र बिस्तार मार्फत रोजगारी प्रबर्द्धन गर्नु,
६. नगरपालिकाको सुशासन, सेवा प्रवाह, विकास उपलब्धी र जवाफदेहिताको स्थितिमा गुणात्मक वृद्धि गर्नु

२.२.४ रणनीति

नगर विकासको उल्लिखित सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्ने देहायअनुसारका सात प्रमुख रणनीतिहरू (आवधिक योजनामा समावेश भएको रणनीति) अबलम्बन गरिनेछ :

रणनीति १ सबैले प्रत्याभूति गर्ने गरी आर्थिक विकास गर्ने ।

रणनीति २ सामाजिक शुसम्पन्नतालाई अगाडि बढाईने ।

रणनीति ३ विकास व्यवस्थापनमा नीजि तथा सामुदायिक साझेदारी प्रबर्द्धन गर्ने ।

रणनीति ४ सम्पदा मैत्री पर्यटन प्रवर्द्धन आर्थिक समृद्धिको अर्को पाटोको रूपमा विकास गरिने ।

रणनीति ५ गुणस्तरीय र दिगो पूर्वाधार विकास गर्ने ।

रणनीति ६ वातावरणीय संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।

रणनीति ७ मानव संसाधनको विकास र परिचालन सुशासन सहितको चुस्त सेवा प्रवाह गर्ने ।

२.२.५ प्राथमिकता तथा तुलनात्मक लाभको क्षेत्र

नगर विकासको उल्लिखित सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य र रणनीति हासिल गर्न देहायअनुसारका ३ प्रमुख प्राथमिकता तथा तुलनात्मक लाभको क्षेत्र पहिचान गरिएको छ :

१. स्थानीय उत्पादन:

- कृषिजन्य उच्च मूल्यका वालीहरूको व्यवसायिक उत्पादन तथा व्यवसायिकरण
- उन्नत तथा नक्ष सुधार सहितका पशु (चौपायाको) को व्यवसायिक उत्पादन र बजारिकरण
- पशुपंक्षीजन्य वस्तुहरूको व्यवसायिक उत्पादन र बजारिकरण
- स्थानीय स्रोत साधन तथा अवसरमा आधारित उद्यम व्यवसायको विकासबाट गैर कृषि उत्पादन तथा बजारिकरणमा वृद्धि ।

२. पर्यटन

- स्मार्ट सिटी र लुम्बिनी सँगको नजिक सम्बन्ध विकास
- पर्यटन मैत्री सम्पदाहरूको जिणोद्वार र स्तरोन्नती
- धार्मिक पर्यटन क्षेत्रहरूको विकास
- पर्यटकहरूको आवागमन तथा बसाई सहज बनाउँन होमस्टे तथा साँस्कृति प्रदर्शनीहरूको व्यवस्था
- सुलभ शौचालय र फोहरमैला रहित स्वच्छ वातावरण तयारी
- पर्यटकलाई आयात रहित र स्थानीय उत्पादन सहितका खाद्य वस्तुहरूबाट सेवा
- पिउँने पानीको सर्वसुलभता ।

३. पूर्वाधार

- सर्वसुलभ र भरपर्दो यातायात प्रणाली स्थापना गर्न चक्रपथको पूर्णता र सौन्दर्यताको विकास
- राजमार्ग आसपासका भित्रि सडकहरूको कालोपत्रे सहित स्तरोन्नती गरे यातायात पूर्वाधारमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने
- सडकका दायौँबायौँ नाली र वृक्षारोपण

- नियमित विद्युत र संचार
- सामुदायिक संस्थाहरूको सुविधा सम्पन्न पूर्वाधारको सुनिश्चितता ।

२.३ समष्टिगत आर्थिक खाका

सैनैमैना नगरपालिकाले तय गरेको दीर्घकालीन सोच, नगर विकासको लक्ष्य तथा उद्देश्य अनुरूप नगर क्षेत्रभित्र उत्पादन, रोजगारी, आय र लगानी लगायत सूचकहरूमा विगत आर्थिक वर्षको अवस्था, उपलब्धी, चालु आर्थिक वर्षको समीक्षाका आधारमा मध्यमअवधिको समष्टिगत आर्थिक खाका तयार गरिन्छ। खाका तयार गर्ने सिलसिलामा आवधिक योजनाको आधारमा वार्षिक योजनाको प्रभाव र असर तहको प्रमुख नतिजा सूचकलाई समेत आधार लिइएको हुन्छ। यस नगरपालिकाको समष्टिगत आर्थिक खाका देहायअनुसार रहेको छः

तालिका २.१ प्रमुख समष्टिगत आर्थिक खाका (स्रोत: आवधिक योजना)

सि.नं.	सूचक/लक्ष्य	एकाई	आ.व. ०८०/८१ को उपलब्धी	चालु आव. ०८१/८२ को अनुमानित उपलब्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य (नगरपालिका)		
					०८२/८३	०८३/८४	०८४/०८५
१	वार्षिक उत्पादन						
१.१	वार्षिक उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	३६	३८	४०	४२	४४
१.२	वार्षिक उत्पादनमा गैर कृषि क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	६४	६२	६०	५८	५६
२	औषत पारिवारिक आय	रु.लाखमा	१.६५	१.८०	१.९	२.२	२.७
३	उद्योग, व्यापार र व्यावसाय	संख्या	२६१०	२६८०	२७३०	२७९०	२८८०
४	औपचारिक क्षेत्रमा रोजगारी सिर्जना	कार्यदिन	८२००	८८००	९५००	१०५००	११५००
५	आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार	प्रतिशत	७५	७८	८१	८३	८५

२.४ प्रमुख नतिजा सूचक तथा समष्टिगत मध्यमकालीन नतिजा खाका

“समृद्ध नेपाल र सखी नेपाली” को राष्ट्रिय सोच तथा संकल्प र लुम्बिनी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना तथा नगरपालिकाको आवधिक योजनाको सोच र लक्ष्य अनुरूप आगामी तिन आर्थिक वर्षको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रमुख लक्ष्य तथा नतिजा सूचक निर्धारण गरिएको छ । सो अनुसार समष्टिगत लक्ष्यहरूको विद्यमान स्थिति तथा आगामी ३ वर्षको अपेक्षित उपलब्धि तालिका २.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

तालिका २.२ प्रमुख समष्टिगत नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य (स्रोत:आवधिक योजना)

क.स.	सूचक/लक्ष्य	एकाई	मध्यमकालीन लक्ष्य			
			आधार वर्ष ०८१/८२	०८२/०८३	०८३/०८४	०८४ /०८५
१	आफ्नो उत्पादनले ९ देखि १२ महिनासम्म खान पुग्ने परिवार	प्रतिशत	५७	६१	६४	६६
२	वार्षिक थप रोजगारी सिर्जना	संख्या	६५०	७००	७५०	७९०
३	खाद्यान्न बाली उत्पादन	मे.टन	४३६५००	४३९५००	४४१५००	४४६५००
४	वार्षिक ३ लाख भन्दा बढी आम्दानी हुने घरपरिवार	प्रतिशत	४४	४६	४८	५०
५	पर्यटन तथा सेवा क्षेत्रमा रोजगार	प्रतिशत	३५	४०	४५	५२
६	आधारभूत खानेपानी सुविधा उपलब्ध घरपरिवार	प्रतिशत	९९.९५	१००	१००	१००
७	१२ है महिना सिंचाई हुने क्षेत्र (जम्मा खेतीयोग्य जमिनको)	प्रतिशत	७६	८२	८८	९०
८	१२ है महिना यातायात सुचारु सडक लम्बाई	कि.मि	३८०	३८५	३९०	४००
९	इन्टरनेट सेवा प्रयोग गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत	६३	७१	७८	८२
१०	माध्यमिक शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	९९.२	९९.५	१००	१००
११	आधारभूत तहमा बिद्यालय छाड्ने दर	प्रतिशत	१.२	१	०.७	०.६
१२	कम तौल भएका २ वर्षमूनीका बालबालिका	प्रतिशत	०.१८	०.१२	०.०८	०.०७
१३	पूर्व प्रसूति सेवा ४ पटक प्राप्त गर्ने गर्भवती	प्रतिशत	९५	९९	१००	१००
१४	सुरक्षित आधुनिक शौचालय भएका घरधुरी	प्रतिशत	५८	६४	७०	७५

स्रोत: प्रथम आवधिक योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको समिक्षा

२.५ समष्टिगत मध्यमकालीन बजेट खाका

नगरपालिकाको खर्च अनुमान तथा स्रोत आँकलन गर्दा देहायका आधार अपनाइएको छ;

१. आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ र २०८१/८२ को वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको विवरण र खर्च को आधारमा आर्थिक वर्ष ०८२/८३ को खर्च तथा आयको प्रक्षेपण गरिएको छ । *नगरपालिकामा आर्थिक वर्ष ०८२/०८३ देखि एसियाली विकास बैंकको ऋण सहायतामा नेपाल सरकारसँग भएको सम्झौता बमोजिम शहरी पूर्वाधार निर्माण गर्ने आयोजना शुरु हुदैछ । नगरपालिकाको समेत लागत साझेदारीमा नगरपालिका आफैले कार्यान्वयन गर्ने उक्त आयोजनाको लागि पहिलो वर्ष नेपाल सरकार सशर्त अनुदानमा करिब ४१ करोड तथा दोस्रो र तेस्रो वर्ष सोहि स्रोतमा औसतमा करिब ५०/५० करोड बजेट प्रक्षेपण गरिएको हुँदा बिगत वर्षको भन्दा नगरपालिकाको आगामी ३ आर्थिक वर्षको वार्षिक बजेटको आकार औसतमा करिब ५० करोडले बढ्न गएको छ । यसै गरी औद्योगिक पूर्वाधारको लागि प्राप्त सिलिंग र सडक बोर्ड नेपालबाट प्राप्त हुने अनुदानलाई समेत नेपाल सरकार सशर्त अनुदानमा गणना गरिएको छ । दोस्रो र तेस्रो वर्षको प्रक्षेपण गर्दा नगरपालिकाको नीति तथा कार्यक्रम, लक्ष्य, घोषित कार्यक्रम र सो अनुसार संचालन हुने कार्यक्रम तथा हासिल गर्ने नतिजालाई प्रमुख आधार मानिएको छ ।*
२. यसै गरी ३ आर्थिक वर्षको स्रोत अनुमानको सन्दर्भमा सङ्घ सरकारबाट प्राप्त ३ आर्थिक वर्षको विभिन्न अनुदान शिर्षकमा प्राप्त हुने बजेट सिलिंग,, सङ्घ र प्रदेशको राजस्व बाँडबाँटबाट प्राप्त हुने रकम, प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान, आन्तरिक आय र उपलब्ध हुने अन्य स्रोत को अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको छ भने सोहि आधारमा आयोजना/कार्यक्रम तथा प्रशासनिक खर्चको लागि आवश्यक चालु एवं पुँजीगत खर्च अनुमान गरिएको छ ।
- ३ . उल्लेखित आधारलाई विश्लेषण गर्दा आगामी तीन वर्षको अवधिमा कुल बजेट रु. ४ अर्ब २४ करोड ४३ लाख ०६ हजार (सबै किसिमका सशर्त अनुदान समेत गरी प्रचलित मूल्यमा) रहने प्रक्षेपण गरिएको छ । यस मध्ये चालु खर्च रु.१ अर्ब ७४ करोड ४२ लाख ४५ हजार (सशर्त अनुदानको चालु खर्च समेत) र पुँजीगत खर्च रु. २ अर्ब ५० करोड ६१ हजार रुपैया रहने प्रक्षेपण गरिएको छ । यस सम्बन्धी विवरण तालिका २.३ मा उल्लेख गरिएको छ ।

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

तालिका न. २.३ आगामी तीन आर्थिक वर्षकोलागि नगरपालिकाको आय-व्यय विवरण (स्रोत: आर्थिक प्रशासन शाखा, नेपाल सरकारसँग भएको सम्झौता बमोजिम एसियाली विकास बैंकबाट नेपाल सरकार मार्फत प्राप्त हुने ऋण सहायता तथा सडक बोर्ड नेपाल र औद्योगिक ग्रामको बजेट समेत संघ सरकार सशर्त अनुदानमा गणना गरिएको छ)

क्र.स.	विवरण	आ.व. ०८०/०८१ को यथार्थ	आ.व. ०८१/०८२ को संशोधित अनुमान	मध्यमकालीन बजेट अनुमान र प्रक्षेपण (रु हजारमा)			
				आ.व.२०८२/०८३	आ.व.२०८३/०८४	आ.व.२०८४/०८५	तीन वर्षको कूल
१	खर्च अनुमान	११२९३१९	८०४३४५	१३४८३४९	१४०५०७३	१४९०८८५	४२४४३०६
	चालु खर्च	५३४५०९	५३४४३९	५६११६१	५७८५२५	६०४५५९	१७४४२४५
	पूँजीगत खर्च	५९४८१०	२६९९०६	७८७१८८	८२६५४७	८८६३२६	२५०००६१
	वित्तीय व्यवस्था	०	०	०	०	०	०
	कुल	११२९३१९	८०४३४५	१३४८३४९	१४०५०७२	१४९०८८५	४२४४३०६
२	आय अनुमान						
२.१	आन्तरिक आय	४६९५४३	१३५९१८	१९५५२८	२१५०८१	२४७३४३	६५७९५२
२.२	राजस्व बाँडफाँटको रकम (प्रदेश सरकार)	४४५३२	४५८१४	५९०३६	६१९८८	६४७७७	१८५८०१
२.३	राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त (संघ सरकार)	१२७६४८	१३५४९९	१४३५९०	१५०७७०	१५७५५४	४५१९१४
२.४	रोयल्टी बाँडफाँट (वन)	२९९	११९१	०	०	०	०

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

२.५	नेपाल सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	४४००८३	४५०९६३	९१३३०१	९३८४९६	९८०७२८	२८३२५२५
	समानिकरण अनुदान	१२१७००	१२७४००	१२७५००	१३३८७५	१३९८९९	४०१२७४
	शसर्त अनुदान	२८८३८३	३१८०६३	७५४४०१	७९२१२१	८२७७६६	२३७४२८९
	विशेष अनुदान	२२५००	०	१६४००	५०००	५२२५	२६६२५
	समपुरक अनुदान	७५००	५५००	१५०००	७५००	७८३८	३०३३८
२.६	प्रदेश सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	४७५१३	३४९६९	३६८९४	३८७३९	४०४८२	११६११५
	क.समानीकरण अनुदान	८६६३	८४६९	८३९४	८८१४	९२१०	२६४१८
	ख.सशर्त अनुदान	२२८५०	१४०००	१६५००	१७३२५	१८१०५	५१९३०
	ग. विशेष अनुदान	१०००	२०००	०	०	०	०
	घ. समपूरक अनुदान	१५०००	१०५००	१२०००	१२६००	१३१६७	३७७६७
२.७	आन्तरिक ऋण	०	०	०	०	०	०
२.८	अन्य अनुदान	०	०	०	०	०	०
२.९	जनसहभागिता	०	०	०	०	०	०
३	मौज्दात रकम (आन्तरिक आयको रूपमा गणना गरिएको)						
	कुल	११२९३१९	८०४३५४	१३४८३४९	१४०५०७३	१४९०८८५	४२४४३०६

२.६ बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बाँडफाँड

विभिन्न आधारमा गरिएको मध्यमकालीन अवधिको (आ.व.०८२/८३-०८४/०८५) बजेट अनुमान र प्रक्षेपणको तुलनात्मक विवरण देहायबमोजिम रहेको छ ।

क. रणनीतिक स्तम्भको आधारमा बाँडफाँट

रणनीतिक स्तम्भको आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण को लागि सैनैमैना नगरपालिकाको आवधिक योजनामा उल्लेख भएको रणनीतिको आधारमा गर्नु पर्दछ ।

संकेत	रणनीतिक स्तम्भ	२०८२/८३ को व्यय अनुमान		२०८३/८४ को खर्च प्रक्षेपण		२०८४/८५ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	सबैले प्रत्याभूति गर्ने गरी आर्थिक विकास गर्ने ।	६५६६१	५	७२२२७	५	८३०६१	६
२	सामाजिक शुसम्पन्नतालाई अगाडि बढाईने ।	४१४४८६	३१	४२६९२१	३०	४३९७२८	२९
३	विकास व्यवस्थापनमा नीजि तथा सामुदायिक साझेदारी प्रबर्द्धन गर्ने ।	१४५००	१	१५२२५	१	१५९१०	१
४	सम्पदा मैत्री पर्यटन प्रवर्द्धन आर्थिक समृद्धिको अर्को पाटोको रूपमा विकास गरिने ।	२०४३८	२	२१४६०	२	२२४२६	२
५	गुणस्तरीय र दिगो पूर्वाधार विकास गर्ने ।	६२०२१६	४६	६५१२२७	४६	७०३३२५	४७
६	वातावरणीय संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।	२२४९९	२	२३६२४	२	२४६८७	२
७	मानव संसाधनको विकास र परिचालन सुशासन सहितको चुस्त सेवा प्रवाह गर्ने ।	१९०५४९	१४	१९४३८९	१४	२०१७४८	१४
८	जम्मा	१३४८३४९	१००	१४०५०७२	१००.	१४९०८८५	१००

ख. प्राथमिकताको आधारमा बाँडफाँट

कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्राथमिकताक्रम बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.५ प्राथमिकताक्रमको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

प्राथमिकता क्रम	आयोजना/ कार्यक्रम	२०८२/८३ को व्यय अनुमान		२०८३/८४ को खर्च प्रक्षेपण		२०८४/८५ को खर्च प्रक्षेपण	
	संख्या	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
प्राथमिकता पहिलो (P1)	८१	८८८४९९	६६	९५९५७९	६८	१०२६७४९	६९
प्राथमिकता पहिलो (P2)	६४	४५९८५०	३४	४४५४९४	३२	४६४१३६	३१
जम्मा		१३४८३४९	१००	१४०५०७३	१००	१४९०८८५	१००

नोट: नगरपालिकाको आवधिक योजना वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आर्थिक प्रशासन शाखासँग (SuTRA)को समन्वयमा तयार गरिएको छ ।

ग. दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा बाँडफाँट

दिगो विकास लक्ष्य बमोजिम आगामी तीन आर्थिक वर्षको व्यय अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.६ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.६ दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

सं. नं.	दीगो विकासका लक्ष्यहरु	आयोजना कार्यक्रम संख्या	२०८२/८३ को व्यय अनुमान		२०८३/८४ को खर्च प्रक्षेपण		२०८४/८५ को खर्च प्रक्षेपण	
			रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	गरिबीको अन्त्य	११	३०८८०	२.२९	३२,४२४	२.३१	३५,६६६	२.३९
२	शुन्य भोकमरी	८	२१५००	१.५९	२२,५७५	१.६१	२३,५९१	१.६
३	स्वस्थ जीवन	१०	८६५४२	६.४२	८९,१३८	६.३४	९३,१४९	६.२५
४	गुणस्तरीय शिक्षा	१३	२८७४५८	२१.३२	२९६,०८२	२१.०७	३०९,४०५	२०.७५
५	लैंगिक समानता	५	१५२५५	१.१३	१६,०१८	१.१४	१६,७३९	१.१२
६	सफा पानी र स्वच्छता	१०	८३९०	०.६२	८,८१०	०.६	९,२०६	०.६२
७	आधुनिक उर्जामा पहुँच	३	४३२१	०.३२	४,५३७	०.३२	४,५३७	०.३

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

८	समावेशी आर्थिक वृद्धि र मर्यादित काम	४	१६५००	१.२२	१७,३२५	१.२	१८,१०५	१.२
९	उद्योग, नविन खोज र पूर्वाधार	४५	४६६८८९	३४.६३	४९०,२३३	३४.८९	५२४,५५०	३५.१८
१०	असमानता न्यूनीकरण	६	१०१००	०.७५	१०,६०५	०.७५	११,०८२	०.७४
११	दीगो शहर र समुदाय	१३	१५८३६८	११.७५	१६६,२८६	११.८३	१७७,९२६	११.९३
१२	दीगो उपभोग र उत्पादन	९	१५८००	१	१६,५९०	१.१८	१८,२४९	१.२२
१३	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन	५	२३८९०	१.७७	२७,४७४	१.९६	३१,५९५	२.१२
१४	पानी मुनीको जीवन	०	०	०.	०	०.	०	०.
१५	जमीन माथिको जीवन	०	०	०.	०	०.	०	०.
१६	शान्ति तथा न्यायपूर्ण र सशक्त समाज	३	२०२४५६	१५.०२	२०६,९७७	१४.७३	२१७,०८५	१४.५६
१७	दीगो विकासका लागि साझेदारी	०	०	०.	०	०.	०	०.
	जम्मा	१४५	१३४८३४९	१००	१,४०५,०७४	१००	१,४९०,८८५	१००

स्रोत: प्रथम आवधिक योजना, गत आ.व तथा चालू आ.व.को वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आर्थिक प्रशासन शाखा (SuTRA)

घ. लैंगिक संकेतको आधारमा बाँडफाँट:

लैंगिक संकेत बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.७ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २.७ लैंगिक उत्तरदायी बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

स्रोत: आवधिक योजना, गत आ.व तथा चालू आ.व.को वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आर्थिक प्रशासन शाखा (SuTRA)

लैंगिक संकेत	आयोजना / कार्यक्रम संख्या	२०८२/८३ को व्यय अनुमान		२०८३/८४ को खर्च प्रक्षेपण		२०८४/८५ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
निर्दिष्ट	४०	१९५०६०	१४.४७	२१४५६६	१५.२७	२५७४७९	१७.२७
प्रतक्ष्य	७५	२७५३५०	२०.४२	२९५३५०	२१.०२	३५४४२०	२३.७७
तटस्थ	३०	८७७९३९	६५.११	८९५१५७	६३.७१	८७८९८६	५८.९६
जम्मा	१४५	१३४८३४९	१००	१४०५०७३	१००	१४९०८८५	१००

ङ. जलवायु संकेतको आधारमा बाँडफाँट

जलवायु संकेत बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.८ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २.८ जलवायु संकेतको बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

स्रोत: आवधिक योजना, गत आ.व तथा चालू आ.व.को वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आर्थिक प्रशासन शाखा (रु. हजारमा)

जलवायु संकेत	आयोजना/ कार्यक्रम संख्या	२०८२/८३ को व्यय अनुमान		२०८३/८४ को खर्च प्रक्षेपण		२०८४/८५ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
अति सान्दर्भिक	३५	१३२,५०५	९.८३	१५९००६	११.३२	१९०८०७	१२.८
सान्दर्भिक	५०	२५७,१५१	१९.०७	३२१४३९	२२.८८	३६९६५५	२४.७९
तटस्थ	६०	९५८,६९३	७१.१	९२४६२८	६५.८१	९३०४२३	६२.४१
जम्मा		१३४८३४९	१००	१४०५०७३	१००	१४९०८८५	१००

२.६ विषय क्षेत्रगत बाँडफाँड

विषय क्षेत्रगत रुपमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.९ मा प्रस्तुत गरिएको छ । विषय क्षेत्रगत आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट, खर्च तथा स्रोतको अनुमान तथा प्रक्षेपण सम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १ र २ मा उल्लेख गरिएको छ ।

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

तालिका २.९ आगामी तीन आ.व.को विषय क्षेत्रगत खर्चको बाँडफाटको प्रक्षेपण (रकम रु. हजारमा)

क्र.स.	क्षेत्र	२०८२/८३ को व्यय अनुमान			२०८३/८४ को खर्च प्रक्षेपण			२०८४/८५ को खर्च प्रक्षेपण		
		कूल	चालु	पुँजिगत	कूल	चालु	पुँजिगत	कूल	चालु	पुँजिगत
१	आर्थिक विकास	६५६६१	३६११४	२९५४७	६८९४४	३७९१९	३१०२५	७२०४७	३९६२६	३२४२१
२	सामाजिक विकास	४२४४८६	३४१६०७	८२८७९	४३७२२१	३५१८५५	८५३६५	४५६८९६	३५८८९२	९८००३
३	पूर्वाधार विकास	६३४२१६	२५३६९	६०८८४७	६६५९२७	२५३६९	६४०५५८	७१९२०१	२८७६८	६९०४३३
४	वन,वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन	२३४३८	२०६४	२१३७४	२५७८२	२२६२	२३५२०	२६९४२	४६३३	२२३०९
५	सार्वजनिक सेवा प्रवाह तथा संस्थागत सुशासन	२००५४९	१५६००८	४४५४१	२०७१९९	१६११२०	४६०७९	२१५८००	१७२६४०	४३१६०
	जम्मा	१३४८३५०	५६११६१	७८७१८९	१४०५०७२	५७८५२५	८२६५४७	१४९०८८५	६०४५५९	८८६३२६

स्रोत : आवधिक योजना वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आर्थिक प्रशासन शाखा (SuTRA)

आर्थिक वर्ष २०८२/०८३ को विनियोजन र पछिल्लो दुई वर्षको प्रक्षेपण विषय क्षेत्रगत नतिजा, विषय क्षेत्रगत कार्यक्रम तथा आयोजनाको विवरण, अपेक्षित उपलब्धि र विषय क्षेत्रगत अनुमानित बजेट परिच्छेद ३ देखि परिच्छेद ७ सम्म प्रस्तुत गरिएको छ । यसैगरी कार्यक्रम तथा आयोजनागत बजेट, प्राथमिकीकरण र संकेतको आधारमा विषय क्षेत्रगत ३ आर्थिक वर्षको खर्च र स्रोतको अनुमान तथा प्रक्षेपण अनुसूची ३ मा समावेश गरिएको छ ।

परिच्छेद ३

आर्थिक विकास

३.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा

३.१.१ पृष्ठभूमी

तराइको समथर भूभाग रहेको यो नगरपालिकामा मलिलो जमिनको प्रधानता रहेकोले नगरपालिकाको समृद्धिको प्रमुख संवाहक नै कृषि क्षेत्र हो सैनैमा नगरपालिकाका व्यक्तिहरूले अपनाउँदै आएको पेशाहरूमा कुल घरधुरी संख्याको ४२.३१ प्रतिशत (६३६१) घरधुरीले मुख्य पेशाको रूपमा कृषि, पशुपालन तथा फलफूल खेती गर्दै आएको अवस्था छ। नगरको भू-भाग १६२.१८ वर्ग कि.मि. अर्थात् १६२१८ हेक्टर क्षेत्रफल मध्ये जम्मा ३५ प्रतिशत अर्थात् ५६५७.३० हेक्टर भू-भाग खेतीयोग्य जमिनकोमा पर्दछन् । खेतीयोग्य जमिनमध्ये अधिकांश जमिन मौसमी वर्षामा निर्भर रहेको छ । नगरमा बगिरहेका विभिन्न खोलानालाको किनारमा अवस्थित सैनैमा नगरपालिकाको खेतीयोग्य जमिनको उर्वराशक्ति उच्च रहेको छ । अधिकांश ग्रामिण परिवेश भएको हुँदा उत्पादनको मूल साधन नै जमिन हो र उत्पादनको प्रकारमा कृषि तथा पशुपालनै हो । यस नगरपालिकामा मकै, गहुँ, धान, जौ, तेलहन बालीमा तोरी, अर्सी, तील, सरसिउ, सूर्यमुखी आदी, दालहन अन्तर्गत अडहर, मास, मसुरो, केराउ, चना आदी, तरकारी अन्तर्गत आलु प्याज, काउली, भिन्डी, लसुन, बोडी, सीमी, काक्रो, घिरौला आदी यो नगरपालिकाको आर्थिक क्षेत्रमा योगदान कायम राखेको पाइन्छ । वर्तमानको उत्पादनको अवस्था हेर्दा यस नगरपालिकामा ४३२०६० मे.टन खाद्यान्न उत्पादन हुन्छ भने आलु ६०५००, तरकारी ४९८ मे.टन र फलफूल २०७०० मे.टन उत्पादन हुन्छ ।

३.१.२ संभावना तथा अवसर

यस नगरपालिका क्षेत्रमा उत्पादन हुने बालीमा पनि विविधता रहि आएको छ। यस नगरपालिकामा जम्मा जग्गाको कूल खेतीयोग्य जमिन ५६५७.३० हेक्टर सबैमा खेति गरिएको अवस्था छ भने समृद्धिको यात्रालाई खेतबारीबाट शुरु गर्न अझै पनि खेतिपातीका सुविधा वृद्धिका साथै उच्च मूल्यका बालिको छनैट गरी खेति विस्तार गर्न सकिने संभावना देखिन्छ। नगरपालिकाको वस्तुगत विवरण अनुसार आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्याको (१५ देखि ५९ वर्ष) ५३३०८ मध्ये यस सैनैमा नगरपालिकाका व्यक्तिहरूले अपनाउँदै आएको पेशाहरूमा कुल घरधुरी संख्याको ४२.३१ प्रतिशत (६३६१) घरधुरीले मुख्य पेशाको रूपमा कृषि, पशुपालन तथा फलफूल खेती गर्दै आएको अवस्था छ र उत्पादनका हिसावले ४३२०६० मे.टन खाद्यान्न उत्पादन हुन्छ भने मे. टन आलु ६०५००, तरकारी ४९८ मे.टन र फलफूल २०७०० मे.टन उत्पादन हुन्छ । कृषिलाई यन्त्रिकरण गरी व्यवसायिक उत्पादन तथा बजारीकरणको प्रयास गर्दा उत्पादन बढाउन सक्ने संभावना प्रशस्तै छ।

३.१.३ समस्या तथा चुनौती

नगरमा सतह एवम् भूमीगत जल सिँचाईको स्रोत पर्याप्त मात्रामा रहेको छ । कृषिको लागि उर्वर माटो भएको र नगरमा ठूलो संख्यामा जनता कृषिमा निर्भर रहेको हुँदा प्राकृतिक स्रोतको उपयोग गरी सबै खेतीयोग्य जमिनमा

सिँचाई सुविधा पुऱ्याउन सके रोजगारीका अवसर बढ्नुका साथै कृषि उत्पादनमा पनि प्रशस्त वृद्धि हुने देखिन्छ । यस नगरपालिकाको कूल खोति गरिएको जमीन ५६५७.३० हेक्टर मध्ये करिव दुई तिहाई जमिनमा सिँचाईको व्यवस्था छ र संभावनाका आधारमा सिंचित जमिनको प्रतिशत बढाउँनु, कृषिको आधुनिकीकरण नहुनु, बजार व्यवस्थापन, आपूर्ति शृङ्खलाको दिगो व्यवस्थापन नहुनु, सिँचाई व्यवस्थापनको दिगो विकास र व्यवस्थापनको अभाव, जीवनशैलि जटिल बन्दैजानु र लगानी पनि व्यवस्थित नहुनु चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।

३.१.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति (स्रोत: आवधिक योजना)

सोच

“हामी र हाम्रा पाहुँनाका लागि हाम्रै उत्पादन”

लक्ष्य

“नगरपालिकाको स्थानीय उत्पादन, रोजगारी र आयमा दिगो वृद्धि गर्ने”

उद्देश्य

नगरपालिकाको कृषि तथा खाद्य सुरक्षा उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेका छन्:

- १ कृषकहरुको क्षमता विकास गर्ने ।
- २ कृषिको विविधिकरण, व्यवसायिकरण, यान्त्रिकरणका गर्ने ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य तथा उद्देश्य र विषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य-उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति अवलम्बन गरिनेछ;

१. व्यवसायिक सोचको अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमुखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था गर्ने
२. कृषि पकेट क्षेत्रको विकास गरी उच्च, प्रतिफलमुखी सघन खेती प्रणालीको अवलम्बन गर्ने
- ३ अत्यावस्यकिय कृषि सामग्रीको पहुँच र उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने
- ४ सहूलियत पूर्ण कृषि कर्जाको व्यवस्था गर्दै कृषि बिमालाई प्रभावकारी बनाउने
- ५ कृषिको व्यवसायिकरणम जोड दिने ।
- ६ बजार सँगको संजाल निर्माण: कृषिको व्यवसायिकीकरणको बजारिकरणका लागि बजार सन्जालमा कृषक हरुलाई जोड्न सहयोग गर्ने ।
- ७ कृषिमा यात्रिकरणका साथै बाली बिमामा जोड दिने ।

३.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

कृषि तथा खाद्य सुरक्षा उपक्षेत्रको उपक्षेत्रगत सूचक र मध्यम अवधिको लक्ष्य देहाय अनुसार तालिका ३.१.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३.१.१ नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: प्रोफाइल, आवधिक योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको समीक्षा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्ष्य		
		०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
वार्षिक ३ लाख भन्दा बढी आम्दानी हुने घरपरिवार	प्रतिशत	४४	४६	४८	५०
खेती गरिएको जमिन (जम्मा जमिन १६२.१८ ब.कि.मि)	प्रतिशत	३८	३८.५	३९	४१
साना किसानको औषत वार्षिक आय	रु. हजारमा	११८	१२५	१३५	१४५
तरकारी उत्पादन	मे.टन	६२००	६३५०	६४५०	६५५०
अन्नवाली	मे.टन	४३६५००	४३९५००	४३९५००	४३४५००
फलफुल उत्पादन	मे.टन	२०९००	२१०००	२१२००	२२०००
नगदे वाली उत्पादन	मे.टन	९४०	१०५०	११००	१२००
कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रमा रोजगार	प्रतिशत	४८	५०	५२	५२.५

३.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

आर्थिक विकास क्षेत्रको खर्च र स्रोतको अनुमान समग्रमा अनुसूची ३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.१.७ आगामी ३ आर्थिक वर्षको अबधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतका कृषि तथा खाद्य सुरक्षा उपक्षेत्रगत रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहाय अनुसार तालिका ३.१.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

(आवधिक योजनामा समावेश भएका क्रियाकलापलाई समुहिकृत तथा एकीकृत बनाई प्रस्तुत गरिएको छ)

तालिका ३.१.३ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ति)	अनुमानित लागत(रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१	कृषि तथा पशु तथ्याङ्क र विकास योजना तर्जुमा तथा अध्यावधिक गर्ने	कृषि सम्बन्धी तथ्याङ्कको आधार तयार गर्ने तथा कृषि सम्बन्धी कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउने	०८२/०८३		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	कृषि क्षेत्रको स्थिति पत्र र कृषि विकास योजना तयार हुनेछ ।
२	कृषि प्राविधिक तथा कृषक अनुदान कार्यक्रम	कृषि प्राविधिक सेवा र कृषि अभ्यासलाई व्यवहारिक बनाउने	सालबसाली			कृषि उत्पादनको व्यवसायीकरण र उत्पादकत्व बृद्धि हुनेछ ।
३	सामुदायिक विउ बैंक र कृषि सेवाकेन्द्रको स्थापना	स्थानीय जातका विउको संरक्षण तथा विउको उपलब्धता सहज बनाउने	सालबसाली			नगरस्तरीय सामुदायिक विउ बैंक स्थापना र संचालन हुनेछ
४	तरकारी पकेट क्षेत्र विकास एबम एक वडा एक कृषि उद्योग विकास कार्यक्रम	आयात कम गरी निर्यात बृद्धि गर्न	सालबसाली			प्रत्येक वडामा तुलनात्मक लाभको कृषि उद्योग स्थापना एबम संचालन भएको हुनेछ ।
५	नमूना कृषि फार्म र व्यवसायिक खेती प्रवर्द्धनका लागि अनुदान तथा सघन कृषि प्रवर्द्धन कार्यक्रम	कृषि प्रसार सेवा र उत्पादनलाई विविधिकरण गर्ने	सालबसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	कृषकको आत्म निर्भरता, कृषि उत्पादनको बृद्धि र उपजको विविधिकरण हुनेछ ।

सैनैमा नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

६	कृषि तथा पशु प्राविधिक शिक्षा प्रवर्द्धन	विद्यार्थीलाई जीवनपयोगी र प्राविधिक शिक्षा प्रदान गर्ने र ज्ञान हस्तान्तरण गर्ने	सालासाली			स्थानीयस्तरमा दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता हुनेछ ।
७	कृषि सहकारी, उपजको बजारीकरण र प्रवर्द्धनको लागि अनुदान वितरण कार्यक्रम	उत्पादित कृषि उपजहरुको बजारीकरण, भण्डारण तथा विक्रि वितरण सहजीकरण गर्ने ।	सालासाली			कृषि संकलन केन्द्र, शीत भण्डार, कृषि सहकारी र कृषि एम्बुलेन्स स्थापना र संचालन हुनेछ
८	कृषक, समूह तथा सहकारी क्षमता विकास कार्यक्रम	समूह तथा सहकारीमार्फत कृषिको व्यवसायिकरण गर्न	सालवसाली		आवधिक योजनाको प्राथमिकता	कृषक समूह तथा सहकारी संस्था कृषि उत्पादन, व्यवसाय र प्रसोधनमा संलग्न हुनेछन् ।
९	व्यवसायिक फूल नर्सरी र खेती विस्तार कार्यक्रम	फुलको निर्यातमा वृद्धि गर्न	सालवसाली		आवधिक योजनाको प्राथमिकता	व्यवसायिक फूल नर्सरी र खेती विस्तार भएका हुनेछन् ।
१०	खाद्यान्न बाली विकासको लागि विभिन्न कार्यक्रम (मकै, धान, गहुँ, कोदो आदी)	खाद्यान्न बालीको उत्पादन वृद्धि गर्न	सालवसाली			खाद्यान्न बालीको उत्पादनमा १० प्रतिशत वृद्धि हुनेछ ।
११	व्यवसायिक मौरीपालन कार्यक्रम	नगरमा मह उत्पादन वृद्धि गर्न	सालवसाली			महको उत्पादनमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
१२	जैविक मल प्रवर्द्धन कार्यक्रम	जैविक मलको उत्पादनमा वृद्धि गर्ने	सालवसाली		आवधिक योजनाको प्राथमिकता	जैविक मल उत्पादन वृद्धि हुनुका साथै रोग एवं किरा फट्यांग्रावाट बालिनाली हुने नोक्सानी न्यूनीकरण हुनेछ ।

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३—२०८४/०८५)

१३	कृषि उपजको गुणस्तर तथा विषादी परीक्षण, नियन्त्रण र नियमन सम्बन्धि कार्यक्रम	नागरिकको गुणस्तरीय खाद्यन्य उपलब्ध गराउन	सालबसाली		एक वटा गुणस्तर परिक्षण केन्द्रको स्थापना हुनेछ ।
१४	कृषि क्षेत्र अनुदानका अन्य सालबसाली कार्यक्रम	कृषि व्यवसाय र उत्पादनमा वृद्धि गर्ने	सालबसाली		वास्तविक कृषक लाभान्वित हुनेछन् ।

३.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

यस उपक्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता वृद्धि हुनेछ। नगरपालिका क्षेत्रमा कृषिको व्यवसायीकरण, कृषि पर्यटन, जैविक तथा वातावरणमैत्री कृषि प्रवर्द्धन, फूलखेती समेत उच्च मूल्यका कृषि उपजको प्रवर्द्धन, खाद्य स्वच्छता, पोषण र माटो व्यवस्थापन लगायत कृषि क्षेत्रको तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीद्वारा कृषि उत्पादन, व्यवसायीकरण र औद्योगीकरणको वातावरण निर्माण हुनेछ।

संघ र प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरु बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन, कृषि प्रविधि, विउविजन, यान्त्रिकीकरण, भरपर्दो सिंचाई प्रणाली, भूस्वामित्व, पूर्वाधार र बजारीकरण जस्ता कार्यहरुको एकीकृत व्यवस्थापन हुन नसके अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम उत्पन्न हुन सक्दछ । यसका अलवा जलवायु परिवर्तनको असर, कृषि उपजको आयात र कृषि जमीन उपयोगमा परिवर्तन यस क्षेत्रका संभावित जोखिम पक्षको रुपमा रहेका छन् । छिमेकी मूलक भारतबाट आयातित उपजसँग प्रतिस्पर्धा र कृषि उपजको गुणस्तर र न्यून उत्पादन परिमाण पनि यस क्षेत्रका जोखिम पक्षका रुपमा देखिएका छन् ।

३.२ पशुपंक्षी विकास

३.२.१ पृष्ठभूमी

नेपालका अन्य स्थानहरूमा जस्तै यस नगरपालिकाका अधिकांश घरपरिवारहरूले पशुपंक्षी पाल्ने गरेका छन् । उष्ण क्षेत्रमा उपयुक्त हुने जातका गाई, भैँसी, बाख्रा, भेडा, बंगुर, कुखुरा, हाँस, ब्रोइलर कुखुरा, बटुई, मौरी लगायतका पशुपंक्षीहरूको यहाँ व्यवसायीक उत्पादनको राम्रो संभावना रहेको छ । पशुपंक्षी पालनमा आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण हुन नसकेकोले यिनीहरूको बिक्री वितरणबाट प्राप्त हुने आमदानी भने न्यून रहेको छ । यस सैनैमा नगरपालिकाका व्यक्तिहरूले अपनाउँदै आएको पेशाहरूमा कुल घरधुरी संख्याको ४२.३१ प्रतिशत (६३६१) घरधुरीले मुख्य पेशाको रूपमा कृषि, पशुपालन तथा फलफूल खेती गर्दै आएको अवस्था छ । पशुपालन गर्ने किसानहरूले दुध दिने गाई भैँसी, १९८५, खसीबोका बाख्रा २१५०० तथा बंगुर ३८५० पालन तथा प्रसस्तै हास कुखुरा पालन गरिहेका तथा सो बाट वार्षिक ६१,२०,००० लिटर दुध, १६४६.३ मे. टन मासु उत्पादन भैरहेको देखिन्छ । त्यसै गरी ७९२५०० गोटा अण्डा उत्पादन हुने गर्दछ (स्रोत: आवधिक योजना) ।

३.२.२ संभावना तथा अवसर

यस नगरपालिका क्षेत्रमा चरण क्षेत्रको रूपमा सामुदायिक वनका आंशिक भूभाग र निजी जमिन नै प्रयोगमा आईरहेको छ । कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको व्यवसायिक उत्पादन र सहज बिक्री वितरणका लागि समेत विभिन्न कृषि उपज संकलन केन्द्रका साथै स्मार्ट कुखुरा पालन, व्यवसायिक बाख्रा पालन, पशु प्रजनन सेवा, किसान प्रोत्साहन कार्यक्रम, आहारा विकास, गोठ तथा खोर सुधार र पशुधन संरक्षण जस्ता कार्यक्रममा नगरपालिकाले गर्दै आएका प्रयासहरूलाई निरन्तरता दिएको खण्डमा पशुजन्य उत्पादनको वजारको संभावना रहेको एवं उत्पादकत्व वृद्धि, वजार पूर्वाधारको विकास, उत्पादनमा संलग्न किसानहरूको व्यवसायिक दक्षता अभिवृद्धि जस्ता कार्य गर्न सकेमा यस क्षेत्रमा पशुपालन कार्यलाई थप व्यवसायिक बनाउन सकिने देखिन्छ ।

३.२.३ समस्या तथा चुनौती

पशुपालन तर्फ उन्नत जातको गाईभैँसी, बाख्रापालन नहुनु, आधुनिक किसिमको गोठ, खोरको व्यवस्थामा अझैकमी, उन्नत घाँसको व्यवस्था नहुनु तथा दक्ष प्राविधिकको सेवा विस्तार हुन नसक्नु, सरल कर्जाको व्यवस्था नहुनु उत्पादकत्व वृद्धि, वजार संजाल निर्माण, उत्पादनमा संलग्न किसानहरूको व्यवसायिक दक्षता अभिवृद्धि जस्ता कार्य अझैपनि चुनौतिको रूपमा रहिरहेको छ । कुना काप्चामा एग्रोभेटको अभाव, उन्नत जातको घाँसहरूको कमी, दक्ष जनशक्तिको अभाव, पशु स्वास्थ्य उपकरणको कमी, नक्ष सुधारको अझै कमी, भेटेरीनरी प्रसार सेवाको कमी जस्ता पक्षपनि थप समस्याको रूपमा रहेको छ ।

३.२.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“समृद्धिको अर्को यात्रामा पशुपंक्षी व्यवसाय”

लक्ष्य

“पशुपंक्षी उत्पादन वृद्धिबाट जनताको आय स्तरमा सुधार ल्याउँने”

उद्देश्य

नगरपालिकाको पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- १ उन्नत पशुपंक्षीमा विविधिकरण र व्यवसायिकरण गर्नु ।
- २ गोठ सुधार र पशु बिमामा जोड दिनु ।
- ३ पशु उत्पादनको बजारिकरणमा सहजता ल्याउनु ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत एबम बिषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति अवलम्बन गरिनेछ (आवधिक योजनामा भएको रणनीति र कार्यनीतिको अध्ययन मार्फत थप परिष्कृत बानाइएको);

१. पशुपंक्षी विकास क्षेत्रको आधुनिकीकरण र विविधिकरण गरी उत्पादनमा वृद्धि र बजार प्रवर्द्धन गर्ने,
- ३ पशुपंक्षी स्वास्थ्य तथा उपचार सेवा र बिमाको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।
- ५ युवा कृषक एवं पशुपालनमा आधारित समूह तथा संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी कृषकलाई उद्यमी बनाउने ।
- ६ पशुपन्छी तथाङ्क प्रणालीको विकास गरी पशुपन्छी उत्पादनलाई आवश्यक कृषि सामग्री तथा प्रविधिको उपलब्धता वृद्धि गर्ने

३.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

आर्थिक विकास क्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३.२.१ पशुपंक्षी विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
पशुपंक्षी तथा माछा विकास विकास					
कुखुरा/पन्छीको वार्षिक मासु उत्पादन	मे.टन	३३०	३३५	३४५	३७५
कुखुरा चल्ला उत्पाद (लाख)	गोटा	१.१५	१.३	१.४	१.५६
अन्डाको वार्षिक उत्पादन (हजारमा)	संख्या	८२३०००	८५३०००	८७३०००	८९३०००
खसी, वोकाको, राँगा, बंगुरको वार्षिक मासु उत्पादन	मे.टन	१७५०	१८००	१८५०	१९००
वार्षिक दूध उत्पादन (हजार)	लिटर	६२००	६३००	६४००	६६००
बाखा, भैसी र गाई तथा कुखुरा फार्म	संख्या	२०९	२२१	२३०	२३३

३.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

आर्थिक विकास क्षेत्रको समग्र खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतको पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास उपक्षेत्रगत रूपमा आगामी ३ वर्ष अवधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहाय अनुसार तालिका ३.२.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

(आयोजना तथा कार्यक्रमको संक्षिप्त विवरण तयार गर्दा आवधिक योजनाको कार्यनीति तथा क्रियाकलाप र बजेटलाई मुख्य आधार बनाई समुहिकृत गरी एकीकृत रूपमा तयार गरिएको छ)

तालिका ३.२.२ पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत(रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१	पशुपंक्षी श्रोत केन्द्रको स्थापना कार्यक्रम (गाई, भैसी, वाखा, कुखुरा, बंगुर, भेडा)	पशुपंक्षी व्यवसाय बृद्धि रोजगारीको अवसर सृजना गर्न	सालवसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	पशुपंक्षी श्रोत केन्द्रको स्थापना र संचालन हुनेछ ।
२	पशु स्वास्थ्य तथा विमा कार्यक्रम	पशुपालन व्यवसायलाई प्रबर्द्धन तथा प्रोत्साहन गर्न	सालवसाली			व्यवसायिक कृषकहरू प्रतक्ष्य लाभान्वित हुनेछन् ।
३	पशु आहार व्यवस्थापन कार्यक्रम	व्यवसायिक पशुपालनमा बृद्धि गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	पशुपंक्षी बिकासमा सहयोग पुग्ने ।
४	व्यवसायिक पशुपंक्षी र मत्स्य पालन तथा पकेट क्षेत्र अनुदान कार्यक्रम	पशुपंक्षी जन्य उत्पादन बृद्धि गर्ने	सालवसाली			नमूना पशुपंक्षी फर्म संचालन हुनेछन् ।
५	क्षमता विकास कार्यक्रम	पशु व्यवसाय र उत्पादन बृद्धि गर्ने	सालवसाली			प्राविधिक तथा कृषकहरूको क्षमता विकास हुनेछ ।
६	पशुपंक्षी सेवा सालवसाली कार्यक्रम	निरन्तर कार्यक्रम	सालवसाली		नीति तथा कार्यक्रम	कृषक लाभान्वित हुनेछन्

३.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

नगरपालिका क्षेत्रमा पशु नस्ल सुधार र पशु आहार व्यवस्थापन लगायत पशुपंक्षी विकास क्षेत्रको तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीद्वारा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनको ,व्यवसायीकरण र औद्योगीकरणको वातावरण निर्माण हुनेछ ।

संघ र प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरु बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन पशु आहार, पूर्वाधार र बजारीकरण जस्ता कार्यहरुको एकीकृत व्यवस्थापन हुन नसके अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम उत्पन्न हुन सक्दछ । छिमेकी मूलक भारतबाट आयातित उपजसँग प्रतिस्पर्धा र पशुपंक्षीजन्य उपजको गुणस्तर र न्यून उत्पादन परिमाण पनि यस क्षेत्रका जोखिम पक्षका रूपमा देखिएका छन् ।

३.३ पर्यटन तथा संस्कृति

३.३.१ पृष्ठभूमी

सैनामैना नगरपालिकामा पर्यटनको विकास र प्रवर्द्धन गर्न सकिने सभावनाहरू छन् जसमा स्थानीय परम्परा र साँस्कृतिको जर्गेना, प्राकृतिक रमणीय स्थाहरूमा पहुँच साथै यो नगरपालीका लुम्बिनी बुद्धको जन्म स्थानको पदमार्ग पनि हो । तसर्थ यस नगरपालिका भित्र पर्यटकको आकर्षण गर्ने धेरै स्थान, सम्पदा र प्राकृतिक सम्पदाको साथै स्थानीय कला, साँस्कृति र रितिरीवाज नै यसको अत्रनिहीत सम्पदा हुन । यी नै यस नगरपालीकाको पहिचान हो । प्राकृतिक र साँस्कृतिक जर्गेना गरी मौलीक पहिचान नै हाम्रो पर्यटन प्रवर्द्धन तथा विकासको आधार हो यसैको अन्तरसम्बन्धलेनै पर्यटक आकर्षण गर्न सकिने प्रशस्त आधारहरू छन् ।

३.३.२ संभावना तथा अवसर

सैनामैना नगरपालिकामा भएका धार्मिक स्थलहरूमा पर्रोहापरमेश्वर धाम, मलमला धाम, किराँतेश्वर महादेव मन्दिर, कोटीया थान, कर्साघाट तिर्थक्षेत्र, कोटीयामाई मन्दिर लखनपारा, भैरवनाथ मन्दिर, दुर्गामन्दिर मूर्गिया, रैनादेवी मन्दिर, कालमोचन मन्दिर, दुर्गामन्दिर रामापुर, बुद्धबिहार, बुद्ध सालिक, दुर्गाभबानी मन्दिर वनकट्टा, पर्रोहा परमेश्वर शिव ज्योतिर्लिङ्ग शिवालय बोलबम धाम हुन ।

त्यसैगरी नगरपालिकाको आयोजनामा निर्माण तथा विकास तत्परता भएको सैनामैना संग्रहालय, बोलबम क्षेत्र विकास परियोजना तथा प्रकृतिक चिकित्सामा मड थेरापीको भवन निर्माण जस्ता कार्यहरू बाट आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटक आकर्षित गर्ने संभावना रहेको छ । त्यसै गरी प्रस्तावित सैनामैना स्मार्ट सिटीको निर्माण सम्पन्न पश्चात कला तथा साँस्कृतिको क्षेत्रको विकासका साथै पर्यटन विकासमा अझ अगाडी बढ्न सक्ने अवस्था रहेको छ ।

३.३.३ समस्या तथा चुनौती

ऐतिहासिक एवं धार्मिक क्षेत्रको संरक्षण एवं प्रवर्द्धन प्रभावकारी नहुनु, पर्यटकीय क्षेत्रको पहिचान एवं संभावनाका लागि कुनै योजना नहुनु, व्यवस्थित रूपमा होमस्टे लगायत पर्यटकीय सुविधाहरूको उपलब्धतामा कमी, सुरक्षित पर्यटनप्रति आश्वस्त पार्न नसक्नु एवं व्यवस्थित होटल नहुनु, पर्यटन प्रवर्द्धनको निम्ति आवश्यक नीतिनियम तथा ज्ञानको अभाव, पर्यटकीय विकासको लागि आवश्यकीय सूचना, बाटो, धारा, पथ प्रदर्शकहरू होटल व्यवसाय, बैंक, वित्तिय संस्था आदिको अभाव प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ । पर्यटन सूचना केन्द्र लगायतका सञ्चारका साधनहरूको पर्याप्त विकास नभएको, पर्यटकको सुरक्षाको उचित प्रबन्ध तथा आपतकालीन उद्धारको उचित व्यवस्था नभएको, एकीकृत पर्यटन विकासको योजना नबनेको आदि यस क्षेत्रको समस्या एवम् चुनौतिको रूपमा रहेका छन् ।

३.३.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“सैनामैना क्षेत्र समृद्धिको अर्को आधार: पर्यटन पूर्वाधार”

लक्ष्य

“सम्पदामैत्री पर्यटन विकास गर्ने”

उद्देश्य

नगरपालिकाको पर्यटन विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- १ प्राकृतिक सम्पदाहरूको जगेर्ना गरी सम्पदा तथा संस्कृतिहरूको संरक्षण र स्तरोन्नती गर्नु
- २ पर्यटन पूर्वाधारको विकास र विस्तार मार्फत पर्यटक आकर्षण वृद्धि गरी स्थानीय रोजगारी प्रवर्द्धन गर्नु ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत तथा विषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति अवलम्बन गरिनेछ (आवधिक योजनाको रणनीति तथा कार्यनीतिको आधारमा थप परिष्कृत पारिएको छ) ;

२. पर्यटकीय सम्पदा र सेवाको विशिष्टिकरण गर्ने ।
३. दिगो पर्यटन पूर्वाधारको विकासको माध्यमद्वारा दिगो रोजगारी सिर्जना र आय वृद्धि गर्ने ।
४. थारु संग्राहलय, मगर संग्राहलय जस्ता स्थानीय कला, संस्कृति, भेषभुषा र सम्पदाको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरी पर्यटन विकासको अवसरमा अभिवृद्धि गर्ने ।
५. स्थानीय प्राकृतिक एबम् धार्मिक सम्पदा तथा सांस्कृतिक विशिष्टताको पहिचान, अध्ययन, अनुसन्धान, संरक्षण एवं प्रवर्द्धन र प्रचार प्रसार मार्फत पर्यटन क्षेत्रको विकास गर्ने ।

३.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

पर्यटन तथा संस्कृति विषय उपक्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३.३.१ पर्यटन तथा संस्कृति उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको समिक्षा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्ष्य		
		०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
भ्रमण गर्ने वार्षिक पर्यटक (आन्तरिक/वाह्य) संख्या	हजारमा	१०	११	१४	१५
व्यवस्थित होमस्टे/ग्रामीण पर्यटकीय नगर	संख्या	२	२	३	३
रोजगारीमा योगदान	प्रतिशत	२८	३०	३१	३२
मुख्य पर्यटकीय स्थल/क्षेत्र	संख्या	६	७	८	१०

३.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

आर्थिक विकास क्षेत्रको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

पर्यटन तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्र अन्तर्गतका आयोजना तथा कार्यक्रम र विषय उपक्षेत्रगत रूपमा आगामी ३ वर्ष अवधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिका ३.३.२. मा प्रस्तुत गरिएको छ (आवधिक योजनामा उलीख गरिएका आयोजना तथा कार्यक्रम र बजेटलाई आधार मानेर तयार गरिएको छ)।

तालिका ३.३.२ पर्यटन तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ति)	अनुमानित लागत(रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१	पर्यटन पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	पर्यटकहरु आकर्षण तथा आवागमनमा वृद्धि गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	पर्यटकीय स्थल निर्माण भई सुचारु हुनेछ ।
२	पर्यटकीय सेवा क्षमता विकास कार्यक्रम	पर्यटनलाई व्यवसायको रूपमा विकास गर्ने	सालवसाली			पर्यटकीय व्यवसायीको सीप तथा क्षमता विकास हुनेछ ।
३	मौलिक संस्कृति, धार्मिक क्षेत्र, मेला तथा पर्व संरक्षण एवं प्रवर्द्धन कार्यक्रम	स्थानीय संस्कृति संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने	सालवसाली			मौलिक संस्कृति एवं धार्मिक क्षेत्रको संरक्षण र प्रवर्द्धन भएको हुने
४	ग्रामिण पर्यटन तथा होमस्टे संचालन तथा प्रवर्द्धन	रोजगारी तथा स्थानीय आय वृद्धि गर्नु	सालवसाली			रोजगारीको अवसरमा वृद्धि हुने
५	कृषि पर्यटन कार्यक्रम एवं अन्य सालवसाली कार्यक्रम	कृषि उत्पादनमा वृद्धि तथा प्रचार गर्न	सालवसाली			नगरमा कृषि पर्यटन सुरुवात हुनेछ ।

३.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

नगरपालिका क्षेत्रमा सांस्कृतिक तथा पर्यापर्यटनको विकास गर्न सकिने अनुमान गर्न सकिन्छ तर संघ र प्रदेश सरकार स्थानीय नागरिक र निजि क्षेत्र बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन, निजि क्षेत्रसँगको समन्वय, सहकार्य, सेवा व्यवस्थापन र अन्य क्षेत्रसँग एकीकृत अनुगमन सहितको कार्य संचालन नभएमा अपेक्षित उपलब्ध हासिल नहुने जोखिम रहन्छ।

३.४ सिँचाई

३.४.१ पृष्ठभूमी

तराईको समथर मैदानमा रहेको अवस्थितिका कारण यस नगरपालिकामा पर्याप्त मात्रामा कृषियोग्य जमिन रहेको छ । यहाँ धान, गहुँ, मकै, मुसुरो, तोरी, तरकारी, फलफुल जस्ता कृषि उत्पादन प्रचुर मात्रामा हुने गरेको पाइन्छ । नगरपालिकामा सतह एवम् भूमीगत जल सिँचाईको स्रोत पर्याप्त मात्रामा रहेको छ । कृषिको लागि उर्वर माटो भएको र नगरमा ठूलो संख्यामा जनता कृषिमा निर्भर रहेको हुँदा प्राकृतिक स्रोतको उपयोग गरी सबै खेतियोग्य जमिनमा सिँचाई सुविधा पुऱ्याउन सके रोजगारीका अवसर बढ्नुका साथै कृषि उत्पादनमा पनि प्रशस्त वृद्धि हुने देखिन्छ । यस क्षेत्रमा कुल खेति योग्य जमिन ५६५७.३० हेक्टर मध्ये हाल सम्म करिव दुईतिहाई जमीनमा वर्षभरि सिँचाई सुविधा छ भने करिव एक तिहाईमा जमिन आकासको भरमा सिँचाई गरि कृषि खेति गरिन्छ ।

३.४.२ संभावना तथा अवसर

नगरपालिकामा सिँचाईका लागि हालसम्म प्रयोगमा रहेका प्रविधिहरूमा कूलो नै हो । सिँचाईका लागि प्रमुख श्रोतको रूपमा रहेका नदिनाला र सानातिना रूपमा रहेका खोला तथा खोल्साहरू भएको हुँदा बहाव केन्द्रित तथा लिफ्ट गरेर समेत गरी विभिन्न २२१ वटा सिँचाई योजना मर्मत, स्तोन्नती र निर्माण बाट खेतियोग्य भूमिमा सिँचाई सुविधा विस्तार गर्न संभावना रहेको छ । त्यसै गरी रु २५ करोडको लागतमा निर्माण गर्ने प्रकृत्यामा रहेको राजापानी बहुउद्देश्य बाँध निर्माण पश्चात यस क्षेत्रको जमिनमा प्रशस्तै सिँचाई हुने संभावना रहेको छ ।

३.४.३ समस्या तथा चुनौती

संचालित सबै सिँचाई आयोजनाको नियमित रूपमा मर्मत सम्भार नहुनु, सिँचाईका श्रोतहरूको संरक्षण नहुनु एवं सिँचाई सुविधाबाट वञ्चित क्षेत्रका लागि वैकल्पिक सुविधाको कमी मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेको देखिन्छ । परम्परागत प्रविधिमा आधारित कुलो तथा नहरहरूको मर्मत सम्भार नियमित हुन नसकेको भूमिगत सिँचाई परियोजनाहरू खर्चिलो भएका कारण प्रभावकारी हुन नसकेको तथा कृषि विद्युतीकरणमार्फत खेतखेतमा बिजुलीको लाइन लगेर सिँचाईका मेसिन चलाउन खर्चिलो रहेको र सिँचाईका लागि उपयोग हुने मोटरहरूबाट उत्पन्न हुने धुवाले प्रदूषण बढाउने जस्ता यस उपक्षेत्रका समस्या र चुनौती रहेका छन् ।

३.४.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“पूर्ण सिँचाई सहितको खेति प्रणाली”

लक्ष्य

“सिँचाई हुने जमिनको प्रतिशत वृद्धि गरी उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने”

उद्देश्य

नगरपालिकाको सिँचाई विकास उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

- दिगो तथा वैकल्पिक सिँचाई सुविधाको विकास र विस्तार गर्नु,

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत तथा विषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति अवलम्बन गरिनेछ;

सैनारैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

१. दिगो सिंचाईको व्यवस्था गर्न खोला तथा नदीबाट लिफ्ट सिंचाई सुविधा विस्तार गर्ने ।
२. विद्यमान विभिन्न सिंचाई प्रणालीको संरक्षण, मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति गर्ने ।
३. डिप ट्यूबेल र स्यालो ट्यूबेल जस्ता बैकल्पिक सिंचाई सुविधाको विकास र प्रयोग बढाउने ।

३.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सिंचाई विकास उपक्षेत्रको सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३.४.१ सिंचाई विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना, सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
सिंचाई आयोजना संख्या	संख्या	२३२	२३५	२३८	२४७
१२ है महिना सिंचाई हुने क्षेत्र (जम्मा खेतीयोग्य जमिनको)	प्रतिशत	७६	८२	८८	९०
प्रयोग भएका सिंचाईका प्रविधि (लिफ्ट, सतह)	संख्या	४	४	४	४

३.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

आर्थिक विकास क्षेत्रको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.४.८ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सिंचाई विकास विषय उपक्षेत्रगत रूपमा आगामी ३ वर्ष अवधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिका ३.४.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ (आवधिक विकास योजनामा समावेश क्रियाकलाप तथा आयोजना र बजेटलाई मुख्य आधार मानिएको छ) ।

तालिका ३.४.२ सिंचाई विकास बिषय उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१	सिंचाई सुविधा विस्तार तथा स्तरोन्नति र संरक्षण कार्यक्रम	थप सिंचाई सुविधा विस्तार गर्न	सालबसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	उत्पादकत्व वृद्धि हुनेछ ।
२	बैकल्पिक सिंचाई सुविधा विस्तार लिफ्टिङ्ग, पोखरी निर्माण तथा थोपा सिंचाई प्रबर्द्धन)	सिंचाई सुविधा वृद्धि गर्न	सालबसाली			सिंचाई सुविधा विस्तार भई उत्पादकत्व हुनेछ ।
३	कुलो तथा पोखरी संरक्षण, मर्मतसंभार र स्तरोन्नति	उपलब्ध श्रोतको समुचित उपयोग गर्ने	सालबसाली			परम्परागत कुलो तथा पोखरी निर्माण र संरक्षण हुनेछ ।

३.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

यस क्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता वृद्धि हुनेछ । नगरपालिका क्षेत्रमा प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजना प्रभावकारी कार्यान्वयन हुँदा सिंचाई सुबिधा सबै कृषि योग्य जमिनमा पुग्दा कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि हुन गई नगरवासीको जीवनस्तरमा आर्थिक सामाजिक सुधार हुनेछ ।

संघ र प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरु बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन भरपर्दो सिंचाई प्रणाली, संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार, सहकारी, सहयोगी संस्था नीजि क्षेत्रसँगको समन्वय, सहकार्य, सेवा व्यवस्थापन र अन्य क्षेत्रसँग एकीकृत अनुगमन सहितको कार्य संचालन नभएमा अपेक्षित उपलब्ध हासिल नहुने जोखिम रहन्छ ।

३.५ उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय, श्रम र रोजगारी

३.५.१ पृष्ठभूमी

वर्तमान संविधानले सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता तथा विकासबाट समाजवाद उन्मुख स्वतन्त्र र समृद्ध अर्थतन्त्रको निर्माण गर्ने राज्यको आर्थिक उद्देश्यका रूपमा अङ्गीकार गरेको। खाद्य सुरक्षा, सम्पत्ति तथा रोजगारीको हक लाई मौलिक हक अन्तरगत राखिएको छ। नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको साथसाथै स्थानीय सरकारको सहकार्यमा उक्त अधिकार सुनिश्चित गर्न योजनावद्ध ढंगले प्रयास गर्न आवश्यक छ मुख्यतया कृषि पेशामा संलग्न घरपरिवारको संख्या बढी भएको इलाका भएकोले मध्यम र ठूलो स्तरका उपभोक्ता बजारहरूको यहाँ विकास भएको छैन तसर्थ उद्योग, व्यापार र वाणिज्य क्षेत्रको आधारभूत तहबाट नै विकास हुन बाँकी छ। यद्यपि कृषिमा आधारित केही उद्योगहरू भने हाल यहाँ सञ्चालनमा रहेका छन्। नगरपालिकामा धेरैजसो मिल, ग्मिल, डेरी जस्ता उद्योगहरू रहेका छन्। नगरपालिकामा ठूला उद्योगहरू सञ्चालनमा आउन नसके पनि नगरपालिकामा उपलब्ध स्थानीय स्रोत र साधनको उपयोग गरी विभिन्न साना तथा घरेलु तथा कृषिजन्य उद्योगहरू रहेका छन् जसले नगरपालिकाको आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याएको छ। यस नगरपालिकामा जम्मा जनसंख्या ६२६९७ मध्ये आर्थिक रूपले सकृय जनसंख्या ५३३०८ छ जुन कूल जनसंख्याको ८५ प्रतिशत हो। सैनामैना नगरपालिकाका व्यक्तिहरूले अपनाउँदै आएको पेशाहरूमा कूल जनसंख्याको ४६.७५ प्रतिशत छ। आर्थिक सर्भेक्षण २०१८ अनुसार सैनामैना नगरपालिकामा जस्मा २४२८ उद्यम व्यवसाय स्थापित छन् जम्मा ६७६० व्यक्तिहरू पेशागत रूपमा संलग्न छन्। यसमा पनि पुरुष ४३१२ र २४४८ महिला संलग्न छन्। साना साना कार्य भएपनि आर्थिक उपार्जनका दृष्टिकोणले यस नपामा नोकरी, कृषि व्यवसाय तथा मजदुरी र गैरकृषि मजदुरी तथा व्यवसाय वा आफ्नो पेशा गरि आयअर्जन गरी रोजगारका अवसरहरू सृजना गरेको पाईन्छ।

३.५.२ संभावना तथा अवसर

यस नगरपालिकामा विशेष गरी स्थानीय स्रोत साधनमा आधारित कृषि तथा पशुजन्य उपज, माछा र जडिबुटीको उत्पादन, प्रसोधन र बजारीकरण सम्बन्धी उद्योगको संभावना रहेको छ। कृषि, पशुपंक्षी, माछा, जडिबुटी उत्पादनको लागि आवश्यक प्रविधि, सामग्री र वस्तु सेवा र स्थानीय उत्पादन बजारीकरण सम्बन्धी व्यापार व्यवसायमा पनि क्रमिक वृद्धि हुँदै गईरहेको छ।

थोक तथा खुद्रा व्यवसाय: नगरको नजिकै रहेको बुटवल र भैरहवा बजार पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको प्रमुख व्यापारिक केन्द्रको रूपमा रहेको छ। यी बजारहरूमार्फत नगरमा थोक तथा खुद्रा व्यापार उल्लेख्य मात्रामा हुने गर्दछ। थोक व्यापार अन्तर्गत खाद्य मिलबाट उत्पादित चामल, पिठो, तेल, तरकारी, फलफुल, माछा, गोडागुडी तथा मसला पश्चिमाञ्चल तथा तराईका अन्य जिल्लासँग हुने गरेको छ भने अन्य थोक व्यापारमा विस्कुट, साबुन, चाउचाउ, चिया, चिनी आदिको हुने गरको छ।

बाणिज्य तर्फको विकासका लागि नगरपालिकाले वडा नं ८ को शानती टोलको हाटबजारमा प्रदेश सरकारको समपुरक अनुदानमा ५० वटा ट्रस सेड निर्माण गरेको, सालझण्डीको पानबारीमा ६ वटा ट्रस सेड निर्माण तथा व्यवसायिक भवन निर्माण तथा मुर्गिया निर्मत हाटबजार आदिबाट व्यापार तथा बाणिज्यको विकासका अवसर खुलेको अवस्था छ। यो नगरपालिकामा बेरोजगारी दर १५.८८ प्रतिशत रहेकाले पनि रोजगारी सिर्जनाका

उपायहरू अवलम्बन गरी उपलब्ध हुँने भनि प्रक्षेपण गरिएको बजेट बाट पनि रोजगारी सिर्जना हुने नीति अवलम्बन गर्नु जरुरी छ ।

३.५.३ समस्या तथा चुनौती

उद्योग तथा व्यवसाय संचालन सम्बन्धी प्रयास सीप तथा जानकारीको कमी हुनु, उद्योग सिर्जना, विकास र संचालन सम्बन्धी एकिकृत सेवा प्रवाह नहुनु, तालीम प्रयास नहुनु, परम्परागत व्यवसायलाई आधुनिकीकरण गर्न नसक्नु, उद्योग संचालनका लागि वित्तिय पहुँच नहुनु तथा स्थानीयस्तरमा दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता नहुनु प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको देखिन्छ। त्यसै गरी नगरपालिकामा भित्रिएको विप्रेषण पाउँने परिवारलाई समेटी उत्पादनमूलक कार्यमा लनगरन नसक्नु र उत्पादनमुखी बजारको व्यवस्थापन नहुनु, व्यवसायिक परामर्श सेवा तथा सूचना कमजस्ता उद्योग व्यवसाय विकासको चुनौतिको रूपमा रहेका छन्। रणनीतिक हिसाबबाट रोजगारी सिर्जनामा ध्यान नपुग्नु, हातमा सीप भएर पनि रोजगारीको अभावमा युवा शक्ति विदेशिनु परेको अवस्था हुनु उत्पादन केन्द्रित योजनाहरू बन्न नसक्नु श्रम, रोजगारी तथा खाद्य सुरक्षाका चुनौतिका रूपमा रहेका छन् ।

३.५.४ विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“स्थानीय स्रोत तथा साधनको उपयोगबाट उद्यम तथा व्यवसाय र रोजगारीमा वृद्धि, सैनामैनाको समृद्धि”

लक्ष्य

“स्थानीय स्रोतमा आधारित उद्योग तथा बाणिज्यको माध्यमबाट नगरपालिका बासिको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने ।”

उद्देश्य

नगरपालिकाको उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय एवम् श्रम तथा रोजगारी उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

१ उद्यम तथा व्यवसाय सिर्जना र विकासका लागि उद्यमशिलताको तालिम प्रदान गरी छरिएर रहेको स्रोत साधन, जनशक्ति र सम्पदाहरूलाई अवसरहरूको रूपमा अधिकतम उपयोग हुँने गरी उद्यम स्थापना र बजार व्यवस्था गर्नु ।

२ स्थानीयस्तरमा उपलब्ध रोजगारीको विस्तार तथा रोजगारमूलक उद्यमको प्रवर्द्धन गर्नु,

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत तथा विषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति अवलम्बन गरिनेछ;

१. लघु, साना, मझौला तथा ठूला उद्योग सञ्चालनका लागि आवश्यक पूर्वाधार तथा वातावरण तयार गरी उद्योग ग्रामको स्थापना गर्ने ।

२. औद्योगिक उत्पादनलाई गुणस्तरीय र विश्वसनीय बनाई स्थानीय उत्पादनको बजार प्रवर्द्धन गर्ने ।

३. उद्योग व्यवसायमा महिला, दलित तथा अति विपन्न नागरिकको सहभागितामा जोड दिने ।

४ स्थानीय स्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको प्रशोधन गर्न तथा उद्योग सञ्चालन गर्न सहजिकरण एवम् प्रोत्साहन मार्फत रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्ने ।

५ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाको परिवारलाई उद्यम स्थापनामा सहजिकरण र प्रोत्साहित गर्ने ।

६ सञ्चालित विकास निर्माणका आयोजनामार्फत श्रम तथा रोजगार प्रवर्द्धन गर्ने ।

७ नगरपालिकाको तत्कालिन, मध्यमकालीन र दीर्घकालिन अवधिका लागि रोजगार योजना बनाई सो अनुसार विकास निर्माण कार्य सञ्चालन गर्ने ।

३.५.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय र रोजगार उपक्षेत्रको सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३.५.१ आर्थिक विकास क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना, सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
व्यापार व्यवसाय क्षेत्रमा रोजगारी	प्रतिशत	१७	१९	२१	२३
उद्योग, व्यापार, व्यवसायमा संलग्न जनसंख्या	संख्या	६९२०	७०००	७१००	७३००
रोजगारमूलक नयाँ आयोजना/कार्यक्रम	संख्या	८	१०	१३	२१
वार्षिक थप रोजगारी सिर्जना	संख्या	२००	२३०	२६०	२९०
सेवा तथा नोकरीको क्षेत्रमा रोजगारी	प्रतिशत	१५	१६	१८	२१
वैदेशिक रोजगारीमा रहेको संख्या	प्रतिशत	१७	१६.३	१५.८	१५
ज्याला मजदुरी गर्ने नागरिक	प्रतिशत	१०	८.५	७	६.५

३.५.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

आर्थिक विकास क्षेत्रको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.५.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय र रोजगार उपक्षेत्रको विषय उपक्षेत्रगत रूपमा आगामी ३ वर्ष अबधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिका ३.५.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सैनैमा नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३—२०८४/०८५)

तालिका ३.५.२ उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय, श्रम र रोजगार उपक्षेत्रको कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी सूचक
१	डिजिटल प्रणालीमा आधारित व्यापार व्यवसाय प्रोफाइल तयारी	व्यापार तथा व्यवसाय संचालन सहज तुल्याउनु	२०७९/०८०		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	डिजिटल प्रणालीमा आधारित व्यवसाय प्रोफाइल तयारी हुनेछ ।
२	स्थानीय कच्चा पदार्थ, ज्ञान, सीप र प्रविधि सम्बन्धी अध्ययन, संरक्षण र प्रवर्द्धन विविध कार्यक्रम	उद्योग व्यवसाय सिर्जनाको वातावरण तयार गर्ने	सालवसाली			नयाँ उद्यम तथा व्यवसाय सिर्जना र विकास हुनेछन् ।
३	व्यवसायिक सिप विकास सम्बन्धि विविध तालिम (कुटानी, मिस्त्री, कूक, वेटर, प्लम्बिङ्ग, अचार बनाउने आदि)	रोजगार सृजना गर्न	सालवसाली			वार्षिक करिब १९० जनाले सिपमुलक तालिम पाउनेछन् ।
४	व्यवसाय दर्ता तथा नविकरण कार्यविधि/निर्देशिका तर्जुमा	व्यवसाय दर्ता तथा नविकरणको व्यवस्था गर्ने	२०७८/०७९			व्यावसाय दर्ता तथा नविकरण कार्यविधि तर्जुमा र कार्यान्वयन हुनेछ
५	उद्यमशीलता, व्यवसाय सिर्जना र विकास कार्यक्रम	रोजगारी सृजना गर्न	सालवसाली		नगरपालिकाको प्राथमिकता	
	श्रम तथा रोजगार					
६	नगरस्तरीय रोजगार योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन	तत्कालिन ताथ दीर्घकालिन रोजगारीको आधार तयार गर्ने	०८२/०८३			रोजगार योजना तर्जुमा भएको हुनेछ

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३—२०८४/०८५)

७	स्थानीय रोजगार प्रवर्द्धन तथा सिपमुलक तालिम र प्रविधि हस्तान्तरण संचालन कार्यक्रम	सीपयुक्त, अनुभवी र दक्ष स्थानीय व्यक्तिको पलायन रोक्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	करिब ९०० जना रोजगार कार्यक्रमबाट लाभान्वित भएका हुनेछन् ।
८	श्रमिक सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम	श्रमिकको न्युनतम सुरक्षा सुनिश्चित हुने व्यवस्था गर्ने	सालवसाली			करिब १३०० श्रमिक सामाजिक सुरक्षाबाट लाभान्वित हुनेछन् ।
९	बैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवा लक्षित रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	रोजगारी मार्फत गरिवी निवारण गर्नु	सालवसाली			वार्षिक करिब ३५ जना युवा प्रत्यक्ष लाभान्वित हुने ।

३.५.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

यस क्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता बृद्धि हुनेछ । नगरपालिका क्षेत्र भित्रका युवाहरुलाई स्थानीय, राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय बजारको माग अनुसारको ज्ञान, सीप र प्रविधि प्रदान गर्न, क्षमता तथा उद्यमशिलता विकास गरी रोजगारीको अवसरमा परिचालन गर्न आवश्यक छ ।

संघ र प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरु बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन, जस्ता कार्यहरुको एकीकृत व्यवस्थापन हुन नसके अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम उत्पन्न हुन सक्दछ । संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार, सहकारी, सहयोगी संस्था नीजि क्षेत्रसँगको समन्वय, सहकार्य, सेवा व्यवस्थापन र अन्य क्षेत्रसँग एकीकृत अनुगमन सहितको कार्य संचालन नभएमा अपेक्षित उपलब्ध हासिल नहुने जोखिम रहन्छ ।

३.६ सहकारी तथा वित्तीय सेवा

३.६.१ पृष्ठभूमी

नगर क्षेत्रको सहकारी र यसमा आवद्ध नागरिकको एकीकृत योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन र प्रवर्द्धन मार्फत उत्पादन, रोजगारी र आय वृद्धि गर्न उपयुक्त योजना तर्जुमा एबम् सोको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ । बैङ्किङ कारोबार चलायमान हुन स्थानीय स्तरमा व्यापक रूपमा पूँजीप्रवाह भैरहने वातावरण हुनुपर्दछ । हाल यहाँ यस नगरपालिका मा विभिन्न सहकारी, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूले सेवा दिइरहेका छन् । नगरपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ । सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई नगर बाहि जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आय मूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन् । सहकारी संस्था प्रति जनताको अपनत्व बढी र प्रशासनिक झन्झट कमी हुने हुँदा वित्तीय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँच समेत बढेको छ । यस नगरपालिका भित्र जम्माजम्मा ३१ वटा सहकारी संस्था छन् । त्यसै गरी साना ठूला गरी ११ बैंक तथा वित्तीय संस्थाले पनि नगरको आर्थिक कारोबार चलायमान बनाउँन मदत गरेका छन् ।

३.६.२ संभावना तथा अवसर

सार्वजनिक, निजी र सहकारी को विकासमा सहभागिताको माध्यमबाट अर्थतन्त्रलाई उन्नत बनाउँने संवैधानिक व्यवस्था अनुरूप यस नगरपालिका क्षेत्रको अर्थतन्त्र चलायमान बनाउँन सहकारीको भूमिका अति महत्वपूर्ण रहेको अवस्था छ । छरिएको पूँजी एकत्रित गरी नगरमै पूँजी निर्माण गरी आवश्यक पर्ने लाई बिना झंझट आर्थिक सेवाहरू सुचारु गर्न सहकारी क्षेत्रको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । तसर्थ दिगो विकास लक्ष्य हाशिल गर्न पनि सहकारी संस्थाहरू सँग सहकार्य अपरिहार्य छ ।

कृषि तथा पशुपालनमा व्यवसायिकरण गर्दा थप ५१७१ जति व्यवसायिक किसान थपिने, कृषिमा यान्त्रिकरणका लागि लागत सहभागीत लगायत अन्य उद्यम व्यवसाय सहित थप ६०० जति आर्थिक इकाईहरूको स्थापना तथा सहकारीमा साविकमै जाडिएका समेतलाई अवश्यक पर्ने ऋणका लागि पनि सहकारीको आवश्यकता पर्ने हुँदा यस पालिकामा थप सहकारीको स्थापना तथा भैरहेकाको स्तरोन्नती त्यतिकै आवश्यक र संभव दुवै रहेको अवस्था छ ।

३.६.३ समस्या तथा चुनौती

सहकारी संचालनमा कर्मचारी एवं पदाधिकारीहरूको क्षमतामा कमी, सहकारीहरूको नियमित एवं प्रभावकारी अनुगमन नहुनु, वित्तीय संस्थाबाट लिइने ऋणको सदुपयोग हुन नसक्नु एवं व्यवसायको लागि ऋणको जोखिम उठाउने क्षमतामा कमी, स्थानीयहरूमा आम्दानी तथा बचतको मात्रामा अत्यन्तै कमी रहनु यस क्षेत्रको विस्तारका लागि चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।

३.६.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“सहकारी क्षेत्रको विकास र विस्तार तथा वित्तीय पहुँच वृद्धिमार्फत आर्थिक क्षेत्रको गतिशीलता”

लक्ष्य

प्रत्येक घरधुरीमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको सहज पहुँच स्थापित गर्ने

उद्देश्य

- १ बैङ्क तथा वित्तीय संस्था तर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु
- २ सहज कर्जा प्रवाह र बचत परिचालनमार्फत उद्योग, कृषि पर्यटन क्षेत्रमा सहकारीको लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत तथा विषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति अवलम्बन गरिनेछ;

- १ वित्तीय पहुँच नपुगेका घरपरिवारमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच पुर्याउने
- २ व्यवसायिक, उत्पादनमूलकसाना तथा मझौला उद्योगमा ऋण प्रवाह अभिवृद्धि गर्ने ।
- ३ सहकारी क्षेत्रलाई व्यवस्थित, भरोसायोग्य र सदस्यको अधिकतम हितमा परिचालन गर्ने गरी प्रवर्धन एवं विकास गर्ने ।

३.६.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सहकारी तथा वित्तीय सेवा क्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र मध्यम अवधिको लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३.६.१ सहकारी तथा वित्तीय सेवा क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
८. बैंक तथा वित्तीय सेवा	संख्या				
बैंक तथा वित्तीय संस्था शाखा	संख्या	१५	१६	१७	१७
बैंक वित्तीय संस्थामा खाता भएका परिवार	संख्या	६५००	६८००	७१००	७५००
सहकारीमा महिला सहभागिता	प्रतिशत	५९	६१	६२	६४
कृषि सहकारीको संख्या वृद्धि	प्रतिशत	२०	२१	२२	२५
बचत तथा ऋण सहकारी सङ्ख्य कम गर्ने मर्जर लगायत विधि मार्फत	प्रतिशत	२५	३०	४०	२०

३.६.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

आर्थिक विकास क्षेत्रको खर्च र स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.६.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सहकारी तथा वित्तीय सेवा बिषय उपक्षेत्रगत रूपमा आगामी ३ वर्ष अबधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिका ४.७.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.७.३ सहकारी तथा वित्तीय सेवा उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१	सहकारी सुपथ व्यवसाय तथा पसल सञ्चालन तथा साझेदारी अनुदान कार्यक्रम	नगरमा सुलभ मुल्यका पसल सञ्चालन गर्न सान्झेदारी गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	सुलभ पसल स्थापना हुनेछन् ।
२	लक्षित वर्ग सहकारी सचेतना तथा प्रबर्द्धन र सहकारी तालिम कार्यक्रम	लक्षित वर्गमा वित्तीय सेवा तथा सुविधाको पहुँच बृद्धि गर्ने	सालवसाली			लक्षित क्षेत्र, वर्ग तथा समुदायमा वित्तीय सेवा र सुविधाको सहज पहुँच बृद्धि हुनेछ ।
३	कर शिक्षा तथा व्यवसाय योजना तर्जुमा तालिम	नगरमा आम्दानी बृद्धि गर्न	सालवसाली			वर्षमा १ पटक हुनेछन्

३.६.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

यस क्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता बृद्धि हुनेछ । संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार, सहकारी, सहयोगी संस्था नीजि क्षेत्रसँगको समन्वय, सहकार्य, सेवा व्यवस्थापन र अन्य क्षेत्रसँग एकीकृत अनुगमन सहितको कार्य संचालन नभएमा अपेक्षित उपलब्ध हासिल नहुने जोखिम रहन्छ ।

परिच्छेद — ४

सामाजिक विकास क्षेत्र

४.१ शिक्षा

४.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सामाजिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतको आधारभुत एवम् माध्यमिक शिक्षाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा सबै वर्ग तथा क्षेत्रका जनताको शिक्षा तथा स्वास्थ्यमा पहुँच सुनिश्चिताका लागि निर्देशित गरेको छ भने सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक तथा सांस्कृतिक रूपले पिछ्छिएको वर्गको हितको लागि विशेष व्यवस्था गरेको छ । नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अन्तर्गत सबैको लागि गुणस्तरीय शिक्षा समावेश गरिएको छ । वर्तमान १६ औँ राष्ट्रिय योजनाले समतामूलक सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक संरचना निर्माण र गुणस्तरीय जीवनयापनको लागि अवसर प्रदान गर्ने कुरालाई महत्व दिएको छ ।

आवधिक योजनामा उल्लेख भएको घरधुरी सर्वेक्षण, २०७६ अनुसार यस नगरको ६ वर्ष वा सोभन्दा माथिको समग्र साक्षरता दर ८७.२५ प्रतिशत रहेको छ जो नेपालको साक्षरता दर ६५.९४ प्रतिशत भन्दा माथी हो । नगरपालिका बाट प्राप्त विवरण अनुसार विद्यालय जाने उमेर समूहका बालबालिका मध्ये ३ देखी ४ वर्ष उमेर समूहका २३६९ मध्ये कुनै पनि विद्यालय भर्ना नभएका, ५ देखी ९ वर्ष समूहका ६०७५ मध्ये ५७७२, १० देखी १२ वर्षका ४७३२ मध्ये ४०७४, १३ देखी १६ वर्षका ९८१९ मध्ये ३९४६ विद्यालय भर्ना भएका छन् । कक्षा १ मा कूल भर्नादर १३३.२२ तथा खुद भर्ना दर ९७.७० रहेको छ । आधारभूत तहको कुल भर्नादरमा कक्षा १ देखी ३ सम्मको १३१.८०, कक्षा १ देखी ५ मा ११३.६९ र कक्षा १देखी ८ सम्मको १२३.८७ रहेको छ ।

सोहि सर्वेक्षण अनुसार कक्षा १ देखी १० सम्मका ६३१५, एस.एल सी. वा सो सरह ६२९०, आई ए. वा सो सरह ३१६९, बि.ए. वा सो सरह ९२२, एम. ए. वा सो सरह ६१३, अनौपचारिक शिक्षा पाएका १०४४ र प्रौढ कक्षाका २०६ गरी ८७.२५ प्रतिशत साक्षर छन् । यस नगरपालिकामा प्रावि सङ्ख्या ४, नि.मा.वि. ९, मावि २३ (जस मध्ये उमावि संचालन भएका ९), २ वटा सरकारी क्याम्पसहरू सहित जम्मा ३८ वटा शिक्षण संस्थाहरू रहेका छन् ।

४.१.२ संभावना र अवसर

नेपालको संविधानले गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको सहज पहुँचलाई राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा समावेश गरेको छ । संविधानतः शिक्षालाई आधारभूत सवालस्वरूप मौलिक हकको रूपमा स्थापित भइसकेका छन् । नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अनुसार सन् २०३० सम्ममा सबैलाई गुणस्तरीय शिक्षाको सवाललाई महत्वपूर्ण रूपमा उठान गरेको छ । शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवं जनमुखी बनाउदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवं राष्ट्रिय हित प्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने

राज्यको मुल नीतिअनुसार संरचनागत तथा नीतिगत आधारहरू परिपक्व बन्दै गएका छन्। सैनैमा नगरपालिकाको समृद्धिका लागि शैक्षिक विकासका क्षेत्रमा नगरपालिकामा भएका संभावना, अवसर र विद्यमान अवस्था सहित समस्या तथा चुनौति पहिचान गरिएको छ ।

यस नगरपालिकामा उपलब्ध शिक्षा संरचनाको अवस्था राम्रो भएको, केहि विद्यालयमा बाहेका शिक्षक दरबन्दीको अवस्था पनि राम्रो अवस्थामा छ। भौतिक संरचनाहरूको अवस्था पनि राम्रो भएको हुँदा यो क्षेत्रको स्तरोन्नति गर्न कक्षाकोठाहरूलाई प्रविधि सँग जोड्ने, ई-लाईब्रेरीको स्थापना लगायतका कार्यहरू गरी शिक्षामा सुधार गर्न सकिने संभावना रहेको छ ।

४.१.३ समस्या र चुनौती

शिक्षाको पूर्वाधारको अवस्था राम्रो भए तापनि विद्यालय जाने उमेरका २०६२६ बालबालिका मध्ये अझै पनि ६७४४ बालबालिका विद्यालय नगएको अवस्था छ भने पढ्न लेख्न नसक्ने ५९७५ छन् । अधिकांश शिक्षण संस्थाहरूलाई प्रविधि सँग जोडिन नसकेको आस्था छ र प्राविधिक शिक्षालयको अभावका कारण प्राविधिक शिक्षा विकासमा चुनौतिको रूपमा रहेको छ । यसका साथै यस नगरपालिकाकम विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति उच्च हुनु कक्षा दोहोर्‍याउने प्रवृत्ति बढी हुनु, दलित, आदिवासी जनजाती भर्नादर न्यून हुनु, दलित, आदिवासी जनजाती विद्यालय छाड्ने दर बढि हुँनु विद्यालयहरू आर्थिक रूपले कमजोर हुनु, अभिभावकहरू चनाखो नहुनु, शिक्षक दरबन्दी कम हुनु, शिक्षामा राजनीतिकरण हुनु, शिक्षकहरूमा प्रतिवद्धताको कमी, आधुनिक प्रविधिको प्रयोग नहुनु जस्ता शिक्षाका समस्या यस नगरपालिकामा विद्यमान छन् ।

४.१.४ विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“शिक्षित समाजको सिर्जना”

लक्ष्य

“शिक्षामा सहज पहुँच बनाई सबैलाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु” ।

उद्देश्य

नगरपालिकाको शिक्षा विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- १ न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास गरी आधारभूत र माध्यामिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु
- ३ व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु ।
- ४ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु ।
- ५ विज्ञान तथा प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।

रणनीति

शिक्षा तथा प्रविधि विकास उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछ (आवधिक योजनाको रणनीति र कार्यनीतिको आधारमा तयार गरिएको) :

सैनमैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

१. प्रारम्भिक बाल विकास तह देखि उच्च शिक्षा र प्राविधिक शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धिको लागि नविनतम प्रविधिको प्रयोग र मानव संसाधन विकासमा लगानी गर्ने ।
२. विद्यालय शिक्षालाई व्यवहारिक, व्यवसायिक, सीपमूलक र जीवनपयोगी बनाउने
३. शिक्षण सिकाई, प्रशासनीक कार्य तथा अनुगमनमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको उपयोग गर्ने ।
४. विद्यालयको संस्थागत सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
५. नगरपालिका क्षेत्रमा ई-लाइब्रेरी को स्थापना गर्ने ।

४.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

शिक्षा विकास उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।
तालिका ४.१.१ शिक्षा विकास उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना, घरधुरी सर्वेक्षण, २०७६)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
शिक्षा					
प्राथमिक तहमा खुद भर्नादर	प्रतिशत	९८	९८.५	९९	९९.५
आधारभूत तहमा खुद भर्नादर वृद्धि	प्रतिशत	९५	९६	९६.५	९७.५
माध्यमिक शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	९९.२	९९.५	१००	१००
आधारभूत तहमा विद्यालय छाड्ने दर	प्रतिशत	१.२	१	०.७	०.५
प्राथमिक तह पुरा गर्ने दर	प्रतिशत	९९	९९.५	१००	१००
आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण विद्यार्थी	प्रतिशत	९३	९५	९६	९९
माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण विद्यार्थी	प्रतिशत	९०	९३	९३.५	९४

४.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

सामाजिक विकास क्षेत्रको समग्र त्रिवर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

शिक्षा विकास उपक्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ४.१.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.१.२ शिक्षा विकास तर्फका कार्यक्रम/ आयोजनाको संक्षिप्त विवरण (स्रोत: आवधिक योजनामा समावेश गरिएका बिस्तृत क्रियाकलाप तथा आयोजनालाई एकीकृत गरि तयार गरिएको छ)

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रम अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत(रु हजारमा)	पुष्ट्याई	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१.१	विद्यालय भवन निर्माण, मर्मत तथा संरचना सुधार कार्यक्रम	सामुदायिक विद्यालयको आकर्षण वृद्धि गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	सामुदायिक विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार विकास हुने
१.२	प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र व्यवस्थापन कार्यक्रम	बालबालिकाको सिकाइ वातावरण तयार गर्ने	सालवसाली			बाल विकास केन्द्रहरू व्यवस्थित हुनेछन्
१.३	सूचना प्रविधिमैत्री पठन-पाथान विस्तार कार्यक्रम	प्रविधिमैत्री विद्यालय तयार गर्न	सालवसाली			सबै विद्यालयहरू प्रविधिमैत्री हुनेछन्
१.४	नमुना विद्यालय सञ्चालन कार्यक्रम	शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	नमुना विद्यालय तयार हुनेछन्
१.५	शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिको लागि सुधार कार्यक्रम	सिकाई उपलब्धी दर वृद्धि गर्ने	सालवसाली			सबै विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि हुनेछन् ।
१.६	विद्यालय जनशक्ति व्यवस्थापन कार्यक्रम	विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्ने	सालवसाली			सबै विद्यालयमा आवश्यक जनशक्ति पुगेको हुनेछ ।
१.७	विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम	विद्यार्थीको निरन्तरता दर वृद्धि गर्ने				विद्यार्थीको विद्यालय टिकाउ डर र निरन्तरता वृद्धि हुनेछ

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

१.८	प्रतिभा पहिचान तथा प्रोत्साहान कार्यक्रम	सिर्जनशीलताका साथै अध्ययनको प्रभावकारित बढाउने	सालवसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	विद्यार्थी प्रतिभा प्रोत्साहित हुनेछन् ।
१.९	शिक्षा क्षेत्र सालवसाली कार्यक्रम	शैक्षिक सेवा सुचारु गर्ने	सालवसाली			विद्यालय व्यवस्थित रूपमा संचालन हुनेछन् ।

४.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

शैक्षिक संस्थाहरूमा आवश्यक पर्याप्त भौतिक पूर्वाधार विकास र दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता सहित गुणस्तरीय, प्रविधिमैत्री, रोजगारमुलक, जिवनउपयोगी, प्रतिष्पर्धी शिक्षा प्रणाली विकास गर्नु आजको मुख्य चुनौती रहेको छ। आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सुविधा अझैसम्म पनि सबै वर्ग, समुदाय र क्षेत्रका जनतामा सहज, सुलभ तथा सरल रूपमा पुग्न सकेको छैन। माथि उल्लेखित समस्याहरू तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न लागत प्रभावकारी कार्यक्रम तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, सरोकारवाला निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरू बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हालिल नहुन सक्छ ।

४.२ जनस्वास्थ्य तथा पोषण

४.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सामाजिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतको आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषणको हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा सबै वर्ग तथा क्षेत्रका जनताको शिक्षा तथा स्वास्थ्यमा पहुँच सुनिश्चिताका लागि निर्देशित गरेको छ भने सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक तथा सांस्कृतिक रूपले पिछडिएको वर्गको हितको लागि विशेष व्यवस्था गरेको छ । १९६ औँ राष्ट्रिय आवधिक योजनाले समतामूलक सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक संरचना निर्माण र गुणस्तरीय जीवनयापनको लागि अवसर प्रदान गर्ने कुरालाई महत्व दिएको छ । लुम्बिनी प्रदेशको पहिलो आवधिक योजनाले स्वास्थ्य तथा पोषणको सुनिश्चिततालाई विकासको मुख्य शर्तका रूपमा लिएको देखिन्छ । यो नगरपालिका सुगम रहनुका साथै स्वास्थ्य, सरसफाई तथा समुदायको स्वास्थ्यकर बानी व्यवहार पनि अनुकूल देखिन्छ । राजनीतिक रूपमा ११ वडाहरूमा विभाजित यस नगरमा धेरैजसो जनताले आवश्यकता अनुसारको स्वास्थ्य सेवा लिन सफल भएका छन् । नगरमा १ वटा स्वास्थ्य चौकी तथा १ उप-स्वास्थ्य चौकी रहेका छन् तर आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा दरबन्दी अनुसार स्वास्थ्यकर्मीहरू छैनन् । त्यसैले ग्रामीणस्तरमा उपचारात्मक स्वास्थ्य स्थिति कमजोर रहेको छ । खासगरी समुदायमा प्रवर्द्धनात्मक तथा प्रतिरोधात्मक स्वास्थ्य सेवामा नगरभरि महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू कार्यरत रहेका छन् । यी स्वयंसेविकाहरूको सेवा उदाहरणीय रहेको देखिन्छ । नगरका मानिसहरू स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्नका लागि नजिकैको लुम्बिनी अञ्चल अस्पताल बुटवल लगायत रुपन्देहीको अर्को प्रमुख नगर भैरहवासम्म पुग्ने गरेको देखिन्छ ।

४.२.२ संभावना र अवसर

गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज, सुलभ र समान पहुँचको सुनिश्चितता तर्फ थप अग्रसरता जरुरी रहेको छ । नगरपालिकामा दुध, अण्डा, मासु फलफूल, तरकारी तथा साग सब्जिको उत्पादन राम्रै अवस्था भएको हुँदा दुई वर्ष मुनिका बालबालिकाको कुपोषण दर ०.२७ प्रतिशतमा भएको अवस्था लाई पनि थप उत्पादनका प्रयासहरूबाट कम गर्न सकिने अवस्था छ । सैनैना ४ मा १८ करेडको लागतमा निमाणधिन १५ शैयाको अस्पताल, वडा नं १, ३, ५ र ७ मा निर्माण कार्य भईरहेका आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र भवन, प्राकृतिक चिकित्सामा मड थेरापीको उपयोगका लागि भवन निर्माण जस्ता कार्यहरू पनि स्वास्थ्य क्षेत्रको विकासका संभावनाहरू हुन् ।

४.२.३ समस्या र चुनौती

जनसंख्याको अनुपातमा स्वास्थ्य संस्था कम हुनु अझै पनि २ प्रतिशत असुरक्षित सुत्केरी हुँने अवस्था छ । नगरपालिका भरी जम्मा जम्मि १ वटा मात्र बर्थिङ्ग सेण्टर हुँनु तथा जम्मा ११ वटा वडामा गरी ११ वटा मात्र स्वास्थ्य चौकी रहेका तथा १५ शैयाको अस्पताल निर्माणधिन आस्थामा भएको र सामान्य रोगहरूको मात्र उपचार हुँने कारणले केहि ठूला रोग लाग्दा सदरमुकाम भैरहवा तथा बुटवल वा काठमाडौँ सम्म पुग्नु पर्ने अवस्था छ । स्वास्थ्य सेवा तथा कुपोषणका कारण शिशु मृत्युदर १००० मा १.३ हुनु अझै चुनौतिपूर्ण छ । समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रको सुधारका लागि ठूलो आकारको बजेट तथा कर्मचारी र विशेषज्ञहरूको प्रबन्ध गर्नुपर्ने

४.२.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा तथा दिगो पोषणको सुनिश्चितता”

लक्ष्य

“स्वस्थ नगर बासीको सिर्जना गर्ने।”

उद्देश्य

नगरपालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्

१ पोषण तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको सहज पहुँच अभिवृद्धि गर्नु,

२ आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा नगरपालिका मै उपलब्ध गराउनु

रणनीति

स्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछ (आवधिक योजनाको रणनीति तथा कार्यनीतिको आधारमा तयार गरिएको):

- १ स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाइ विस्तार गर्नुका साथै विपन्न नागरिकको बिमा गर्ने ।
- २ स्वास्थ्य सेवालाई सहज र गुणस्तरीय बनाउन आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गर्ने
- ३ स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाको सुदृढीकरण तथा दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी गराउने ।
- ४ पोषण विशेष सेवाहरुमा समान पहुँच वृद्धि तथा उपभोगमा सुधार गर्ने ।
- ५ बैकल्पिक चिकित्सा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्ने ।
- ६ जनस्वास्थ्य प्रवर्द्धनका लागि समुदायस्तर सम्मको संरचना र कार्यक्रमलाई प्रभावकारी गराउने ।
- ७ पूर्ण खोपको सुनिश्चितता गर्ने ।

४.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

जनस्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.२.१ जनस्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना , सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८२/८३	०८२/८३
स्वास्थ्य तथा पोषण					
कम तौल भएका २ वर्षमूनीका बालबालिका	प्रतिशत	०.१८	०.१२	०.८	०.५
पूर्व प्रसूति सेवा ४ पटक प्राप्त गर्ने गर्भवती	प्रतिशत	९५	९९	१००	१००
नवजात शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा)	जना	१	०	०	०

सैनारुनैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३–२०८४/०८५)

कम तौल भएका ५ बर्षमूनीका बालबालिका	प्रतिशत	०.४	०.३	०.२	०.२
स्वास्थ्य बिमामा आबद्ध विपन्न परिवार	प्रतिशत	४०	५०	५५	५९
राष्ट्रिय खोप कार्यक्रममा समावेश भएका सबै खोपद्वारा समेटिएको लक्षित जनसंख्या	प्रतिशत	९७	९८	९९	९९.५

४.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

सामाजिक विकास क्षेत्रको समग्र त्रिवर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

जनस्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रको आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ४.२.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सैनैमा नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

तालिका ४.२.२ जनस्वास्थ्य तथा पोषण तर्फका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रम अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु हजारमा)	पुष्ट्याई	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१	स्वास्थ्य संस्था सुदृढीकरण तथा स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण कार्यक्रम	स्वास्थ्य सेवालाई व्यवस्थित तथा सहज बनाउन	निरन्तर		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	आवश्यकता अनुसार स्वास्थ्य संस्थाहरू निर्माण हुनेछन् ।
२	स्वास्थ्य सेवा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	स्वास्थ्य सेवा दिगो, सुपथ र सहज बनाउन	सालवसाली			नगरवासीलाई स्वास्थ्य सेवा लिन सहज हुनेछ ।
३	पोषण सुधार कार्यक्रम	मातृ तथा नवजात स्वास्थ्य सुधार गर्न	सालवसाली			नगरपालिकामा ५० प्रतिशतले पोषणमा सुधार भएको हुनेछ ।
४	स्वास्थ्य संस्था जनशक्ति व्यवस्थापन कार्यक्रम	व्यवस्थित तथा सुलभ सेवा प्रवाह गर्न	सालवसाली			सवै स्वास्थ्य संस्था जनशक्ति व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
५	लक्षित वर्ग स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम	स्वास्थ्य सेवामा सवैको सहज पहुँच बृद्धि गर्न	सालवसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	सवै वडामा विपन्न तथा जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम सञ्चालन हुनेछ ।
६	मातृशिशु तथा गर्भवती स्याहार कार्यक्रम	मातृ स्वास्थ्य सुधार गर्न	सालवसाली			सुरक्षित मातृत्व र पोषण सेवा २५ प्रतिशतले बृद्धि हुनेछ ।
७	विद्यालय नर्स कार्यक्रम	स्वास्थ्यमैत्री विद्यालय निर्माण गर्न	सालवसाली			विद्यालयमा नर्सको व्यवस्था हुनेछ ।
८	महामारी नियन्त्रण पूर्वतयारी	सजह स्वास्थ्य उपाचार अभिवृद्धि गर्न	सालवसाली			महामारी नियन्त्रण पूर्वतयारी युनिट तयार हुनेछ ।

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

९	स्वास्थ्य विमा प्रवर्द्धन	जडिबुटीको प्रयोग बढाउने	सालवसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	५५ प्रतिशत नागरिकले स्वास्थ्य विमा गरेका हुनेछन्
१०	परिवार नियोजन सेवा विस्तार कार्यक्रम	सवै वर्गको स्वास्थ्यमा सहज पहुँच बृद्धि गर्न	सालवसाली			परिवार नियोजनको साधन प्रयोगमा बृद्धि हुनेछ ।
११	बाल स्वास्थ्य सुधार कार्यक्रम	साधन प्रयोगमा बृद्धि गर्न	सालवसाली			सवै वडामा सञ्चालन हुनेछन् ।
१२	स्वास्थ्य सेवासँग सम्बन्धित विविध सालवसाली कार्यक्रम सशर्त समेत	सवै प्रकारको स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउन	सालवसाली			स्वास्थ्य सेवा सहज र गुणस्तरीय भएको हुनेछ ।

५.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सुबिधा अझैसम्म पनि सबै वर्ग, समुदाय र क्षेत्रका जनतामा सहज, सुलभ तथा सरल रूपमा पुग्न सकेको छैन। बढ्दो अव्यवस्थित शहरीकरणका कारण एकातिर सरुवा रोगको नियन्त्रणमा चुनौती रहेको छ भने बढ्दो खानपान र जीवनशैलीका कारण नसर्ने रोगको भार बढ्दो छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हातिल नहुन सक्छ।

४.३ खानेपानी तथा सरसफाई

४.३.१ पृष्ठभूमि

नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अन्तरगत गुणस्तरीय शिक्षा, तथा स्वास्थ्य समुन्नत समाज, लैङ्गिक समानता, स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाई र असमानता न्यूनीकरणलाई समेत समावेश गरिएको छ । खानेपानी तथा सरसफाईको क्षेत्रमा संघीय सरकार प्रदेश सरकार तथा नगरपालिकाले उच्च प्राथमिकता रहेको छ । लुम्बिनी प्रदेशको पहिलो आवधिक विकास योजनाले स्वच्छ खानेपानी आपूर्ति र सरसफाईमा घरधुरीहरूको पहुँच सत प्रतिशत पुर्याउने उद्देश्य लिएको छ । सैनामैना नगरपालिकाको खानेपानीको प्रमुख स्रोत भूमिगत जलस्रोत नै हो तर हाल यसको उपयोग तथा वितरण प्रणालीमा प्रविधिको प्रयोग तथा शुद्ध खानेपानी वितरणमा ध्यान दिएको पाइन्छ । यस नगरमा सबैभन्दा बढी धारा तथा पाइपको प्रयोग गरि खानेपानी वितरण गरेको पाइन्छ ।

यस नगरपालिकामा १५०६३ घरधुरीहरूमध्ये १५०४३ अर्थात् ९९.८६ प्रतिशत घरधुरीमा खानेपानीको सुविधा पुगेको छ जसमा पाइपद्वारा सप्लाई गरि धाराको खानेपानीको सुविधामा पहुँच भएका परिवार संख्या ११६९२ अर्थात् ७७.७२ प्रतिशत रहेको छ भने २१.९६ प्रतिशत टयूबवेल वा हाते पम्पबाट खानेपानीको पहुँच छ । पाइपबाट धारामा खानेपानीको सुविधा, टयूबवेल तथा हातेपम्प, इनार तथा कुवा र बाड नं १० मा मात्र २ वटा खानेपानीको मूलबाट धाराको सुविधा यस नगरपालिकामा रहेको पाइन्छ ।

नगरपालिकाले फोहोरमैला संकलन तथा व्यवस्थापन र सेवा शुल्क प्रयोजनको लागि बजार क्षेत्र, बजार उन्मुख क्षेत्र र ग्रामिण क्षेत्र निर्धारण गरि सैनामैना नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७५ कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । यस नगरपालिकामा ६८ वटा सार्वजनिक शौचालय निर्माण भएका छन् जुन बढि बजारीकरण भएका, बस विसौनी र सार्वजनिक स्थलहरूमा पाइन्छ । यस नगरपालिकाको १५०६३ घरपरिवार मध्ये मापदण्ड अनुसार र वातावरणीय सरसफाईका दृष्टिकोणले सिफारिस भएका फलस भएको सेप्टियांकी सहित शौचालय जम्मा ७२२९ छन् जुन ४८ प्रतिशत हो भने फलस भएका तर सार्वजनिक ढलमा मिसाए बनाएका शौचालय घरधुरी ९६२ जो ६.४ प्रतिशत छन् ।

४.३.२ संभावना र अवसर

नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अनुसार सन् २०३० सम्ममा सबैलाई स्वच्छ पिउने पानी र सरसफाईलाई महत्वपूर्ण रूपमा उठान गरेको छ । बढ्दो स्वास्थ्य सम्बन्धि चेतना, उपलब्ध बजेट तथा ग्राभिटी फ्लो तथा भूमिगत स्रोतमा आधारित पानीका मुहानको उपलब्धता तथा ग्राभिटी फ्लोको संभावना नरहेका स्थानमा लिफ्ट गर्न समेत नदिको उपलब्धताले गर्दा एक घर एक धाराको अवधारणालाई साकार गराउन सकिने संभावना छ । सैनामैना नगरपालिकाको समृद्धिका लागि खानेपानी तथा सरसफाईका क्षेत्रमा नगरपालिकामा भएका संभावना, अवसर र विद्यमान अवस्था सहित समस्या तथा चुनौति पहिचान गरिएको छ । सैनामैना नपा वडा नं. १० मा संघीय सरकारको विशेष अनुदानमा रु १५ करोडको लागतमा निर्माण सुचारु हुँन लागेको फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा प्रशोधन केन्द्रको निर्माण सम्पन्न पश्चात यो पालिकाले सरसफाईका क्षेत्रमा फड्को मार्न सक्ने अवस्था रहेको छ ।

४.३.३ समस्या र चुनौती

यस नगरपालिकामा सरसफाईको लागि १५०६३ मध्ये सबै घरधुरीले घरायसी फोहरलाई आफ्नै घरमा व्यवस्था गरेका भए पनि खाल्डो खनी कम्पोष्ट मल नबनाउँने गरेको अवस्था छ। सरसफाईका हकमा अझै पनि केहि परिवार शौचालय नभएका छन् भने सार्वजनिक ढल र फलस सहितको चर्पि प्रयोग गर्ने (४८प्रतिशत) परिवार र फलस भएको तर सेप्टिक ट्याङ्क भएको चर्पि प्रयोग गर्ने ९६२ (६.४प्रतिशत) परिवार छन्। त्यसै गरी चर्पी गएपछि, खाना खानु अगाडी र बालबालिकाको दिसा धोए पछि हात धुने तरिकाका आधारमा करीव सबै घरधुरीले अझै हात धुने गरेपनि हाल धुलाई लाई स्वास्थ्यको दृष्टिकोणबाट अझै पनि सुधार गर्नु जरुरी देखिन्छ। (स्रोत: आवधिक योजना)

४.३.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“सबैलाई सहजै शुद्ध खानेपानी तथा सरसफाईको प्रत्याभूति”

लक्ष्य

“सबैका लागि सहज र सुरक्षित खानेपानी तथा सरसफाईको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने।

उद्देश्य

नगरपालिकाको खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

- १ सुरक्षित खानेपानीका लागि भैरहेका खानेपानी शुद्धिकरण अभियान संचालन गर्नु।
- २ सुरक्षित खानेपानीमा जनताको सहज पहुँच वृद्धि गर्नु।
- ३ सरसफाईका माध्यमबाट वातावरण सुरक्षित बनाउने र जनताको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउनु।

रणनीति

खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछ:

१. आधारभूत खानेपानी सुविधा नपुगेका घरपरिवारमा खानेपानी सुविधा विस्तारका लागि प्राथमिकता दिने।
२. खानेपानी योजनाहरू निर्माण, मर्मत तथा शुद्धिकरण गरी जनतालाई निरन्तर सुरक्षित खानेपानी उपलब्ध गराईने।
३. सरसफाई सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरी हरेक घरपरिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाई सुविधाको व्यवस्था गर्ने।
- ४ सार्वजनिक स्थल तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाई सेवाको व्यवस्थापन गर्ने।

४.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको विषय उपक्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

सैनैमैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

तालिका ४.३.१ खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
खानेपानी तथा सरसफाई					
पाइपबाट वितरित पानी प्रयोग गर्ने घरधुरी	प्रतिशत	८४	८८	९०	९३
आधारभूत खानेपानी सुविधा उपलब्ध घरपरिवार	प्रतिशत	९९.९५	१००	१००	१००
सुरक्षित आधुनिक शौचालय भएका घरधुरी	प्रतिशत	५८	६४	६९	७४
जोखिमयुक्त अवस्थामा साबुन पानीले हातधुने अभ्यास गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	८५	९०	९५	९८
फोहोर वर्गीकरण गरी विसर्जन गर्ने परिवार	प्रतिशत	६०	७०	७७	७९

४.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

सामाजिक विकास क्षेत्रको समग्र त्रिवर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको आगामी ३ वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ४.३.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ । (आवधिक योजनामा समावेश गरिएका आयोजना तथा क्रियाकलापलाई एकीकृत तथा संक्षेपण गरी तयार गरिएको छ)

तालिका ४.३.२ खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रका कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रम अवधि(शुरु र समाप्ति)	अनुमानित लागत(रु हजारमा)	पुष्ट्याई	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१	खानेपानी आयोजना निर्माण, मर्मत तथा सुधार कार्यक्रम	सुरक्षित खानेपानी सुविधा सहज उपलब्ध गराउने	सालवसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	मौजुदा साना तथा ठूला आयोजनाको मर्मत सुधार भई सूचारु र दिगो हुनेछन्
२	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	पूर्ण सरसफाई र खुला दिशामुक्त क्षेत्र कायम राख्ने	निरन्तर			थप सार्वजनिक शौचालय निर्माण भई संचालन हुनेछ
३	खानेपानी गुणस्तर परिक्षण तथा सुधार	स्वच्छ खानपानीको व्यवस्था गर्ने	सालवसाली			घरपरिवारमा पानीको स्वक्ष खानेपानीको सहज रूपमा उपलब्ध हुनेछ
४	सरसफाई सचेतना कार्यक्रम	स्वच्छता र स्वच्छ व्यवहारको अभिवृद्धि गर्ने	सालवसाली			वार्षिक रूपमा समुदायको स्वस्फुर्त सहभागितामा कार्यक्रम संचालन हुनेछ
५	फोहोरमैला व्यवस्थापन	फोहोर विसर्जन परिमाण घटाउने र व्यवस्थापन सहज बनाउने	सालवसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	शहरी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने घरपरिवारलाई उपयुक्त प्रविधि हस्तान्तरण हुनेछ ।
६	सालवसाली कार्यक्रम सशर्त समेत	निरन्तर कार्यक्रम	सालवसाली			प्रत्येक वर्ष सञ्चालन हुनेछ ।

४.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन मार्फत लक्षित उपलब्धि हासिल गर्न लागत प्रभावकारी कार्ययोजना तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, सरोकारवाला निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरू बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुन सक्छ ।

४.४ महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण

४.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सामाजिक न्याय समावेशी प्रतिनिधित्वको हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक तथा सांस्कृतिक रूपले पिछ्छिएको वर्गको हितको लागि विशेष व्यवस्था गरेको छ । नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अन्तरगत गुणस्तरीय शिक्षा, तथा स्वास्थ्य समुन्नत समाज, लैङ्गिक समानता, स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाई र असमानता न्यूनीकरणलाई समेत समावेश गरिएको छ । घरधुरी सर्वेक्षण २०७६ अनुसार, सैनैमैना नगरपालिकाको कुल जनसंख्या ६२६९७ जना रहेको छ जस मध्ये पुरुष ४७.४२ प्रतिशत (२९७३३ जना) र महिला ५२.४९ प्रतिशत (३२९१२ जना) साथै अन्य ०.०८ प्रतिशत (५२ जना) रहेका छन् ।

यस नगरमा सामाजिक संरचना विविधतायुक्त रहेको पाइन्छ । सर्वेक्षण, अनुसार यस नगरमा २९ ओटा जात/जातिको बसोबास रहेको पाइन्छ भने १० भन्दा बढि मातृ भाषाभाषिहरू बोलिने गरिएको देखिन्छ । सैनैमैना नगरपालिकामा विभिन्न जातजाति, समूह अनुसार जनसंख्याको अवस्थालाई हेर्दा ब्राह्मण २२०९८ (३५.२५ प्रतिशत), मगर ११७७१ (१८.७७ प्रतिशत), थारु ९८८५ (१५.७२ प्रतिशत), क्षेत्री ६५६८ (१०.४८ प्रतिशत) मुख्यतया बाहुल्यता रहेका छन् ।

मातृभाषा बोल्नेहरूको जनसंख्या हेर्दा घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार नेपाली ५५२७६ (८८ प्रतिशत), थारु ४४४२ (७ प्रतिशत), नेवार ९०९ (१.५ प्रतिशत) र भोजपुरी १६४५ (२.६२ प्रतिशत) अन्य मातृभाषा बोल्नेहरूमा मैथिलि, तामाग, मगर, राई, लिम्बुहरू रहेका छन् । (तथ्यांक स्रोत: आवधिक योजना)

धार्मिक दृष्टिकोणले हेर्दा यस नगरमा अधिकांश हिन्दु धर्मावलम्बीहरू रहेका छन् । पछिल्लो सर्वे अनुसार यहाँको कुल जनसंख्याको लगभग ९९.०४ प्रतिशत हिन्दु, ०.४४ प्रतिशत बौद्ध, र अन्य निकै कम प्रतिशत अन्य धर्मावलम्बीहरू रहेको पाइन्छ । यस नगरमा पहाडी जिल्लाहरूबाट बसाइसराई गरी आएका वैदिक आर्यहरू, मधेसी मूलका मानिसहरू र यहाँका आदिवासी/जनजाति थारु समुदायका मानिसहरूको बाहुल्यता रहेको देखिन्छ । यस नगरका प्राय जसो समुदायका अधिकांश मानिसहरूले धर्मको रूपमा सनातन हिन्दु धर्मलाई स्वीकारेको देखिन्छ । यद्यपि थारु समुदायको भने आफ्नै भाषा, रहनसहन, भेषभुषा एवम् परम्परा र संस्कार रहेको पाइन्छ ।

४.४.२ संभावना र अवसर

सामाजिक न्याय तथा सामाजिक सुरक्षामा सबैको पहुँच कायम गर्दै स्वस्थ तथा सभ्य संस्कृतिको विकास गरी सामाजिक सुसम्बन्धमा आधारित समाजको निर्माण गर्नु आजको मुख्य आवश्यकता रहेको छ । सामाजिक विकासलाई गुणस्तरीय जीवनयापनको आधारका रूपमा लिई संघ सरकार, प्रदेश सरकार र विकास साझेदार संस्थासँगको सहकार्य र समन्वयमा स्थानीय सरकारले अर्थपूर्ण प्रयास गर्नु पर्ने आवश्यकता रहेको छ । नगरपालिकाको अगुवाईमा प्रदेशस्तरीय गौरवको योजनाका रूपमा पहलकदमी गरिएको र निर्माण तत्परता देखाईएको जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्ग संरक्षण ग्राम लक्षित समूह विकासमा कोषेढुंगाको काम गर्ने अवस्था छ ।

त्यसैगरी तराई मधेस सम्वृद्धि कार्यक्रमसँगको साझेदारीमा निर्माण भैरहेका सामुहिक आवासबाट पनि लक्षित समूहको विकास अगाडी बढ्दै गरेको अवस्था छ ।

४.४.३ समस्या र चुनौती

आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक क्षेत्रमा लक्षित वर्गको अर्थपूर्ण सहभागितामा कमी रहनुका साथै प्रभावशाली उपस्थिति हुन सकेको छैन । विपन्न वर्गको परिवारमा महिला हिंसा, बाल हिंसा तथा घरेलु हिंसाका घटना दिनहु घट्ने गरेका छन् । लक्षित वर्गको स्वरोजगारीका अवसर तथा आत्म निर्भरतामा कमी रहेको छ । लक्षित वर्गको क्षमता विकास तथा जनचेतना अभिवृद्धिका कार्यक्रम प्रयास हुन सकेका छैनन् । छरिएर रहेका पछाडि परेका वा पारिएका लक्षित समुदाय तथा जेष्ठ नागरिक र फरक क्षमता भएका हरुलाई उनिहरुको बसाईका कारण फरक फरक आवश्यकता तथा स्वतःस्फुर्त रुपमा अगाडी बढ्ने तत्परताका अभावमा कारण विकासको मूल प्रवाहमा समेट्न कठिन पर्ने र यस्तालाई संवोधन गर्न सामान्य कार्यहरुबाट संभव नहुँने हुँदा विशेष प्रकारका योजनाहरु तयार गर्नु जरुरी पर्न गएको छ ।

४.४.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“सबैको समान विकास”

लक्ष्य

“लक्षित समूहको सम्मानजनक व्यवस्थापन तथा सामाजिक सुरक्षा र रोजगारीको अवसर सहित सम्मानित जीवन यापनका अवसर सृजना गर्ने” ।

उद्देश्य

नगरपालिकाको महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

- १ महिला, बालबालिका तथा किशोर किशोरीहरुको विकास तथा सामाजिक सुरक्षाको सुनिश्चितता गरी भेदभाव मुक्त बनाउने
- २ सामाजिक रुपमा असुरक्षित महशुस भएका नागरिकलाई सुरक्षाको प्रत्याभूति प्रदान गर्ने ।

रणनीति

- १ विपन्न, पिछडिएको तथा लक्षित वर्गको सक्षमता र आत्मविश्वासमा अभिवृद्धि गर्ने ।
- २ स्थानीय संरचना, नीति तथा निर्णय प्रक्रियामा लक्षित वर्गको संलग्नता सुनिश्चित गर्ने ।
- ३ सबै खाले हिंसा तथा कुप्रथा अन्त्य गर्न नीतिगत र व्यवहारिक प्रयत्न गर्ने ।
- ४ स्थानीय नीति तथा पूर्वाधार निर्माणलाई अपांगमैत्री, जेष्ठ नागरिक मैत्री, बालमैत्री तथा महिलामैत्री गराउन
- ५ ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान हस्तान्तरण, सम्मान, सुरक्षा र सेवालाई सुनिश्चित गर्ने ।
- ६ लक्षित वर्गको सशक्तीकरण तथा हित रक्षाका लागि समुदायलाई परिचालन प्रभावकारी गराउने ।

५.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका: महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना तथा सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
महिला, बालबालिका र सामाजिक समावेशीकरण					
लक्षित बर्ग स्वरोजगार कार्यक्रम	संख्या	७	९	१२	१६
लैंगिक उत्तरदायी बजेटमा वार्षिक वृद्धि	प्रतिशत	८	१०	१५	२०
सिमान्तिकृत नागरिकको संस्थागत सहभागिता वृद्धि	प्रतिशत	२०	२५	३०	३३
बालगृह संख्या	संख्या	१	१	१	१
बाल उद्यान संख्या	संख्या	४	६	८	१३
बालबालिका केन्द्रित वार्षिक बाल कार्यक्रम	संख्या	५५	६०	६६	७०

४.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

सामाजिक विकास क्षेत्रको समग्र त्रिवर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहाय अनुसार तालिका ४.४.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ । (आवधिक योजनामा समावेश गरिएका आयोजना तथा क्रियाकलापलाई एकीकृत गरी तयार गरिएको)

तालिका ४.४.२ महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्र तर्फका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रम अवधि(शुरु र समाप्ति)	अनुमानित लागत(रु हजारमा)	पुष्ट्याई	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१	लक्षित वर्ग स्वरोजगार र आयमूलक कार्यक्रम (महिला, दलित, आर्थिक विपन्न, अपांग तथा सिमान्तिकृत समुदायका नागरिक)	स्थानीय स्तरमा रोजगार सृजना गरी आय आर्जन वृद्धि गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	विभिन्न स्वरोजगार र आयमूलक कार्यक्रमबाट लक्षित वर्ग तथा समुदायका व्यक्तिहरु लाभान्वित हुनेछन्
२	मानव बेचबिखन अन्त्य, लैङ्गिक हिंसा तथा घरेलु हिंसा न्यूनिकरण कार्यक्रम	सवै प्रकारका हिंसाको अन्त्य गर्न	सालवसाली			मानव बेचबिखन अन्त्य, लैङ्गिक हिंसा तथा घरेलु हिंसा न्यूनिकरण भएको हुनेछ
३	लक्षित वर्ग केन्द्रित विभिन्न वार्षिक कार्यक्रम	भेदभावको अन्त्य गर्न र लक्षित वर्गको सशक्तिकरण गर्ने	सालवसाली			नगरमा सवै प्रकारका भेदभावमा कमि आएको हुनेछ ।
४	बालमैत्री, ज्येष्ठ नागरिक मैत्री तथा अपांगमैत्री नगर कार्यक्रम	बाल विकास लगायत बाल अधिकारको संरक्षण गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	बाल विकास केन्द्र, बाल कक्षा, ज्येष्ठ नागरिक सेवा केन्द्र, शारीरिक रुपमा असक्त नागरिक सेवा केन्द्र तथा मनोरञ्जनका क्रियाकलाप व्यवस्थित हुनेछन्
५	लक्षित वर्ग सञ्जाल परिचालन तथा सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम संचालन	लक्षित सामुदायिक, सहकारी भवन, चौतारी, अध्ययन केन्द्र, पुस्तकालय आदी निर्माण गर्ने	सालवसाली			वार्षिक २ वटाका दरले भवन, चौतारी, केन्द्र वा पुस्तकालय निर्माण भई संचालन हुनेछन साथै लक्षित वर्ग लाभान्वित हुनेछन ।

४.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

माथि उल्लेखित समस्याहरू तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न लागत प्रभावकारी कार्यक्रम तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, सरोकारवाला निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरू बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हालिल नहुन सक्छ ।

४.५ युवा तथा खेलकुद र नवप्रवर्तन

४.५.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको सामाजिक न्याय र समावेशीकरण सम्बन्धी नीतिमा राष्ट्रिय विकासमा युवा सहभागिता अभिवृद्धि गर्दै राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारहरूको पूर्ण उपयोगको वातावरण सिर्जना गर्ने, युवाको सशक्तीकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी लगायतका क्षेत्रमा विशेष अवसर प्रदान गर्दै व्यक्तित्व विकास गर्ने तथा राज्यको सर्वांगीण विकासमा योगदानका लागि उपयुक्त अवसर प्रदान गर्ने उल्लेख गरिएको छ। युवा शक्तिको पहिचान र परिचालन गर्नसकेमा समग्र विकास प्रक्रियामा युवाले योगदान गर्न सक्छन्। यसका साथै स्वस्थ, सक्षम र अनुशासित नागरिक तयार गर्न खेलकूद तथा खेलाडीमा योजनाबद्ध लगानी गर्ने र खेलकूदलाई राष्ट्रिय एकतासँग सुदृढ गर्ने एवं अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा राष्ट्रिय सम्मान अभिवृद्धि गर्ने माध्यमको रूपमा विकास गर्ने भनिएको छ। खेलकुद क्षेत्रमा युवाहरूलाई समेटी स्वस्थ, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गरी नगरको चौतर्फी विकासका साथै राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय स्तरमा समेत खेलाडीलाई प्रतिस्पर्धामा उतारी नगरको र देशको नाम संसार भरि परिचित गराउन र खेलकुल तथा पर्यटन विकासमा समेत योदान दिलाउन स्थानिय स्तर देखि नै युवाहरूलाई खेलकुद क्षेत्रमा आकर्षित गर्न प्रशिक्षण, पूर्वाधार र कार्यक्रमहरूको आयोजना गर्नु जरुरी छ। यसको लागि नगरले विभिन्न खुला स्थानहरू छोडेको छ। यस पालिका भित्र केहि स्थानहरूमा खेलकुदको लागि केहीमात्र पूर्वाधार तयार भएको देखिन्छ।

४.५.२ संभावना र अवसर

खेलकुद युवाहरूको शारिरिक तन्दुरुस्तिको विकासका लागि अवश्यक पर्ने कुरा हो र यसले क्षमताको उपोग गरी प्रतिस्पर्धामा जान शक्ने वातावरण पनि बनाउने विषय भएको हुँदा यसको योजना सामाजिक विकासकै क्रमको रूपमा बनाउनु जरुरी रहन्छ। युवाहरूको खेलकुद प्रति बढ्दो उत्साहलाई प्रशस्त मात्रामा संवोधन गर्न सकिने अवस्था छ। यस नगरपालिका भित्र प्रतियोगिता केन्द्रका रूपमा विकसित भएको गरवाल चौर खेल मैदानमा पनि केही पूर्वाधार रहेको देखिन्छ। यसै अनुरूप अन्य क्षेत्रमा पनि खाली स्थानहरूको उपलब्धता भएको हुँदा आवश्यक पूर्वाधार सहितका खेलमैदान निर्माण गर्ने संभावना प्रचूर मात्रामा छ। त्यसै गरी मुर्गिमामा १० करेडको लागतमा निर्माणाधिन राष्ट्रिय फटवल रंगशालाले सैनामैनाको खेलकुद क्षेत्रको विकासमा कोषेढुंगाको काम गर्ने अवस्था रहेको छ।

४.५.३ समस्या र चुनौती

समग्रमा भन्नुपर्दा बालबालिका एवम् युवा जनशक्तिको स्वास्थ्य शारिरिक विकासको लागि नभई नहुने खेलकुदको क्षेत्रमा अत्यन्त न्युन लगानी हुने गरेको देखिन्छ। विगतमा निर्मित खेलकुदसम्बन्धी पूर्वाधारहरूको मर्मत गर्न पनि निकै ठुलो लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ। हालका दिनहरूमा आएर निजी क्षेत्रहरूबाट पनि क्रिकेट, भलिबल, फुटबल, व्याडमिन्टन, र अन्य एथ्लेटिकस खेल जस्ता केही खास खास खेलहरूमा लगानी गर्नुपर्ने र प्रोत्साहित गर्ने क्रम सुरु भएको छ। यस क्रमलाई केन्द्रीय र स्थानीय सरकारले सहकार्य र साझेदारीको रूपमा विकसित गर्दै लैजानुपर्ने देखिन्छ।

४.५.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालिन सोच

“स्वस्थ युवा जनशक्ति सहितको सैनैमैना”

लक्ष्य

“शारीरिक तन्दुरुस्ति सहितको युवा शक्तिको विकास ।”

उद्देश्य

नगरपालिकाको युवा तथा खेलकुद र नवप्रवर्तन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

- १ युवा वर्गको सृजनशिल तथा उद्यमशील क्षमता अभिवृद्धि र उपयोग गर्नु ।
- २ खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक बनाउनु ।

रणनीति

युवा तथा खेलकुद र नवप्रवर्तन उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछः

- १ युवा वर्गमा अग्रसरता, नवप्रवर्तन तथा उद्यमशील संस्कृतिको विकास गर्ने ।
- २ क्षमता विकास तथा स्वरोजगारीका अवसरको माध्यमबाट युवा वर्गको आत्मविश्वास र सकारात्मक सोंचमा अभिवृद्धि गर्ने ।
३. खेलकुदका पूर्वाधार विकास तथा खेलाडी प्रोत्साहनमार्फत युवाको सृजनशिलता विकास गर्ने ।

४.५.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

युवा तथा खेलकुद विकास उपक्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.५.१ युवा तथा खेलकुद विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
युवा तथा खेलकुद					
सक्रिय युवाक्लब, सञ्जाल तथा संस्था	संख्या	२४	२९	३०	३३
क्लब, सञ्जाल र संस्थामा आवद्ध युवा	प्रतिशत	४५	५०	५५	५८
उद्यम व्यवसाय, रोजगार तथा स्वरोजगारीमा संलग्न युवा	प्रतिशत	६५	७०	७५	८०
कभर्ड हल तथा खेलकुद मैदान (१ वडा १ खेल मैदान)	संख्या	७	९	११	१३

४.५.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

सामाजिक विकास क्षेत्रको समग्र त्रिवर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.५.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

युवा तथा खेलकुद विकास उपक्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ४.५.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ । (आवधिक योजनामा समावेश गरिएका आयोजना तथा क्रियाकलापलाई एकीकृत गरि तयार गरिएको छ)

तालिका ४.५.२ युवा तथा खेलकुद र नवप्रवर्तन विकास उपक्षेत्र तर्फका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रम अवधि(शुरु र समाप्ति)	अनुमानित लागत(रु हजारमा)	पुष्ट्याई	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
५.१	युवा रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	युवा रोजगारी सृजना गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	करिब १५०० युवाहरु स्वरोजगार/रोजगार हुनेछन् । प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम समेत
५.२	खेलकुद पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	नगरपालिकामा खेलकुद विकास गर्न	सालवसाली			खेलकुद पूर्वाधार निर्माण र स्तरोन्नति हुने
५.३	खेलकुद आयोजना, खेलाडी उत्प्रेरणा तथा प्रतिभा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	खेलकुद प्रवर्द्धन गर्न	सालवसाली			प्रत्येक वडामा खेलकुद आयोजना हुनेछ ।
५.४	नवप्रवर्तनमा आधारित रोजगारी तथा ब्यवसाय संचालनको लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम	युवाको उर्जा, सिप र क्षमताको उपयोग मार्फत नगरपालिकाको समृद्धिमा टेवा पुर्‍याउने	सालवसाली			करिब ८० युवाहरु नवप्रवर्तनमा आधारित स्वरोजगार/रोजगार हुनेछन् । प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम समेत

४.५.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ । संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल नहुन सक्छ ।

४.६ कला, भाषा, साहित्य र संस्कृति

४.६.१ पृष्ठभूमि

यस नगरपालिकामा विभिन्न जाती, धर्म सम्प्रदाय र भेषभुषाका मानिसहरू बसोबास गर्दछन्। सबै जातजाती र सम्प्रदायका आ—आफ्नै खाले धर्म संस्कृति र चालचलनहरू छन् । जसमा वडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विवाह पञ्चमी, छठ (होली), चैते दशैं, साउने—माघे स्रग्रांन्ती, माघी, गोठधूप, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी—हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षावधन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णिमा, गोठाले, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, नयाँ वर्ष सोह्रश्राद्ध जितीया, सिरुवा विशेषगरी थारु—खवास), कूल—थानी पूजा, ग्रामथान पूजा, करवा चौथ, कर्कट संक्रान्ति, भुर्की पूजन, संकट पूजा, बुद्धजयन्ती, विभिन्न ल्होसार पर्वहरू, बारारवि अवल, सुवरात, ईद, वकरईद, मोहरम, ग्यारही सरिफ, इदुलफितर, नयाँ वर्ष, भ्यालेन्टाईन डे आदि ।

४.६.२ संभावना र अवसर

नेपालको संविधानले सभ्य संस्कृतिको विकास र साँस्कृतिक विविधता कायम राख्दै सम्पदाको संरक्षणलाई राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा समावेश गरेको छ । सभ्य संस्कृतिको विकास गरी सामाजिक सुसम्बन्धमा आधारित समाजको निर्माण गर्नु आजको मुख्य आवश्यकता रहेको छ। साँस्कृतिक विविधता कायम राख्दै ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, संवर्द्धन र विकास गर्ने स्थानीय सरकारको महत्वपूर्ण जिम्मेवारीका रूपमा रहेको देखिन्छ ।

संरक्षण र प्रवर्द्धनको पर्खाईमा रहेका मठ मन्दिर र सम्पादहरूको प्रचुरता भएको यस नगरपालिकामा यस्ता सम्पदा र संस्कृतिहरूको जगेर्ना गर्न बजेटको पनि व्यवस्था, नीतिगत प्रावधान र नगरपालिकाको तत्परता देखिँदा संस्कृति संरक्षण गरी पालिकाको पहिचान वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त संभावना छ। प्रस्तावित सैनामैना स्मार्ट सिटीको निर्माण सम्पन्न पश्चात कला तथा संस्कृतिको क्षेत्रको विकास अझ अगाडी बढ्न सक्ने अवस्था रहेको छ ।

४.६.३ समस्या र चुनौती

नगरपालिका भरी यत्रतत्र छरिएर रहेका सम्पदा, कला तथा स्थानीय रितिरिवाजहरू क्रमशः लोप हुँदै जानु, युवा पुस्ता आधुनिकताकानाममा विदेशी संस्कार तथा रिवाज प्रति आकर्षित हुँदै जानु कला तथा संस्कृति क्षेत्रका विशेष चुनौतीहरू हुन् ।

४.६.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“सभ्य र जीवन्त संस्कृति निर्माण”

लक्ष्य

- स्थानीय संस्कृति र सम्पदाको प्रवर्द्धन गर्ने ।

उद्देश्य

नगरपालिकाको कला, भाषा, साहित्य र संस्कृति उपक्षेत्रको उद्देश्य देहाय अनुसार रहेका छन्:

- १ स्थानीय पहिचान कायम हुने भाषा कला, संस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु
- २ संस्कृति भाषा, कला तथा साहित्यको श्रृजनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।

रणनीति

कला, भाषा, साहित्य र संस्कृति उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछः

- १ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको वस्तुगत अभिलेखिकरण गर्ने,
- २ भाषा संस्कृति, कला साहित्यलाई जीवन्त तुल्याउने,
- ३ कला, साहित्य, भाषा संस्कृतिका सर्जकहरूलाई सहयोग र प्रोत्साहन गर्ने,
- ४ साँस्कृतिक, साहित्यिक भाषिक तथा कला सम्बन्धी पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।

४.६.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका: ४.६.१ भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
कला, भाषा र साहित्य					
स्थानीय संस्कृति, कला, सम्पदा र साहित्य सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान	संख्या	०	१	१	२
व्यवस्थित रूपले संरक्षित ऐतिहासिक सार्वजनिक स्थल	संख्या	१	३	५	८
स्थानीय कला, संस्कृति, सम्पदा, भाषा साहित्यमा आधारित प्रकाशन	संख्या	०	१	१	२

४.६.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

सामाजिक विकास क्षेत्रको समग्र त्रिवर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.६.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रको आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ४.६.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ । (आवधिक योजनामा समावेश कार्यक्रम तथा क्रियाकलापलाई एकीकृत गरी तयार गरिएको)

तालिका २.६.२ भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्र तर्फका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रम वध (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत(रु हजारमा)	पुष्ट्याई	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१	सांस्कृतिक, धार्मिक तथा ऐतिहासिक सम्पदा संरक्षण, प्रवर्धन तथा पहिचान	सम्पदाहरूको संरक्षण गर्ने	सालबसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	विद्यमान सांस्कृतिक धार्मिक तथा ऐतिहासिक सम्पदाहरूको संरक्षण, विकास, पहिचान, अध्ययन र अभिलेखन हुनेछ ।
२	मौलिक गीत, साहित्य तथा कला प्रतियोगिता र संरक्षण	मौलिक संस्कृतिको प्रवर्धन र प्रतिभा प्रस्फुटन गर्ने	सालबसाली			मौलिक संस्कृतिको प्रवर्धन र प्रतिभा प्रस्फुटन भएको हुनेछ
३	स्थानीय संस्कृतिको संरक्षण र प्रवर्धन कार्यक्रम	मौलिक संस्कृतिको प्रवर्धन	सालबसाली			मौलिक संस्कृतिको प्रवर्धन हुनेछ ।
४	परम्परामा आधारित लोक संस्कृतिको पहिचान र संरक्षण	प्राचिन संस्कृतिको जगेर्ना हुने	सालबसाली			प्राचिन संस्कृतिको पहिचान र प्रचार प्रसार भएको हुनेछ

४.६.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

माथि उल्लेखित समस्याहरू तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न लागत प्रभावकारी कार्यक्रम तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, सरोकारवाला निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरू बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हालिल नहुन सक्छ ।

परिच्छेद - ५ पूर्वाधार विकास

५.१ सडक, पुल तथा यातायात

५.१.१ पृष्ठभूमि

दिगो, सन्तुलित, फराकिलो र समावेशी भौतिक पूर्वाधारको विकास बिना आर्थिक, सामाजिक विकास तथा गुणस्तरीय र सहज सेवा प्रवाह सुनिश्चित हुन सक्दैन। भौतिक पूर्वाधारको विकासले अन्तरआवद्धता र अन्तरसम्बन्ध विकास तथा विस्तार गरी सो मार्फत आर्थिक-सामाजिक विकासको नतिजा हासिल गर्न प्रत्यक्ष योगदान पुर्याउदछ। नगरपालिकाको विकास प्रयासलाई योजनाबद्ध र व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गरी दिगो सुधार गर्न भौतिक पूर्वाधार विकासले विकास प्रतिफलको प्रवेशद्वारको रूपमा कार्य गर्दछ।

विकास प्रतिफललाई नगर विकासको दीर्घकालिन सोच र लक्ष्य तर्फ उन्मुख गराउन तथा अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न मूलतः सडक, पुल तथा यातायात विषय उपक्षेत्रको विकास, विस्तार र दिगो सञ्चालन सम्बन्धी विश्लेषण र विकासको मार्गचित्रलाई पूर्वाधार विकास योजनामा समावेश गरिएको छ। हाल सम्म यस नगरपालिका क्षेत्रभित्र राष्ट्रिय राजमार्गको १७ कि.मि बाहेक जम्मा ३७४.७९ कि.मि सडक छ जस मध्ये ५६ कि.मि. कच्ची, २७४.७९ कि.मि ग्राभल र ४४ कि.मि. कालोपत्रे सडक भएको अवस्था छ र सबैवडाहरूमा हिउँदे सडक पुगेका छन्।

५.१.२ संभावना तथा अवसर

पूर्वाधार विकास र विस्तारबाट दिगो लाभ लिन पूर्वाधारको दिगो संचालनका साथसाथै वातावरणमा पर्ने नकारात्मक असरलाई न्यून गर्न वातावरण संरक्षणका उपायहरू अवलम्बन जरुरत पर्दछ। विकास प्रतिफललाई सकारात्मक दिशातर्फ उन्मुख गराउन तथा अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न पूर्वाधार विकास क्षेत्रमा मूलतः सडक पुल तथा यातायात क्षेत्रको विकास गर्न बजेटको उपलब्धता र आवश्यकता अनुसार थप विशेष अनुदान पनि पाउन सक्ने अवस्था भएको साथै निर्माण कार्य गर्न आवत जावतमा पनि समस्या नभएको र स्थानीय श्रम शक्ति पनि भएको हुँदा योजनामा लिईएका लक्ष्य पुरा गर्ने संभावना प्रशस्तै छ। निर्माण सम्पन्न हुँदैक्रममा रहेको सैनामैना चक्रपथले सैनामैनाको आर्थिक विकासको रूपमा प्रशस्त योगदान गर्ने प्रचूर संभावना छ। सालझण्डीमा निर्माणधिन बसपार्क पनि सैनामैनाको यातायात विकासमा थप बल पुग्ने अवस्था छ।

५.१.३ समस्या र चुनौति

कतिपय भित्रि बाटाहरूमा वर्षायाममा हिलो तथा स्थानीय सानातिना खोलाहरूले कटान गरी गाडी चल्न नसक्ने हुँदा सबै १२० मोटर चल्न सक्ने अवस्था भए पनि वर्षादमा केहि समय यातायात रोकिने अवस्था छ।

नगरपालिकामा पक्की, ग्राभल र कच्ची सडकहरूमा विभिन्न स्थानमा खाल्डाखुल्टी रहेको र आवश्यक स्थानहरूमा पुल तथा कल्भर्टको व्यवस्था हुन नसकेको देखिन्छ। सडक निर्माण तथा यातायात सञ्चालनमा वातावरणीय पक्ष,

गुणस्तर र मापदण्डको पालना हुन सकेको छैन। वातावरणीय संरक्षणको उपाय अवलम्बन नगरी र आर्थिक तथा सामाजिक विश्लेषण बिना सडक निर्माण गर्ने क्रम बढ्दै गईरहेको छ। नगरपालिकामा विकास निर्माणका क्षेत्रमा कार्य गर्ने निकायहरु बीचको समन्वय र सहकार्य नगर विकासको प्रमुख चुनौतिको रूपमा देखिएको छ।

५.१.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालीन सोच

“स्तरिय पूर्वाधार सहितका सैनमैना नगरपालिका”

लक्ष्य

- नगरपालिकाभित्रको सडक सञ्जालको वातावरणमैत्री स्तरोन्नति तथा विस्तार गरी यातायातलाई सुरक्षित, सहज र भरपर्दो बनाउने ।

उद्देश्य

नगरपालिकाको सडक, पूल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको उद्देश्य देहाय अनुसार रहेका छन्:

- १ नगरपालिका वासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु,
- २ नगरपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न यस उपक्षेत्र अन्तर्गत देहाय अनुसारका रणनीति अवलम्ब गरिनेछ:

- १ नगरपालिका केन्द्रबाट सबै वडा केन्द्र, मुख्य बस्ति तथा बजार क्षेत्र र महत्वपूर्ण स्थानमा सडक सञ्जाल स्तरोन्नति र विस्तार गर्ने ।
- २ सार्वजनिक यातायात प्रणालीको विकास गर्ने ।
- ३ सडक तथा यातायात गुरुयोजना निर्माण गर्ने ।
- ४ दिगो तथा वातावरण मैत्री प्रविधि सहितको सडकको न्यूनतम मापदण्ड कार्यान्वयनमा ल्याइने ।

५.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सडक, पूल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.१ सडक, पूल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको समिक्षा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
कच्ची सडकको कि.मि. घटेको	कि.मि	३६	२४	२०	२१
ग्राभेल तथा सोलिङ्ग सडकको कि.मि घटेको	कि.मि	२९४.७९	२५४.७९	२३४.७९	२४५

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३—२०८४/०८५)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
नाला सहित कालोपवे सडको कि.मि. वृद्धि	कि.मि	१५२	२०२	२२५	२४०
व्यवस्थित पार्किंग स्थल	स्थान	८	९	९	११

५.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

भौतिक पूर्वाधार विकास क्षेत्रको मध्यमकालीन अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सडक,पूल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल लागत, उद्देश्य तथा उपलब्धि सूचक देहाय अनुसार तालिका ५.१.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

तालिका: ५.१.२ सडक, पुल तथा यातायात उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण (आबाधिक योजनामा समावेश आयोजना तथा क्रियाकलापलाई समावेश गरी एकीकृत गरिएको छ)

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु हजारमा)	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१	पक्की सडक निर्माण र स्तरोन्नति	नगरपालिकाको भौतिक अवस्था र आवागमन व्यवस्थित गर्ने	निरन्तर		प्राथमिकताक्रमको आधारमा नगर स्तरीय थप पक्की सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने
२	संरचना सहित ग्राभेल सडक निर्माण	ग्रामीण वस्ती र उत्पादन र यातायातलाई सहज र व्यवस्थित बनाउने	निरन्तर		प्राथमिकताको आधारमा सडक मापदण्ड अनुसार पूर्वाधार निर्माण गरी स्तरोन्नति भएको हुनेछ ।
३	नयाँ ट्रयाक (सडक) निर्माण	नगरको सबै स्थानमा सहज यातायात पुर्याउन	सालबसाली		नगरका विभिन्न स्थानमा नयाँ सडक खोल्ने छ
४	सडक पक्की पुल तथा कल्भर्ट निर्माण	आवागमन सहज र सुलभ बनाउने	सालबसाली		मोटेरेवल पुल तथा कल्भर्ट निर्माण भई आवागमन सहज हुने
५	सडक मर्मत तथा स्तरोन्नति कार्यक्रम	आवागमन सहज र अन्ताराबद्धता कायम गराउने	सालबसाली		नियमित मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नतिले आवागमन सहज भएको हुनेछ ।

५.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न प्राविधिक, आर्थिक र सामाजिक संभाव्यता अध्ययन, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार आयोजना बैंक तयार गर्ने र आयोजना बैंकमा सूचीकृत आयोजनाको प्राथमिकताक्रम अनुसार मध्यमकालीन खर्च संरचनामा बजेट विनियोजन गरी आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । यस प्रकार आयोजना छनौट र स्रोत विनियोजन नहुँदा गुणस्तरीय रूपमा कार्य सम्पन्न गर्न जग्गाको प्राप्ति, वन तथा वातावरणीय श्रोतको संरक्षण र विपद जोखिम न्यूनीकरणका कार्यक्रम समावेश गर्दा आयोजनाको लागत र समय बढ्न सक्ने जोखिम रहन्छ । जलवायु परिवर्तनको असर, वातावरणीय प्रभाव र जग्गा व्यवस्थापन लगायत स्थानीय सरोकारका विषयलाई सम्बोधन गर्न नसक्दा यसबाट अपेक्षित हासिल गर्न नसकिने अवस्था समेत रहेको छ ।

उपलब्ध प्राविधिको उपयोग, जग्गा प्राप्ति, बजेटको सुनिश्चिता, नदीजन्य निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता, मानव संसाधन उपलब्ध भएमा र विपद तथा अन्य विवादको कारण आयोजनाका लागत बढ्न नगएमा उल्लिखित उपलब्धी हासिल हुनेछ । सो हुन नसकेमा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

५.२ आवास, बस्ती, भवन तथा शहरी विकास

५.२.१ पृष्ठभूमि

विकास प्रतिफललाई नगर विकासको दीर्घकालिन सोच र लक्ष्य तर्फ उन्मुख गराउन तथा अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न मूलतः आवास, बस्ती तथा शहरी विकास जस्ता विषय उपक्षेत्रको विकास, विस्तार र दिगो सञ्चालन सम्बन्धी विश्लेषण र विकासको मार्गचित्रलाई पूर्वाधार विकास योजनामा समावेश गरिएको छ । लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिकाका घरको बाहिरी गारोको आधारमा माटोको जोडाइ भएको ईँटा/ढुङ्गाले बनेका घरधुरी सबैभन्दा धेरै संख्या ४५.५० प्रतिशत छ भने सबैभन्दा कम काठ/फल्याकका काँचो ईँटाको बाहिरी गारो भएको घरधुरी संख्या ०.६६ प्रतिशत रहेको छ । यसैगरी सिमेन्टको जोडाइ भइको ईँटा/ढुङ्गाको बाहिरी गारो भएको घरधुरी संख्या ४०.३२ प्रतिशत, बाँस जन्य सामग्रीबाट बाहिरी गारो भएको घरधुरी संख्या ३.८८ प्रतिशत, माटोको जोडाइ भएको ईँटा/ढुङ्गाको बाहिरी गारो भएको घरधुरी संख्या १.९९ प्रतिशत रहेको छ भने अन्य घरधुरी संख्या ६.०२ प्रतिशत घरधुरी संख्या रहेको देखिन्छ । तथ्यांक अनुसार नगरपालिकाका अधिकांश घरहरू कच्ची तथा विपन्न अवस्थामा रहनुले यस नगरपालिकाका घरहरू भूकम्पीय तथा अन्य प्रकोप सुरक्षाको दृष्टिकोणले अत्यन्त असुरक्षित तथा जोखिमयुक्त अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ । (स्रोत:आवधिक योजना)

५.२.२ संभावना तथा अवसर

स्थानीय सरकार गठन संगै नगरपालिका क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधार विकासका आयोजना संचालनमा तिव्रता आएको छ । नगरपालिकामा बस्ती विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धी आधारभूत मापदण्ड २०७२ को मापदण्डमा आधारित भई नगरपालिकाले योजना तथा भवन निर्माण मापदण्ड तयार गरी स्विकृत गरेको छ । साथै नगरपालिकामा यातायात गुरुयोजना अनुसार सडकको मापदण्ड तयार भई कार्यान्वयनमा रहेको छ र यसै अनुसार घरनक्शा पास र भवन तथा भौतिक विकास निर्माणको कार्य सञ्चालनमा रहेको छ । बदलिदो परिस्थितिमा मानिसमा शहरीकरणको प्रवृत्ति एकदमै बढेर गएको अवस्था छ । त्यसले गर्दा बस्तिहरू बाक्लिदै गएका र स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी र जनताका आवश्यकता दुवैले एकिकृत सार्वजनिक सेवाहरूको माग गर्दछ । तसर्थ यस्तो परिस्थितिमा सार्वजनिक सरोकारका भवनहरूको निर्माण र स्तरोन्नति अतिनै जरुरी भएको छ र उपलब्ध बजेट बाट माग भएको सामुदायिक भवनहरूको निर्माण संभव रहेको अवस्था छ । लक्षित समुदायका लागि सामुदायिक आवास तथा स्मार्ट सिटी अवधारणाले यो क्षेत्रको विकासको संभावनालाई अझ खोलेको अवस्था छ ।

५.२.३ समस्या र चुनौति

नगरपालिकाको क्षेत्रमा व्यवस्थित र सुरक्षित बस्ती तथा आवास निर्माणमा चुनौति रहेको छ । यस नगरपालिका क्षेत्रमा भवन संहिता २०७२ लागू हुनु भन्दा अगाडि बनेका नीजि, व्यवसायिक, सरकारी र सार्वजनिक भवनहरू भूकम्प प्रतिरोधी भए नभएको एकिन गरी सो अनुसार नियमन हुन सकेको छैन । नगरपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रको विकास निर्माण र सेवा प्रवाहलाई उपलब्धीमूलक र प्रभावकारी बनाउन नगर कार्यपालिकाको एकीकृत भवन, वडा कार्यालय भवन, सभा हल, पार्क, मनोरञ्जन स्थल लगायतका भौतिक

पूर्वाधारहरूको कमी रहेको छ । सार्वजनिक सेवाहरूको सेवा प्रवाहमा नगरपालिका भरीमा जम्मा ५५ वटा मात्र रहेका सामुदायिक भवनहरू बाट सेवाहरू राम्रो सँग प्रवाह गर्न असहज भएको अवस्था छ ।

५.२.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालीन सोच

- वातावरणमैत्री पूर्वाधारयुक्त, व्यवस्थित र सहज बस्तीको विकास

लक्ष्य

- सुरक्षित र न्यूनतम सुविधायुक्त आवास तथा बस्ती विकास गर्ने

उद्देश्य

नगरपालिकाको आवास,बस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- १ वातावरणमैत्री र व्यवस्थित बस्ती, सुरक्षित आवास र शहरी पूर्वाधार सुविधामा अभिवृद्धि गर्नु ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न आवास,बस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको देहायअनुसारका रणनीति अवलम्ब गरिनेछ:

- १ दिगो र व्यवस्थित हरित पूर्वाधार विकास आयोजना प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्ने ।
- २ वडा कार्यालयलाई सेवा प्रवाह केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने ।
- ३ नगरपालिकाको भूउपयोग क्षेत्र निर्धारण गरी सो अनुसार आवास क्षेत्र, कृषि क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, व्यवसायिक क्षेत्र, संस्थागत, संरक्षण क्षेत्रको निर्धारण गर्ने ।
- ४ भूउपयोग क्षेत्र र भौतिक विकास गुरुयोजनाको आधारमा सार्वजनिक निर्माण कार्यलाई व्यवस्थित गर्ने ।
- ५ नगरपालिकाको शहर उन्मुख क्षेत्रमा भौतिक योजना सहित बजारको पूर्वाधार विकास गर्ने ।

५.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

आवास,बस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.२.१ आवास,बस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३—२०८४/०८५)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
आधारभूत पूर्वाधारयुक्त व्यवस्थित बजार	स्थान	५	६	७	८
सुरक्षित बस्तीमा बसोबास गर्ने परिवार	प्रतिशत	९०	९५	९७	९८
भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण दक्ष व्यक्ति	जना	१२०	१७०	२००	२५०
भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि र मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका सार्वजनिक भवन र संरचना	संख्या	३८	४२	४५	७०
भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि र मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका आवास घर	प्रतिशत	४०	४५	५०	५८

५.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

भौतिक पूर्वाधार विकास क्षेत्रको मध्यमकालीन अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

आवास, वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल लागत, उद्देश्य तथा उपलब्धि देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सैनैमा नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

तालिका: ५.२.२ आवास,वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु हजारमा)	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१	स्थानीय बसपार्क तथा पार्किङस्थल मर्मत, निर्माण, स्तरोन्नति र सञ्चालन	बढ्दै गएको सवारी साधनको पाकिङ्ग व्यवस्थित गरी आमदानी गर्ने	सालवसाली		नगर क्षेत्रको विभिन्न स्थानमा व्यवस्थित पार्किङ स्थल निर्माण भई संचालनमा आउने
२	फोहोरमैला प्रशोधन तथा व्यवस्थापन	बसोबास विस्तार गर्ने एवं सुरक्षित र व्यवस्थित बनाउने	सालवसाली		फोहोर प्रशोधन तथा व्यवस्थापन केन्द्र निर्माण हुनेछ ।
३	भूकम्प प्रतिरोधी निर्माण प्रविधि, सामग्री, गुणस्तर लगायत प्राविधिक क्षमता विकास तालिम सञ्चालन	रोजगारी सिर्जना र बलियो भवन निर्माणलाई प्रवर्धन गर्ने	सालवसाली		कर्मचारी तथा स्थानीय इच्छुक युवालाई दक्ष बनाउने
४	व्यवस्थित नाला निर्माण कार्यक्रम	सहज र व्यवस्थित शहरी पूर्वाधार निर्माण गर्नु	सालवसाली		शहरी क्षेत्र व्यवस्थित भएको हुनेछ
५	शहरी आधारभूत मापदण्ड सहित पूर्वाधार विस्तार कार्यक्रम	सहज र व्यवस्थित शहरी पूर्वाधार निर्माण गर्नु	सालवसाली		शहरी क्षेत्र व्यवस्थित भएको हुनेछ

५.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न प्राविधिक, आर्थिक र सामाजिक संभाव्यता अध्ययन, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार आयोजना बैंक तयार गर्ने र आयोजना बैंकमा सूचीकृत आयोजनाको प्राथमिकताक्रम अनुसार आवधिक खर्च संरचनामा बजेट विनियोजन गरी आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। यस प्रकार आयोजना छनौट र स्रोत विनियोजन नहुँदा गुणस्तरीय रूपमा कार्य सम्पन्न गर्न जग्गाको प्राप्ति, वन तथा वातावरणीय श्रोतको संरक्षण र विपद जोखिम न्यूनीकरणका कार्यक्रम समावेश गर्दा आयोजनाको लागत र समय बढ्न सक्ने जोखिम रहन्छ । जलवायु परिवर्तनको असर, वातावरणीय प्रभाव र जग्गा व्यवस्थापन लगायत स्थानीय सरोकारका विषयलाई सम्बोधन गर्न नसक्दा यसबाट अपेक्षित हासिल गर्न नसकिने अवस्था समेत रहेको छ ।

उपलब्ध प्राविधिको उपयोग, जग्गा प्राप्ति, बजेटको सुनिश्चिता, नदीजन्य निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता, मानव संसाधन उपलब्ध भएमा र विपद तथा अन्य विवादको कारण आयोजनाका लागत बढ्न नगएमा उल्लिखित उपलब्धी हासिल हुनेछ। सो हुन नसकेमा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

५.३ विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा

५.३.१ पृष्ठभूमि

विकास प्रतिफललाई नगर विकासको दीर्घकालिन सोच र लक्ष्य तर्फ उन्मुख गराउन तथा अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा विषय उपक्षेत्रको विकास, विस्तार र दिगो सञ्चालन सम्बन्धी विश्लेषण र विकासको मार्गचित्रलाई पूर्वाधार विकास योजनामा समावेश गरिएको छ । नगरपालिकामा राष्ट्रिय प्रसारण लाइनबाट विद्युत सेवा प्राप्त गर्ने १०० प्रतिशत छन् र पहुँच बाहिर अझै कोहि नभए पनि न्युन भोल्टेजका कारण स्तरिय सेवा हुन नसकेको अवस्था छ । ५३८६ परिवार अझै पनि खाना पकाउँदा दाउरा प्रयोग गर्ने गर्दछन् ।

५.३.२ संभावना तथा अवसर

स्थानीय सरकार गठनसंगै नगरपालिका क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधार विकासका आयोजना संचालनमा तिब्रता आएको छ । यस नगरपालिका क्षेत्रका सबै वडा र बस्तीहरूमा विद्युत सेवा उपलब्ध रहेको छ । नगरपालिकाको लगभग शतप्रतिशत घरपरिवारले राष्ट्रिय प्रसारण लाईनबाट वितरित विद्युत सेवा उपयोग गरिरहेको देखिन्छ । नगरपालिका क्षेत्रका विभिन्न स्थानहरूमा सोलार तथा विधुतिय स्ट्रीट लाइट रहेको छ । नगरपालिकाको विभिन्न क्षेत्रमा सडक बत्ती जडान गरिएको छ । ऊर्जा विकासबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने देखिन्छ ।

५.३.३ समस्या र चुनौति

नगरपालिका क्षेत्रमा वायोग्यास, सुधारिएको चुल्हो तथा स्वस्थ उर्जा प्रयोगको अवस्था न्यून रहेको देखिन्छ । नगरपालिकाको ग्रामिण क्षेत्रमा उद्योग व्यवसाय सञ्चालन, सिंचाईको लागि प्रयोग गर्न आवश्यक पर्ने थ्रिफेजको विद्युत लाईनको कमी रहेको छ । १०० प्रतिशत घरधुरीमा विद्युत सेवा पुगे पनि विद्युत प्रसारणको स्तर वृद्धिको क्रममा रहेको अवस्था छ । २०७३ को सर्वेक्षण अनुसार एल.पी.ग्याँसको प्रयोग गर्ने सबैभन्दा बढी घरधुरी संख्या ६१०९ (५१.१५ प्रतिशत) रहेको देखिएको छ र सोही सर्वेक्षण अनुसार दोस्रोमा काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या ५३८६ (४५.१० प्रतिशत) रहेको पाइन्छ । त्यस्तै, तेस्रोमा गोबर ग्याँसको प्रयोग गर्ने घरधुरी ३४६ (२.९० प्रतिशत) र क्रमशः गुइठा प्रयोग गर्ने ५३ (०.४४ प्रतिशत) घरधुरी, मट्टितेल प्रयोग गर्ने ४७ (०.३९ प्रतिशत) र बिजुली प्रयोग गर्ने २ (०.०२ प्रतिशत) घरधुरी रहेको छ ।

५.३.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालीन सोच

“स्वच्छ ऊर्जाको सहज तथा नियमित उपलब्धता र दिगो उपयोग”

लक्ष्य

“नवीकरणीय तथा वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन र उपभोगमा दक्षता बढाई वातावरण मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँच वृद्धि गर्ने”।

उद्देश्य

नगरपालिकाको विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा क्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेको छः

- नियमित विद्युत र स्वच्छ ऊर्जाको उपलब्धता, गुणस्तर र उपभोगमा वृद्धि गर्नु ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्ब गरिनेछः

१ वैकल्पिक तथा विद्युत ऊर्जामा पहुँच वृद्धि गरि खाना पकाउन प्रयोग हुने दाउरा विस्थापित गर्ने ।

२ विद्युत आपूर्ति क्षमता र गुणस्तर वृद्धि गर्न आवश्यक समन्वय र सहजीकरण गर्ने ।

३ नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिको विस्तार र प्रवर्धन गरी स्वच्छ ऊर्जाको पहुँच र उपयोग वृद्धि गर्ने

५.३.५ विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा उपक्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.१.१ पू विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
विद्युतमा पहुँच भएका जनसंख्या	प्रतिशत	९९.८	१००	१००	१००
वैकल्पिक तथा नवीकरणीय ऊर्जा जस्तै सोलार प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	५	७	९	११
खाना पकाउनका निम्ति ऊर्जाको प्राथमिक स्रोतको रूपमा कोइला, दाउरा, गुइँठा लगायतका ठोस इन्धन प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	३५	२७	२२	१७
खाना पकाउन विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	११	१८	२३	३३

५.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

भौतिक पूर्वाधार विकास क्षेत्रको मध्यमकालीन अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा क्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल लागत, उद्देश्य तथा उपलब्धि देहाय अनुसार तालिका ५.३.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सैनैमा नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

तालिका: ५.३.२ विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु हजारमा)	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
	विद्युत तथा स्वच्छ उर्जा				
१	सडक बत्ती मर्मत, विकास र विस्तार	चोक, बजार र आवास क्षेत्रमा सडक बत्ती जडान गर्ने	सालवसाली		सोलार प्रणालीमा आधारित सडक बत्ती जडान भई चोक, बजार र वस्तीमा उज्यालो कायम हुनेछ ।
२	ग्रामिण बिधुतिकरण कार्यक्रम	दिगो बिधुतको आपूर्ति सुनिश्चित गर्नु	सालवसाली		दिगो बिधुत सेवा प्राप्त भएको हुनेछ ।
३	जिर्ण र काठे पोल प्रतिस्थापन कार्यक्रम	सम्भावित दुर्घटना न्यूनीकरण गर्ने	सालवसाली		जिर्ण र काठे पोल प्रतिस्थापन भएको हुनेछ
४	सोलार, वायोग्यास र सुधारिएको चुल्हो जस्ता वैकल्पिक उर्जाको प्रवर्द्धन	स्वच्छ उर्जाको प्रयोग बढाउने	सालवसाली		सार्वजनिक कार्यालय तथा घरघुरीमा वायोग्यास, सोलार विद्युतीय चुल्हो, सुधारिएको धुवारहित चुल्हो जडान भई संचालन हुनेछ ।
५	कार्यालयमा पावर व्याकअप प्रणाली जडान	सहज तथा सुलभ सेवा प्रवाह गर्न	सालवसाली		कार्यालयमा पावर व्याकअप प्रणाली जडान हुनेछ ।

५.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, जग्गा प्राप्ति, बजेटको सुनिश्चिता, नदीजन्य निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता, मानव संसाधन उपलब्ध भएमा र विपद तथा अन्य विवादको कारण आयोजनाका लागत बढ्न नगएमा, सरोकारवाल निकायसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य हुनसकेमा उल्लिखित उपलब्धी हासिल हुनेछ। सो हुन नसकेमा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

५.४ सूचना, संचार र प्रविधि

५.४.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकाको सबै क्षेत्रमा मोबाइल टेलिफोनको सुविधा पुगेको छ। नगरपालिकाको कुल जनसंख्या मध्ये ९५ प्रतिशत जनसंख्यासँग मोबाइल तथा टेलिफोन उपलब्ध रहेको अनुमान गरिएको छ। यसैगरी कूल घरपरिवार मध्ये ५५ प्रतिशतसँग कम्प्युटर र ६५ प्रतिशत इन्टरनेट सेवाको पहुँच उपलब्ध रहेको देखिन्छ। नगरपालिकाको योजनामा इन्टरनेट सेवाको पहुँच बढाउनुको साथै अन्य सूचना तथा सञ्चारमा सुविधाको विकासलाई बढोत्तरी गर्ने कार्यक्रम तय गरिएका छन्। नगर कार्यपालिका कार्यालय, सबै वडा कार्यालय र स्वास्थ्य संस्था र सबै माध्यमिक विद्यालयमा इन्टरनेट सेवा विस्तार गरिएको छ।

नगरपालिकामा वेबसाइट, मोबाइल एप्स र विभिन्न सूचना व्यवस्थापन प्रणाली तथा सफ्टवेयर जडान भई शासन सञ्चालन र सेवा प्रवाहलाई विद्युतीय प्रणालीमा आधारित बनाउँदै लाने प्रयास गरिएको छ। नगरपालिकाको इन्टरएक्टिभ वेबसाइट र मोबाइल एप्स स्थानीय रेडियो तथा टेलिभिजन तथा राष्ट्रियस्तरका रेडियो र टेलिभिजन, पत्रपत्रिका र अनलाईनमार्फत सूचनाहरू नियमित रूपमा अद्यावधिक, प्रकाशन र प्रसारण भैरहेको छ। टेलिभिजन, केवल नेटवर्क, र इन्टरनेटको सरल पहुँचका कारण सूचना तथा संचार विकास दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको छ।

६.४.२ संभावना तथा अवसर

नगरपालिकाको लगभग सबै क्षेत्र सूचना तथा संचारमा सुविधाको पहुँचको रहेको देखिन्छ। नगरपालिका क्षेत्र भित्र कार्यपालिका कार्यालय, सबै वडा कार्यालयहरू, माध्यमिक विद्यालय अस्पताल, स्वास्थ्य चौकीहरूमा इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध रहेको छ। नगरपालिकामा वेबसाइट, मोबाइल एप्स र विभिन्न प्रकारका सूचना व्यवस्थापन प्रणाली तथा सफ्टवेयर जडान भई शासन सञ्चालन र सेवा प्रवाहलाई विद्युतीय प्रणालीमा आधारित बनाउँदै लाने प्रयास गरिएको छ। नगरपालिकाको वेबसाइट र मोबाइल एप्स स्थानीय रेडियो तथा टेलिभिजन र राष्ट्रियस्तरका संचार माध्यममार्फत समेत सूचनाहरू नियमित रूपमा अद्यावधिक, प्रकाशन र प्रसारण भैरहेको छ।

५.४.३ समस्या र चुनौति

अप्टिकल फाइबर विस्तारमा गति दिने कार्य, सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रमा विकसित नवीनतम प्रविधि समय सापेक्ष प्रयोगमा ल्याउने कार्य, विद्युत प्रसारण भरपर्दो बनाउने कार्य, नगर क्षेत्रको ऐतिहासिक महत्वका वस्तु र सेवाहरूलाई डिजिटल अर्काइभमा सुरक्षित राख्ने कार्य, साइबर सुरक्षा सम्बन्धी संस्थागत संरचना तयार गरी आम जनतामा यस सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्य, र सामाजिक सञ्जालको वृद्धिसँगै यसमा बढ्दै गएको दुरुपयोग तथा विकृतिलाई रोक्ने कार्य चुनौती पूर्ण देखिएको छ। नगरपालिका क्षेत्रभित्र सबै विद्यालय तथा सार्वजनिक निकाय र स्थलमा इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध हुन सकेको छैन र उपलब्ध भएका केन्द्र र कार्यालयमा सेवाको गुणस्तर कमजोर रहेको छ। सबै विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था र वडा कार्यालयहरूमा पावर व्याकअप सहित सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा सुचारु हुन सकेको छैन।

५.४.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालीन सोच

“सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा नागरिको सहज पहुँच वृद्धि”

लक्ष्य

- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गर्दै सबै नागरिकको पहुँच तथा उपयोग सुनिश्चित गरी सूचना प्रविधिमैत्री सेवा प्रवाह सुनिश्चित गर्ने।

उद्देश्य

नगरपालिकाको सूचना, संचार र प्रविधि उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेको छः

- सूचना तथा संचार सुविधाको दिगो र विश्वसनीय उपभोगमा अभिवृद्धि गर्नु ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न सूचना, संचार र प्रविधि उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्ब गरिनेछः

१. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालाई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु ।
२. सार्वजनिक सेवा, सुरक्षा, रोजगारी, विपद जोखिम न्यूनीकरण लगायतका विषयमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न स्थानीय सञ्चार तथा सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गर्ने ।

५.४.५ विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सूचना, संचार र प्रविधि उपक्षेत्रको सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.४.१ सूचना, संचार र प्रविधि क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
सूचना तथा संचार प्रविधि					
टेलिफोन तथा मोबाइल सेवामा पहुँच पुगेको घरपरिवार संख्या	प्रतिशत	९८.५	१००	१००	१००
इन्टरनेट प्रयोगकर्ता घरपरिवारको संख्या	प्रतिशत	७३	७८	८१	८५

५.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

भौतिक पूर्वाधार विकास क्षेत्रको मध्यमकालीन अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सूचना, संचार र प्रविधि क्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल लागत, उद्देश्य तथा उपलब्धि देहाय अनुसार तालिका ५.४.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

तालिका ५.४.२ : सूचना, संचार र प्रविधि कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	अनुमानित लागत (रु हजारमा)	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
	विद्युतीय सुशासन, सूचना र संचार				
१	इन्टरनेट र टेलिफोन सेवाको क्षमता विस्तार	सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा र कार्य प्रणाली संचालन गर्ने	सालवसाली		सबै वडा कार्यालय, स्थास्थ्य संस्था र माध्यमिक विधालयमा कम्प्युटर, प्रिन्टर र इन्टरनेट सूचना प्रणालीमा आधारित सेवा सुचारु हुनेछ
२	प्रकाशन, प्रशारण र मिडिया परिचालन कार्यक्रम	नागरिकमा सूचना प्रवाह गर्न	सालवसाली		प्रकाशन, प्रशारण र मिडिया परिचालन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न
३	प्रविधि मैत्री नगरपालिका निर्माण कार्यक्रम	सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा र कार्य प्रणाली संचालन गर्नु	सालवसाली		प्रविधिको प्रयोग मार्फत कार्यक्षमता वृद्धि भएको हुने

५.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न प्राविधिक, आर्थिक र सामाजिक संभाव्यता अध्ययन, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार आयोजना बैंक तयार गर्ने र आयोजना बैंकमा सूचीकृत आयोजनाको प्राथमिकताक्रम अनुसार मध्यमकालीन खर्च संरचनामा बजेट विनियोजन गरी आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । यस प्रकार आयोजना छनौट र स्रोत विनियोजन नहुँदा, सम्बन्धित सेवा प्रदायक निकायसँग प्रभावकारी समन्वय हुन नसक्दा आयोजनाको लागत र समय बढ्न सक्ने तथा अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम रहन्छ ।

परिच्छेद —६

वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन

६.१ वन तथा जैविक विविधता

६.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ। उल्लिखित संबैधानिक व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न संघीय सरकारबाट राष्ट्रिय वन नीति २०७५ र राष्ट्रिय वातावरण नीति र राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६ र वन ऐन, २०७६ तथा वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६, वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ लगायतका नीति, ऐन र नियम जारी भएका छन्। उपरोक्त नीति तथा कानूनको उद्देश्य स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने प्रत्येक नागरिकको मौलिक अधिकारको संरक्षण गर्न, वातावरणीय प्रदूषणबाट हुने क्षति बापत पीडितलाई प्रदूषकबाट क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन, वातावरण र विकास बीच समुचित सन्तुलन कायम गर्न, प्रकृति, वातावरण र जैविक विविधतामा पर्ने प्रतिकूल वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको चुनौतीलाई सामाना गर्ने रहेको छ। वन व्यवस्थापन सम्बन्धी विवरण (सरकारद्वारा व्यवस्थित, सामुदायिक, कबुलियती, धार्मिक र निजी वन) वन ऐन २०४९ र वन नियमावली २०५१ बमोजिम जिल्ला वन कार्यालयमा दर्ता भइ सैनैमैना नगरपालिका क्षेत्रभित्र सञ्चालनमा आएका र यस नगरपालिकामा कानून बमोजिम दर्ता हुने सामुदायिक वनहरूको सञ्चालन, व्यवस्थापन, संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्न वाञ्छनीय भएकोले संविधानको अनुसूची — ९, को संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकार सूचीमा रहेको वन तथा वन्य जन्तु सम्बन्धी व्यवस्था अनुसार स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ को उपदफा (४) को खण्ड (ड) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सैनैमैना नगर कार्यपालिकाले “सैनैमैना नगरपालिकाको सामुदायिक वन सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७५” कार्यविधि जारी गरेको छ।

नगरपालिकामा ६८५७ हेक्टर जमिन वन जंगल तथा बुट्यानहरूले ढाकेको छ। वनको क्षेत्रफल वृद्धि र भएको वनको स्तर वृद्धि गर्न अझै धेरै गर्न बाँकी छ। विपद् व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकुलनमा पनि थुप्रै कार्यहरू गर्नु पर्ने छ। विपद्का हिसाबले जोखिम क्षेत्रहरू पहिचान र उपायोग गर्न पनि बाँकी नै छ। वन डढेलो, पहिरो, बाढि जस्ता विपत्तिहरूले सामान्यतया सालाना सरदर २० घर परिवार लाई प्रतिकूल असर पर्ने गरेको अवस्था छ।

६.१.२ संभावना र अवसर

वन पैदावरको हिसाबले यो धनी नगरपालिका हो। यस नगरपालिकाको ५९ प्रतिशत जमिन वन जङ्गल, मिश्रित वन र झाडी बुट्यानले ओगटेको छ। १६ वटा वन सामुदायिक वन समुदायलाई हस्तान्तरण गरेको छ भने बाँकी वन हस्तान्तरण हुन बाँकी देखिन्छ। यस नगरपालिकामा १६ वटा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति रहेका छन्। राष्ट्रिय तथा प्रादेकि लक्ष्य र नगरपालिकाको सोच र बजेट व्यवस्थापन को पक्षले विपद् व्यवस्थापन को पूर्व सतर्कता र प्रतिकार्य गर्नु पर्ने अवस्था प्रशस्तै छ।

६.१.३ समस्या तथा चुनौती

वन, जैविक विविधताका श्रोतहरूको व्यवस्थापनमा स्थानीय जनप्रतिनिधि, उपभोक्ता समिति तथा आम उपभोक्ताहरूमा सचेतना र क्रियाशीलताको कमी रहेकोछ। विकास निर्माण कार्यमा हरित पर्वर्द्धन तथा वातावरण संरक्षणको क्षेत्रमा लगानी हुन सकेको छैन। नदि तथा सडक किनार र नगरपालिका क्षेत्रको खालि तथा सार्वजनिक स्थलमा फलफुलजन्य तथा अन्य वृक्षरोपण कार्यले मूर्तरूप पाउन सकेको छैन। वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन गरी काठ दाउराको उत्पादन र उपलब्धता बढाउनु, वन तथा कृषि क्षेत्रमा जडिबुटी लगायत आयमूलक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु तथा वन क्षेत्रलाई ग्रामीण तथा पर्यापर्यटनको आकर्षण केन्द्र बनाउनु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिहरू हुन्। वन क्षेत्रमा रहेका मिचाहा प्रजातिका वनस्पति नियमित रूपमा गोडमेल गरी नियन्त्रण गर्नुपर्ने, दिगो वन व्यवस्थापन तथा भू-संरक्षणका लागि प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नुपर्ने लोपोन्मुख वनस्पति र वन्यजन्तुको संरक्षणका लागि विशेष कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने चुनौतिको रूपमा रहेको छ।

६.१.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

यस नगरपालिकाको वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

सोच

“जल, जमीन, जंगल र जडीबुटीको दिगो संरक्षण तथा सदुपयोगमार्फत दिगो विकास ”

लक्ष्य

वन, जैविक विविधता तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन र उपयोग मार्फत वातावरण संरक्षण र दिगो विकास हासिल गर्ने।

उद्देश्य

नगरपालिकाको वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- वन, हरियाली र जैविक विविधताको दिगो व्यवस्थापन र उपयोग गर्नु।
- वन क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्नु।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ हासिल गर्न केन्द्रित रही वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न देहायअनुसारका रणनीति अबलम्बन गरिनेछ।

- १ वन संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा प्रदेश नीति कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्ने
- २ वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वन पैदावरको उत्पादन वृद्धि गरी वन पैदावरको आपूर्ति सहज बनाउने र आम्दानीमा वृद्धि गर्ने।
- ३ वनमा आधारित उद्यम सिर्जना र आयमूलक कार्यक्रम संचालन गरी रोजगारी र आम्दानीको श्रोत वृद्धि गर्ने।

६.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.१.१ वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना र)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
वन तथा जैविक विविधता					
रुख विरुवाले ढाकेको/हरियाली क्षेत्रको वृद्धि (वार्षिक)	प्रतिशत	९	११	१२	१२.५
वनमा आधारित उद्यमबाट रोजगार जना	संख्या	७५	८५	९२	१०५
वनमा आधारित उद्योग व्यवसाय	संख्या	९	११	१३	१७
वनमा आधारित उद्यम र आयआर्जन कार्यक्रमबाट लाभान्वित परिवार	परिवार	४२	४८	५२	६३
सामुदायिक वन समिति	संख्या	१७	१८	१८	१८

६.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको आवधिक अनुमान

वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

६.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित लागत, उद्देश्य र उपलब्धी देहायअनुसार तालिका ६.१.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.३ वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजनाको समयावधि	लागत अनुमान	पुष्ट्याईका आधार	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी
	वन, हरियाली र जैविक विविधता					
१	हरियाली प्रवर्द्धन र वृक्षारोपण कार्यक्रम	हरियाली क्षेत्रको विकास र विस्तार गर्ने	सालबसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	सार्वजनिक, निजी र संस्थागत रुपमा ग्रामिण तथा शहरी क्षेत्रमा हरियालीको विकास हुनेछ ।
२	वन पैदावार चोरी निकासी नियन्त्रण अभियान	जैविक विविधता, वातावरण संरक्षण र विपद व्यवस्थापन शिक्षा प्रदान गर्ने	सालबसाली			वन, समूह, इको क्लब, सामुदायिक संस्था र टोल विकास संस्थामार्फत संचालन गर्ने
३	वन व्यवस्थापन कार्यक्रम	वन व्यवस्थापन तथा संरक्षण गर्न	सालबसाली			वन व्यवस्थापन कार्यविधि निर्माण गर्न
४	जैविक विविधता पहिचान तथा प्राकृतिक संरक्षण कार्यक्रम	जैविक विविधताको प्रकृति पहिचान गरि प्राकृतिक अवास्थामनै संरक्षण गर्नु	सालबसाली			जैविक विविधता पहिचान र संरक्षण भएको हुने ।
५	वन उद्यम प्रवर्द्धन तथा संरक्षण कार्यक्रम	वनमा आधारित व्यवसाय तथा रोजगारीलाई व्यवस्थित र प्रतिफलयुक्त बनाउनु	सालबसाली			उद्यम तथा व्यवसाय प्रवर्द्धन भएको हुने ।

६.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, विपद जोखिममा बृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरू रहेका छन् । उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्ने देखिन्छ । संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अनुमान गरिएको छ । अन्तरनिकाय समन्वय, स्थानीयसँगको सान्झेदारी तथा अन्तरतह समन्वय हुन नसकेको खण्डमा प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजना कार्यान्वयन हुन नसकी अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम रहेको छ ।

६.२ वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

६.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ। उल्लिखित संवैधानिक व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न संघीय सरकारबाट राष्ट्रिय वातावरण नीति र राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६, वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६, वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ लगायतका नीति, ऐन र नियम जारी भएका छन्। उपरोक्त नीति तथा कानूनको उद्देश्य स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने प्रत्येक नागरिकको मौलिक अधिकारको संरक्षण गर्न, वातावरणीय प्रदूषणबाट हुने क्षति बापत पीडितलाई प्रदूषकबाट क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन, वातावरण र विकास बीच समुचित सन्तुलन कायम गर्न, प्रकृति, वातावरण र जैविक विविधतामा पर्ने प्रतिकूल वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको चुनौतीलाई सामना गर्ने रहेको छ।

६.२.२ संभावना र अवसर

यस नगरपालिकालाई हरित स्थानीय तहको रूपमा विकास गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। नगरपालिकाको शहरी क्षेत्रमा ठोस तथा तरल फोहोरमैलाको मात्रा बढ्दै गएको देखिन्छ। नगरपालिकाको मुख्य गरी शहरी क्षेत्रमा प्लाष्टिक लगायत प्रदूषणजन्य पदार्थको प्रयोग बढ्दै गईरहेको छ। तसर्थ प्लाष्टिकजन्य सामाग्रीको प्रयोगलाई समयमै प्रतिस्थापन र व्यवस्थापन गरी वातावरणीय स्वच्छता कायम राख्न सकिने अवस्था छ। यसैगरी स्वास्थ्य संस्था र मेडिकल सेवाको वृद्धिसँगै अस्पतालजन्य फोहोर पनि बढ्दो क्रममा रहेको छ।

६.२.३ समस्या तथा चुनौती

सरकार, नागरिक समाज र समुदायमा वन तथा वातावरण संरक्षण र व्यवस्थापन प्रतिको जिम्मेवारी बोधको कमी देखिएको छ। स्थानीय आयोजना संचालनको सन्दर्भमा वातावरण ऐन र नियमको व्यवस्था बमोजिम वातावरणीय अध्ययन सम्बन्धी व्यवस्था पूर्ण पालना हुन सकेको छैन। सरोकारवाला निकायहरू बीच समन्वय कमी हुनु र यस सम्बन्धमा स्थानीय सरकारका निर्वाचित पदाधिकारी, कर्मचारी र स्थानीय समुदायको ज्ञान, सीप र अनुभवको सिर्जनात्मक उपयोगमा कमी यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिको रूपमा रहेका छन्। यसै गरी फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापनको लागि आवश्यक नीति तथा योजना कार्यान्वयन, संरचना निर्माण र व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु प्रमुख चुनौतिका रूपमा रहेको छ।

६.२.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

यस नगरपालिकाको वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी अधिकार क्षेत्र बमोजिमको उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

सोच

“स्वच्छ, सफा, हराभरा हाम्रो नगरपालिका”

लक्ष्य

- स्वच्छ वातावरण तथा दिगो फोहोरमैला व्यवस्थापन प्रबर्द्धन गर्ने

उद्देश्य

नगरपालिकाको वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहाय अनुसार रहेको छः

- पर्यावरणीय सन्तुलन, सुन्दरता र वातावरणीय स्वच्छतामा अभिवृद्धि गर्नु र
- फोहोरमैलाको बैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्नु,

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच हासिल गर्न केन्द्रित रही वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य हासिल गर्न देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछ।

- १ वातावरण अनुकूलित विकास, स्वच्छ उर्जा तथा प्रविधि र हरियाली अभिवृद्धि गर्ने ।
- १ सचेतना र व्यक्तिगत व्यवहार परिवर्तनको माध्यमबाट वातावरणीय स्वच्छता अभिवृद्धि गर्ने ।
- २ फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था नियम पालनामा जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
- ३ फोहोरमैलाको दिगो व्यवस्थापनको लागि संस्थागत संरचना र पूर्वाधारको विकास गर्ने ।

६.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको सूचक र लक्ष्य देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। तालिका ६.२.१ नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना, सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
मनोरञ्जनस्थल, पार्क र हरित क्षेत्र	स्थान	९	११	१३	१४
कम्पोष्ट—विन प्रयोग गर्ने तथा फोहोर वर्गीकरणको अभ्यास गर्ने परिवार	प्रतिशत	५५	६५	७२	७५
संचालित व्यवस्थित सार्वजनिक शौचालय	संख्या	१९	२३	२५	२९
स्थानीय विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा र कार्यान्वयन	भए/ नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको
वार्षिक नयाँ वृक्ष रोपन	संख्या	२५०	३५०	४००	१०००

६.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

वातावरण संरक्षण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

६.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी तीन वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित लागत, उद्देश्य र उपलब्धी देहायअनुसार तालिका ६.२.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.२.२ वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजनाको समयावधि	लागत अनुमान	पुष्ट्याईका आधार	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी
	वातावरण व्यवस्थापन					
१	फोहोरमैला प्रशोधन केन्द्र निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम	विसर्जन हुने फोहोर मैलाको वर्गीकरण, पुनप्रयोग, संकलन, भण्डारण, प्रशोधन गर्नु	२०७९/८०-२०८२/८३		नगरपालिकाको आवधिक योजना, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	फोहोरमैला वर्गीकरण, पुनप्रयोग, संकलन र भण्डारण, प्रशोधन र विसर्जनको व्यवस्था हुनेछ ।
२	वरपिपल, समी, लागायत बढी अक्सिजन उत्सर्जन गर्ने बिरुवा रोपण, पार्क तथा उद्यानको निमाण कार्यक्रम	नगरमा हरियाली प्रबद्धन गर्न	सालबसाली			वरपिपल, समी, लागायत वृक्षा रोपण तथा पार्क निर्माण, संरक्षण र स्तरोन्नति कार्यक्रम सञ्चालन हुनेछ ।
३	आयोजनाको वातावरणीय अध्ययन	वातारण अनुकूलन बनाउन	सालबसाली			वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार हुनेछ
४	विद्यालयस्तरमा वातावरण, जलवायु, फोहोरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी सचेतीकरण	कार्यालयमा सरसफाई र वातावरण सुधार सम्बन्धी नमूना प्रस्तुत गर्ने	सालबसाली			विद्यालय लगायत सार्वजनिक कार्यालयमा व्यवस्थित र स्वस्थ वातावरण सम्बन्धी जनाचेतना कार्यक्रम सञ्चालन हुनेछन्
५	समुदायस्तरमा वातावरण प्रवर्द्धन कार्यक्रमलाई सहयोग	हरियाली, वातावरणीय सेवा र प्रर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने	सालबसाली			नगर क्षेत्रमा १ बोटानिकल गार्डेन समेत पार्क र होमस्टे स्थापना हुनेछ ।
६	वन तथा वातावरण संरक्षण र प्रवर्धन सम्बन्धि सशर्त सहितका सालबसाली कार्यक्रम	निरन्तर कार्यक्रम सञ्चालन गर्न	सालबसाली			वन क्षेत्र विकास र वातावरण संरक्षणमा प्रतक्ष्य सहयोग पुग्नेछ ।

६.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापनको क्षेत्रमा मुलत अनियन्त्रित प्राकृतिक स्रोत साधनको दोहन, बढ्दो बजारीकरण, जनचेतनाको कमि, पर्याप्त लागानी हुन नसक्नु जस्ता बिषय प्रमुख चुनौतिको रुपमा रहेका छन् । यसै गरि वातावरण संरक्षण र फोहोरमैला व्यवस्थापनमा व्यक्ति देखि घर टोल समुदाय सम्मको सहयोग र साझेदारी आवश्यकता पर्दछ हाल यसो हुन नसक्नु यस क्षेत्रको अर्को चुनौतिको रुपमा रहेको छ । उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएर प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको खण्डमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्ने देखिन्छ । संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अनुमान गरिएको छ ।

६.३ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

६.३.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकामा रहेका नदीहरू तथा सामाजिक पोखरीहरू महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रका रूपमा रहेका छन् । तथापि यस्ता जलाधार क्षेत्रहरूको ठोस योजना नहुँदा यसको पूर्ण सदुपयोग नभई जलस्रोत खेर गइरहेको अवस्था छ । समृद्धिका आधारहरू मध्ये जलस्रोत पनि एक हो । तसर्थ यस नगरपालिकाका महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा सम्बर्धन गरी पारिस्थितिक सन्तुलन कायम राख्न र नगरपालिकालाई आर्थिक समृद्धितर्फ लैजान जरुरी छ ।

६.३.२ संभावना र अवसर

नगरपालिकामा रहेका खोला तथा पोखरीमा कछुवा, भ्यागुता, सर्प, माछा, विच्छी, गंगटो जस्ता जलचरहरू पाइने गर्दछन् । नगरपालिकाको जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको उच्चतम प्रयोग गरी कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिको विकास गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सकिने अवस्था रहेको छ ।

६.३.३ समस्या तथा चुनौती

परापूर्वकाल देखि प्रचलन र उपयोगमा रहेका ताल तलैया तथा पोखरीहरू संरक्षण र पुननिर्माणको अभावमा विस्तारै नासिदै जान थालेको छन । जलाधार क्षेत्र संरक्षणका लागि अध्ययन अनुसन्धानमा आधारित रही कुनै काम हुन सकेको छैन । विभिन्न स्थानमा सडक निर्माणपश्चात् सडकको किनार तथा नजिक रहेका जमिन कम्जोर हुने तथा पोखरी सुक्ने समस्या रहदै आएको छ । वर्षेनी कटान, बाढी र डुबानको समस्या आउने गरेको साथै जलाधार क्षेत्र वरिपरिका मानव बस्ती उच्च जोखिममा रहेको छ । वन, जलाधार र भू-संरक्षणका लागि दिगो रूपमा दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ । जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्न नसके भविष्यमा पानीको मुहानहरू सुक्न गई पिउने पानी तथा सिँचाइको चरम अभाव हुनसक्ने चुनौती रहेको छ ।

६.३.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

यस नगरपालिकाको भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

"दिगो संरक्षित जमिन तथा जलाधार: सुरक्षित सैनैना को आधार"

लक्ष्य

- भू-संरक्षण तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन मार्फत उत्थानशिलता प्रवर्द्धन गर्नु ।

उद्देश्य

नगरपालिकाको भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

- जल, जमीन र जलाधारको दिगो संरक्षण तथा उपयोगमा वृद्धि गर्नु

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच हासिल गर्न केन्द्रित रही भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछः

- १। सार्वजनिक पूर्वाधार निर्माण, भूमि व्यवस्थापन, खेती प्रणाली र वन व्यवस्थापनसँग एकीकृत गरी भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्य संचालन गर्ने
- २। जलाधार व्यवस्थापन योजना अनुसार भू-क्षय हुने जमिनको स्थायीकरण, भूक्षय तथा गल्छी नियन्त्रण तथा विकासका पूर्वाधारहरूको संरक्षण गर्ने ।

६.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिका ६.३.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.३.१ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना, सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
भू तथा जलाधार संरक्षण					
ताल, सिमसार र तलाउ/पोखरीको	संख्या	१५८	१६०	१६५	१६९
संकटासन्न तालहरू/पोखरीहरू	प्रतिशत	१	०.५	०	०
संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका सिमसार क्षेत्रको संख्या	संख्या	३	१	१	१
नयाँ निर्माण गरिएका पोखरी, ताल वा अन्य जलक्षेत्रले ओगटेको क्षेत्र	प्रतिशत	८	११	१३	१५

६.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको आवधिक अनुमान

वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको समग्र खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

६.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी तिन वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित लागत, उद्देश्य र उपलब्धी देहायअनुसार तालिका ६.३.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.३.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजनाको समयावधि	लागत अनुमान	पुष्ट्याईका आधार	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी
१	नदी, खोला खोल्सा नियन्त्रण तथा प्राकृतिक पोखरी एवं ताल तलैया संरक्षण कार्यक्रम	पहिरो र कटान लगायतका प्रकोपको जोखिम न्यूनीकरण गरी उर्वराशक्ती र विकासका पूर्वाधारको संरक्षण गर्ने	सालबसाली		नगरपालिका को नीति तथा कार्यक्रम र आवधिक योजनाको प्राथमिकता	प्राकृतिक जल पुनर्भरण पोखरी, ताल तलैया निर्माण तथा संरक्षण हुने , खोला, खहरे र गल्छी नियन्त्रण हुने र क्षतिग्रस्त भूमी पुनरुत्थान हुनेछ
२	विकासका पूर्वाधार संरक्षण	विकासका पूर्वाधारलाई दीगो र व्यवस्थित बनाउने	सालबसाली			सडक, पुल, कुलो, बाँध तथा भवन लगायतका विकासका पूर्वाधारको दीगो संरक्षण र संचालन हुनेछ ।
३	भू-उपयोग क्षेत्र पहिचान, निर्धारण तथा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन	जमीनको क्षमता, उपयोग र विकासको आवश्यकता अनुसार समोचित व्यवस्थापन र व्यवस्थित विकासको आधार तयार गर्ने	सालबसाली			निर्धारित भूउपयोगको क्षेत्र अनुसार भूमिको उपयोग र स्वरूपको र व्यवस्थापन हुनेछ ।
४	भूमिगत पानीको पुनर्भरण तथा संरक्षण र आकासेपानी संकलन	पानीको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न	सालबसाली			भूमिगत पानीको पुनर्भरण तथा संरक्षण र आकासेपानी संकलन सुरुवात हुनेछ ।

६.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, विपद जोखिममा बृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरू रहेका छन् । उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्ने देखिन्छ । संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अनुमान गरिएको छ ।

६.४ विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन

६.४.१ पृष्ठभूमि

विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति, २०७५ ले लिएको मूल उद्देश्यलाई टेवा पुग्ने गरी स्थानीय सरकारले समेत विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, जलवायु अनुकुलित तथा विपद् उत्थानशील स्थानीय तह निर्माण गर्दै दीगो विकासमा योगदान पुऱ्याउने दीर्घकालिन सोच, ध्येय र लक्ष्य सहित प्राकृतिक र गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति उल्लेख्य रूपमा कम गर्ने मुल उद्देश्य अनुरूप आयोजना तथा कार्यक्रम तय गर्ने र सोहि मुताबिक बजेट सुनिश्चितता गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

६.४.२ संभावना र अवसर

यस नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने प्रभावका आधारमा विभिन्न विपद् जोखिमहरू मध्ये आगलागी, सडक दुर्घटना र बाढी, पहिरो प्रमुख रूपमा देखिएका छन्। विपद्को रोकथाम तथा पूर्व तयारी, प्रतिकार्य र पुनःस्थापना तथा पुनःर्लाभ सम्बन्धी नीतिगत र व्यवहारिक सम्बोधनको लागि नगरपालिकामा नगरस्तरीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन भएको छ भने स्थानीय आपतकालिन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ ।

विपद्मा परेकालाई तत्काल राहत सहयोगका लागि विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गरी सोको परिचालनको लागि कार्यविधि समेत तयार गरिएको छ। साथै नगरपालिका स्तरीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गरी नियमित बैठक गर्ने र समितिको काम, कर्तव्य र अधिकारका विषयमा अभिमुखीकरण समेत सञ्चालन गरिएको छ। यसैगरी नगरपालिकाको स्थानीय विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशील योजना तर्जुमा गरिएको छ । स्थानीय समुदायमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी ज्ञान, सीप र सचेतनामा वृद्धि हुँदै गएको छ ।

६.४.३ समस्या तथा चुनौती

अधिकांश भाग होचा पहाडी भूबनौटको फेदमा रहेको तथा केहि भाग नदीको तटिय क्षेत्रमा पर्ने, पाहाडि भागबाट पनि थुप्रै खहरेहरू आउँने भएका हुँदा यो नगरपालिकाका अधिकांश भाग बढि र केहि धाग पहिरो जस्ता विपत्तिको जोखिम रहेको अवस्था छ । यस पालिकामा वन डढेलो, पहिरो, बाढि जस्ता विपत्तिहरूले सामान्यतया सालाना सरदर ५० घरबार लाई प्रतिकुल असर पर्ने गरेको अवस्था छ । यसका अतिरिक्त विपद्का हिसावले जोखिम क्षेत्रहरू पहिचान र उपायोग गर्न पनि बाँकीनै छ ।

७.४.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

यस नगरपालिकाको विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन सम्बन्धी उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

“विपद् तथा जलवायु उत्थानशील नगरको स्थापना”

लक्ष्य

“जलवायु परिवर्तनका अनुकुलन विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्य योजना लागू गरी पूर्णत कार्यान्वयन गर्ने”

उद्देश्य

विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहाय अनुसार रहेका छन्:

- १ विपद् जोखिम तथा विपद्जन्य क्षति नोक्सानीको दर न्यूनीकरण गर्नु ।
- २ जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका कार्यक्रमको प्रबर्द्धन गर्नु ।

७.५.४ रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच हासिल गर्न केन्द्रित रही विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न देहाय अनुसारका रणनीति अबलम्बन गरिनेछ।

- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका अवधारणालाई विकास व्यवस्थापन प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्ने
- विपद् तथा जलवायुजन्य जोखिम न्यूनीकरण, विपद व्यवस्थापनका लागि समुदाय तथा सरोकारवालासँग साझेदारी तथा सहकार्य अभिवृद्धि गर्ने
- जलवायु परिवर्तन अनुकूलन लाई विपद जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनसँग एकीकृत गरी स्थानीय विकास प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्ने

६.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको सूचक र मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.४.१ विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०८१/८२	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
विपद व्यवस्थापन					
विपद्को कारण घाइते हुनेको संख्या	संख्या	३	२	०	०
विपद्बाट प्रभावित घरपरिवार	संख्या	१०	५	०	०
विपद्को बेला भेला हुने स्थानको	संख्या	१५	१९	२२	२५

६.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको आवधिक अनुमान

विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

६.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत ३ वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित लागत, उद्देश्य र उपलब्धी देहाय अनुसार तालिका ६.४.२मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.४.२ विपद व्यवस्थापन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	रणनीतिक कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजनाको समयावधि	लागत अनुमान	पुष्ट्याईका आधार	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी
	विपद् व्यवस्थापन					
१	नगर विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिल योजना तर्जुमा तथा अद्यावधिक	नगरपालिकाको कोभिड १९ समेत अन्य विपदको व्यवस्थापन र जलवायु उत्थानशिलतामा बृद्धि गर्ने	०८१/०८२		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता एवम नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	विपद रोकथाम, न्यूनीकरण, प्रतिकार्य र पुनर्लाभि र जलवायु उत्थानशिल सम्बन्धी लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम र लगानी योजना तयार हुनेछ ।
२	वडा तथा टोलस्तरमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन र क्षमता विकास तालिम तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	विपद व्यवस्थापनमा वडा र समुदायको क्षमता विकास र उत्थानशिलता बृद्धि गर्ने	सालबसाली			सबै वडामा समुदायलाई लक्षित गरी विपद न्यूनीकरण, पूर्व तयारी, खोज उद्धार, कृत्रिम अभ्यास, प्राथमिक उपचार, खोज उद्धार तालिम र सामाग्री व्यवस्थापन हुनेछ ।
३	महामारी, बाढी, आगलागीबाट हुने जोखिम क्षेत्र, पहिचान, नक्सांकन र पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य	नगर क्षेत्रका प्रमुख विपदको जोखिम पहिचान, नक्शांकन गरी जोखिम न्यूनीकरणको लागि पूर्व तयार गर्ने	सालबसाली			कोभिड १९ लगायत नगर क्षेत्रका प्रमुख विपदको जोखिम पहिचान र नक्शांकन गरी पूर्व तयारी कार्ययोजना तयार हुनेछ ।
४	आपत्कालीन सामग्री भण्डारण तथा गोदाम घर निर्माण	विपद उद्धार तथा राहत सामग्री व्यवस्थापनलाई सहज र व्यवस्थित बनाउने	सालबसाली			नगरपालिकामा विपद व्यवस्थापनको लागि आवश्यक सामाग्रीको भण्डारण र सहज आपूर्तीको व्यवस्था हुने

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३—२०८४/०८५)

५	दमकल तथा एम्बुलेन्सको व्यवस्थापन	विपद् व्यवस्थापनमा सहज गर्न	सालबसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	दमकल तथा एम्बुलेन्सको व्यवस्थापन हुनेछ ।
६	वन्यजन्तु बाट सुरक्षा कार्यक्रम	जंगलि जनावरको व्यवस्थापन गर्न	सालबसाली			वन्यजन्तु (बाँदर, दुम्सी, चितुवा, बँदेल) बाट सुरक्षा कार्यक्रम
७	विपद् व्यवस्थापन कोष वृद्धि तथा सञ्चालन	विपद्को प्रतिकार्य र राहतमा वृद्धि गर्ने	सालबसाली			स्थानीय विपद् व्यवस्थापन कोष संचालन हुनेछ ।

७.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, विपद जोखिममा बृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरू रहेका छन्। उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्ने देखिन्छ। संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अनुमान गरिएको छ।

परिच्छेद- ७

सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास र सेवा प्रवाह

७.१ नीति, ऐन तथा सुशासन

७.१.१ पृष्ठभूमि

संवैधानिक व्यवस्था, कानूनी शासन र जनअपेक्षा अनुसार कुशल, पारदर्शी, जवाफदेही ढंगले स्थानीय शासन सञ्चालन गरी सेवा प्रवाह र विकास कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने अहम् दायित्व स्थानीय सरकारहरूको रहेको हुन्छ । संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र स्थापना पश्चात स्थानीय सरकारको फराकिलो संवैधानिक अधिकार क्षेत्र र साधन स्रोतमा बढोत्तरीसँगै जनआकांक्षा र समस्याहरू पनि निरन्तर बढी रहेका छन् । यसलाई मध्यनजर गर्दै नगरपालिकाको सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी स्थानीय सुशासन कायम गर्न स्थानीय नीति, कानून तथा कार्यविधि र सेवा प्रवाह मापदण्ड तर्जुमा र कार्यान्वयन मार्फत जनआकांक्षा सम्बोधन गर्नुपर्ने छ । आम नागरिक विशेष गरी विपन्न तथा पछाडि परेका वर्ग समुदायले स्थानीय सरकारबाट ठूलो अपेक्षा राखेका छन् । संवैधानिक व्यवस्था, कानूनी शासन र जनअपेक्षा अनुसार कुशल, पारदर्शी, जवाफदेही ढंगले स्थानीय शासन संचालन गरी सेवा प्रवाह र विकास कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने अहम् दायित्व स्थानीय सरकारमा रहेको छ ।

बदलिदो परिवेशसँगै सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनमा सिर्जनात्मक र वैकल्पिक उपायहरू अवलम्बन गर्न जरुरी देखिएको छ । सँगठन तथा क्षमता विकास, कर्मचारी व्यवस्थापन र अन्तर सरकार, नीजि तथा गैर सरकारी संस्था साझेदारीको माध्यमबाट सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनलाई नतिजामूलक र प्रभावकारी बनाउने तर्फ नगरपालिकाले विशेष ध्यान दिन आवश्यक छ ।

नगरपालिका बाट हाल सम्म ५४ वटा ऐन, नियम, विधि तथा कार्यविधि तयारी प्रमाणीकरण र स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशन भई कार्यान्वयन मा रहेका छन् । साथै सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया मार्फत नागरिक समाज संस्था समेतको सहभागितामा योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत बजेट तथा नीति कार्यक्रमलाई वेवसाइट र सूचना पाटी मार्फत सार्वजनिक गर्ने अभ्यास गरिएको छ ।

७.१.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना

संविधानको अनुसूची ८ मा रहेको स्थानीय तहको एकल अधिकार सूची र धारा ९ मा रहेका सांझा अधिकार सूची तथा सो को आधारमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदबाट स्वीकृत कार्य विस्तृतिकरण समेतको आधारमा स्थानीय तहको अधिकार तथा कार्य कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाले आवश्यकता र पहिचानको आधारमा विभिन्न ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका र मापदण्ड स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा रहेका छन् । संविधान तथा प्रचलित कानून अनुसार नगर सभाबाट न्यायिक समिति, विद्यायन समिति, लेखा समिति र कार्यपालिकाबाट विषयगत समितिहरू गठन भई तत्सम्बन्धी विषयमा क्रियाशिलता उन्मुख रहेका छन् । साथै समुदाय र नागरिक समाज समेतको सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत बजेट तथा नीति कार्यक्रमलाई वेवसाइट र सूचना पाटी मार्फत सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भैरहेको छ ।

आफ्नै भवन सहित आवश्यक उपकरण तथा जनशक्ति भएका कारण संस्थागत सुशासन कायम राख्ने विषयमा थुप्रै गर्न सकिने अवस्था रहेको हुँदा यसलाई अवसरका रूपमा लिएको खण्डमा यस पालिकामा संस्थागत सुशासन मजबुत बनाउन सकिने संभावना रहेको छ ।

७.१.३ समस्या तथा चुनौति

संविधान तथा स्थानीय सरकार संचालनले स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा नीति, कानून, योजना तथा बजेट तर्जुमा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने साथै जनमैत्री सेवा प्रवाहको लागि सुशासन प्रवर्धन गर्ने समस्या तथा चुनौतिहरू विद्यमान रहेका छन् । तर्जुमा भएका ऐन, नीति, नियम, कार्यविधिको बारेमा सबै निर्वाचित जनप्रतिनिधि, वडा समिति, आम नागरिक विशेष गरी विपन्न तथा लक्षित वर्गलाई सूचित गराउने, प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने र सो को पालना हुन सकिरहेको छैन ।

प्राप्त नमूना कानून, विधि तथा नियमावलीलाई समेत आधार मानी आवश्यकताका आधारमा ऐन, नीति, नियम, कार्यविधि निर्माण गरिएको । तर्जुमा भएका ऐन, नीति, नियम, कार्यविधिको बारेमा सबै जनप्रतिनिधि, वडा समिति, आम नागरिक विशेष गरी विपन्न तथा लक्षित वर्गलाई सूचित गराउने, प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने र सो को पालना हुनु जरुरी छ । विषय क्षेत्रगत रूपमा बजेट विनियोजना सन्तुलित गरी रोजगार, उत्पादनमूलक तथा आयमूलक आयोजनामा लगानी अपेक्षाकृत कम रहेको छ ।

७.१.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम

यस नगरपालिकाको नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनालाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

“नगरपालिकाको सरोकार, जनमुखी सरकार”

लक्ष्य

“सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो, सुलभ जनउत्तरदायी र प्रभावकारी बनाई जनचासोमा केन्द्रित हुने ।”

उद्देश्य

नगरपालिकाको नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

- स्थानीय सुशासन प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक नीति, कानून तथा मापदण्ड तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्नु।

रणनीति

नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछ ।

- १। स्थानीय शासन संचालनको लागि आवश्यक नीति, कानून तथा प्रणालीको विकास र कार्यान्वयन गरी निर्णय, कार्यसम्पादन र सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय, पारदर्शी र जनमुखी बनाउने ।
- २। सहभागितामूलक नीति, कानून तथा निर्णय तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रणाली अवलम्बन गर्ने

७.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको सूचक र आवधिक लक्ष्य देहाय अनुसार तालिका ७.१.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.१.१ नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा आवधिक लक्ष्य(स्रोत: सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आ.व.०८१/८२ सम्मको उपलब्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
नीति, ऐन तथा सुशासन					
नगरपालिकाको नीति, कानून, निर्णय र सेवा प्रवाहबाट सन्तुष्ट सेवाग्राही	प्रतिशत	६८	७५	८०	८८
सशक्तिकरण र क्षमता विकास कार्यक्रमबाट लाभान्वित लक्षित वर्ग	प्रतिशत	२९	३५	४०	४५
क्रियाशिल नीतिगत समिति तथा संयन्त्र	संख्या	१०	११	१२	१२
अभ्यास गरिएका सामाजिक जवाफदेहिताका औजारको प्रकार	प्रकार	५	६	६	६
स्थानीय कानून, नीति र योजना तर्जुमा प्रक्रियामा नागरिक पृष्ठपोषण र सुझाव लिने माध्यम	प्रकार	३	३	४	५
नगरपालिका पेश भएका नीति, योजना र सेवा प्रवाह सम्बन्धी गुनासो अभिलेख भएका मध्ये समाधान भएका गुनासो	प्रतिशत	८८	९२	९५	९८

७.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास र सेवा प्रवाह क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत ३ वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम तथा उपलब्धी सूचक देहाय अनुसार तालिका ७.१.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ । (आवधिक योजनामा समावेश कार्यक्रम तथा क्रियाकलापलाई एकीकृत गरी तयार गरिएको छ)

सैनैमा नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

तालिका ७.१.२ नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना तथा कार्यक्रमको अवधि	अनुमानित लागत (रु.०००)	पृष्ठ्याईको आधार	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी
	सुशासन तथा विकास नीति					
१	नीति, ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका मापदण्ड निर्माण, परिमार्जन तथा प्रकाशन	तर्जुमा गर्नुपर्ने र बाँकी रहेका विषयमा नीति ऐन, नियम र कार्यविधि तर्जुमा गर्ने	सालबसाली		संवैधानिक र कानूनी व्यवस्था पालना	आवश्यक नीति, ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका र मापदण्ड तर्जुमा तथा परिमार्जन हुनेछ ।
२	सुशासन तथा जवाफदेहिता प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्ने	सालबसाली		जनविश्वास अभिवृद्धि गर्न	सार्वजनिक जवाफदेहिताको औजारको अभ्यास हुनेछ ।
३	सूचना प्रविधिमैत्री शासन प्रवर्द्धन	सेवा प्रवाहलाई सहज र पारदर्शी बनाउने	सालबसाली		राष्ट्रिय नीति र कार्यक्रम	सेवाग्राहीको संख्यामा बढि र गुनासोमा कमी आउनेछ ।
४	मध्यस्थता, कानूनी साक्षरता तथा मेलमिलाप, न्यायिक समितिको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	कानूनी सचेतना बृद्धि गर्ने तथा सामाजिक मेलमिलाप र सद्भाव अभिवृद्धि गर्ने	सालबसाली		कानूनी दायित्व पुरा गर्न	शान्तिपूर्ण प्रक्रियाद्वारा विवाद निरूपणमा २५ प्रतिशतले बृद्धि हुनेछ ।
५	नगर कार्यपालिका बैठक, सभा र विभिन्न समितिको बैठक संचालन	कानून, नीतिगत निर्णय तथा बजेट एवं कार्यक्रम माथि छलफल र स्वीकृत गर्ने	सालबसाली		नीति तथा कानूनी व्यवस्था	बैठक र सभा व्यवस्थित तथा प्रभावकारी रूपमा संचालन हुनेछ ।
६	वडा कार्यालय संचालन	प्रशासनिक कार्य, राजस्व र अनुगमन सम्बन्धी कार्य संचालन गर्ने	सालबसाली		नीति तथा कानूनी व्यवस्था	वडा कार्यालयबाट सेवा सुचारु हुनेछ ।

८.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संविधान र तीनै तहको सरकारको प्रचलित नीति तथा कानून बमोजिम अन्तरतह समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी हुनुका साथै सुशासन प्रवर्धनमा साझेदारी हुन सकेको खण्डमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्दछ । यसै गरी स्थानीय तह र बिकास साझेदार, गैसस, समुदाय, सहकारी र नीजि क्षेत्र बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संसाधन परिचालनमा स्थानीय आवश्यकता अनुसार सहकार्य हुन सकेमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुनेछ । उपरोक्त व्यवस्थाको अभावमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेकोछ ।

७.२ संगठन तथा क्षमता विकास

७.२.१ पृष्ठभूमि

बदलिदो परिवेशसँगै विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह प्रक्रियामा सिर्जनशिलता र वैकल्पिक उपायहरू अबलम्बन गर्न जरुरी छ। अबका दिनमा नगरपालिकाले संगठन तथा क्षमता विकास, कर्मचारी व्यवस्थापन र अन्तर सरकार, समुदाय, नीजि तथा गैर सरकारी संस्था साझेदारीको माध्यमबाट सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनलाई नतिजामूलक र प्रभावकारी बनाउने तर्फ विशेष ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ।

७.२.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना

संविधान तथा प्रचलित कानून अनुसार नगर सभाबाट विधायन समिति, लेखा समिति र कार्यपालिकाबाट विषयगत समितिहरू गठन भई तत्सम्बन्धी विषयमा क्रियाशिलता उन्मुख रहेका छन्। एकीकृत सेवा सहितको नगर कार्यपालिका, वडाको केन्द्रमा आधारभूत सुविधा सहित वडा कार्यालय, स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट सेवा प्रवाह भैरहेको र उपरोक्त कार्यालयहरूको स्तरोन्नतिको लागि प्रयास भैरहेको छ। कार्यालयमा इन्टरनेट, विषयगत सेवा प्रवाहको लागि न्यूनतम कार्यक्षेत्र र भौतिक सामग्रीको व्यवस्थापन गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार कर्मचारीको समायोजन प्रक्रियासँगै हाल नगरपालिकामा विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्।

७.२.३ समस्या तथा चुनौति

नगर कार्यपालिका कार्यालय, विषयगत शाखा, वडा कार्यालय र इकाईहरूमा आवश्यकता र दरबन्दी अनुसार प्राविधिक, तथा विषयगत कर्मचारीहरूका पदपूर्ति नहुँदा सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादन कठिनाई भैरहेको छ। कार्यपालिका कार्यालयमा विषयगत शाखाहरू सञ्चालनमा आएको भएता पनि एकीकृत सेवा प्रवाहमा कठिनाई रहेको छ। नगर कार्यपालिका र अन्तर्गतका कार्यालयबाट हुने कतिपय सेवा प्रवाहलाई प्रविधिमा आधारित बनाइएको भएता पनि सबै सेवालाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाउनु चुनौती रहेको छ। यसै गरि संस्थागत क्षमता विकासको लागि पर्याप्त लगानु बढाउन नसक्नु अर्को समस्याको रूपमा रहेको छ।

७.२.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम

यस नगरपालिकाको संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनालाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

सोच

- सवल, जनमैत्री, र सुशासनयुक्त नगर सरकारको स्थापना

लक्ष्य

- नगरपालिकाबाट प्रवाह हुने सेवाको व्यवस्थापन क्षमता, मानव संसाधन र कार्य दक्षतामा अभिवृद्धि गर्ने।

उद्देश्य

नगरपालिकाको संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेको छः

सैनैमा नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

- स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन, संस्थागत क्षमता, गुणस्तरीय मानव संसाधन र कार्य दक्षतामा अभिवृद्धि गर्नु

रणनीति

संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको देहायअनुसार रणनीति अवलम्बन गरिनेछ ।

- सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, गुणस्तरीय र जनमैत्री बनाउने ।
- नगर कार्यपालिका तथा वडा कार्यालय र अन्तर्गत कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारी तथा संगठनको संस्थागत क्षमता विकास गर्ने ।
- सक्षम र उच्च मनोबलयुक्त जनशक्ति विकास गर्ने ।

७.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिका ७.२.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.२.१ संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य(स्रोत: आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आ.व.०८१/८२ सम्मको उपलब्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
संगठन तथा क्षमता विकास					
संस्थागत क्षमता विकासको लागि बार्षिक लगानी (जम्मा बजेटको)	प्रतिशत	३	५	१०	१५
योजना तर्जुमा तथा अनुगमन प्रक्रियामा लक्षित वर्ग/समुदायको प्रतिनिधित्व	प्रतिशत	४७	५०	५५	५८
नगरपालिकाबाट बार्षिक संचालित क्षमता विकास तालिम	संख्या	६	९	११	१२

७.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास र सेवा प्रवाह क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी ३ वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कून अनुमानित रकम देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.२.१ संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि	अनुमानितलागत (रु.०००)	पृष्ठ्याईको आधार	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी
	संगठन तथा क्षमता विकास					
१	कार्यालय व्यवस्थापन एवं भौतिक निर्माण तथा सुधार कार्यक्रम	संस्थागत सुशासन र प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्नु	सालबसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	सबै विषयगत शाखा र वडा कार्यालयको न्यूनतम भौतिक सुविधा उपलब्ध हुनेछ ।
२	स्थानीय सरकारको कार्य सम्पादन तथा संस्थागत स्वमूल्याङ्कन कार्यक्रम	संस्थागत सुशासन र प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्नु	सालबसाली			संस्थागत स्वमूल्यांकनमा सुधार हुनेछ ।
३	जनप्रतिनिधि, कर्मचारी, नागरिक संस्था क्षमता अभिवृद्धि, अध्ययन अवलोकन कार्यक्रम	संस्थागत सुशासन र प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्नु	सालबसाली			कार्य सम्पादनमा ३३ प्रतिशतले बृद्धि हुनेछ ।
४	टोल विकास संस्था गठन तथा परिचालन	संस्थागत सुशासन र प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्नु	सालबसाली			टोल विकास संस्था विकास र परिचालन बृद्धि हुनेछ ।
५	लक्षित वर्ग संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास कार्यक्रम	संस्थागत सुशासन र प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्नु	सालबसाली			लक्षित वर्गको सहभागिता र विस्वासमा बृद्धि हुनेछ ।
६	सालबसाली प्रशासनिक खर्च	संस्थागत सुशासन र प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्नु	सालबसाली			कार्यालय प्रभावकारी रुपमा संचालन हुनेछ ।

७.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संविधान र तीनै तहको सरकारको प्रचलित नीति तथा कानून बमोजिम अन्तरतह समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी हुनुका साथै सुशासन प्रवर्धनमा साझेदारी हुन सकेको खण्डमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्दछ । यसै गरी स्थानीय तह र विकास साझेदार, गैसस, समुदाय, सहकारी र नागरिक बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संसाधन परिचालनमा स्थानीय आवश्यकता अनुसार सहकार्य हुन सकेमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुनेछ । उपरोक्त व्यवस्थाको अभावमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेकोछ ।

७.३ राजस्व तथा स्रोत परिचालन

७.३.१ पृष्ठभूमि

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र स्थापना पश्चात स्थानीय सरकारको फराकिलो संवैधानिक अधिकार क्षेत्र र साधन स्रोतमा बढेत्तरीसँगै जनआकांक्षा र समस्याहरू पनि निरन्तर बढी रहेका छन्। बदलिदो परिवेशसँगै विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह प्रक्रियामा सिर्जनशिलता र वैकल्पिक उपायहरू अबलम्बन गर्न जरूरी छ। नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्वलाई थप व्यवस्थित गरी बिस्तृत योजना मार्फत आन्तरिक आय वृद्धि गर्नु पर्नेछ।

८.३.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना

स्थानीय राजस्व परामर्श समितिको अध्ययन र सिफारिशका आधारमा सम्पत्ती कर, मालपोत, व्यवसाय कर, घरवहाल कर तथा वहाल विटोरी शुल्क लगायत सिफारिस तथा प्रमाणित शुल्क तथा दस्तुरका दर निर्धारण गरी सो अनुसार कर तथा गैरकर राजस्व संकलन हुँदै आएको छ। नगरपालिकाको स्रोतसाधन, सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादन स्तरमा स्थानीय समुदायको चासो र निगरानीमा वृद्धि हुँदै गएको छ। नगरपालिकाको वित्तीय स्रोत बढ्दै गएको र नगरपालिकाको संस्थागत सबलीकरण र क्षमता विकासमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा विकास साझेदारहरूको सहयोग र तदारूपता पनि क्रमशः बढ्दै गएको छ।

७.३.३ समस्या तथा चुनौति

संविधान तथा स्थानीय सरकार संचालनले स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा नीति, कानून, योजना तथा बजेट तर्जुमा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, उपलब्ध सिमित श्रोत —साधनको उच्चतम प्रतिफलयुक्त क्षेत्रमा परिचालन गर्ने, प्रभावकारी र गुणस्तरीय विकास व्यवस्थापन गर्ने साथै जनमैत्री सेवा प्रवाहको लागि मानव स्रोत परिचालन गर्ने अवसर प्रदान गरेको भयता पनि संस्थागत क्षमता विकासको अभावले अपेक्षाकृत सफलता हासिल गर्न सकिएको छैन। स्थानीय तहको राजस्व अधिकार क्षेत्रका विषयमा राजस्वको संभाव्यता विश्लेषण तथा राजस्व प्रशासन सम्बन्धी ज्ञान, सीप, दक्षताको कमी रहेको छ। नगरपालिकाको आन्तरिक आय न्यून हुँदा विकासमा सङ्घीय र प्रदेश सरकारको अनुदानमा भर पर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ।

७.३.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

यस नगरपालिकाको राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनालाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

सोच

“नगरपालिकाको गुणात्मक स्रोत परिचालन”

लक्ष्य

- नगरपालिकाको आन्तरिक आयमा गुणात्मक वृद्धि गर्नुका साथै उपलब्ध वित्तीय स्रोत साधनको बिबेकपूर्ण र प्रतिफलयुक्त परिचालन मार्फत सार्वजनिक वित्तको समुचित व्यवस्थापन गर्ने

उद्देश्य

नगरपालिकाको राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

- आन्तरिक तथा बाह्य श्रोत परिचालनमा गुणस्तरीय वृद्धि गर्नु र राजस्व प्रणाली सुदृढ बनाउनु ।

रणनीति

राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अबलम्बन गरिनेछ ।

- १। राजस्वको दायरा बृद्धि गरी आन्तरिक आयमा वृद्धि तथा सवलिकरणमा गर्ने ।
- २। स्रोतको प्राप्ति, राजस्वको स्रोत, आधार, दर र प्रशासनलाई सूचना प्रविधिमा आधारित गरी व्यवस्थित गर्ने ।
- ३। सार्वजनिक सम्पत्तिको अभिलेख तयार गरी संरक्षण र उपयोग गर्ने ।
- ४। स्रोत परिचालनका लागि गैसस, सरकारी तथा गैरसरकारी र निजी क्षेत्रका निकायसँग समन्वय साझेदारी विकास गर्ने ।

७.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.३.१ राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	०८१/८२ सम्मको उपलब्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
राजस्व तथा स्रोत परिचालन					
आन्तरिक आयमा वार्षिक वृद्धि	प्रतिशत	२०	२५	३०	२५
राजस्व परामर्श समितिको बैठक (वार्षिक)	संख्या	४	४	४	४
राजस्व परामर्श समिति पदाधिकारी र राजस्व शाखामा कार्यरत कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम	भए/नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको
राजस्व संकलन सूचना प्रविधिमा आधारित	भए/नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको
राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा तथा परिमार्जन	भए/नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको

७.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास र सेवा प्रवाह क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी ३ वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कून अनुमानित रकम देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.३.२ राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना तथा कार्यक्रमको अवधि	अनुमानितलागत (रु.०००)	पृष्ठ्याईको आधार	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी
	राजस्व तथा श्रोत परिचालन					
१	आन्तरिक आयको संभाव्यता अध्ययन तथा प्रक्षेपण (राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा तथा परिमार्जन र कार्यान्वयन)	कानून अनुसार कर तथा गैरकर राजस्व, दस्तुर स्रोतको दायरामा गुणात्मक सुधार मार्फत आन्तरिक आय बृद्धि गर्ने	सालबसाली			आन्तरिक आयमा कम्तिमा २५ प्रतिशतका दरले वार्षिक बृद्धि हुनेछ ।
२	राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणाली विकास तथा संचालन र करदाता शिक्षा तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम	स्थानीय करको विषय क्षेत्र, दायरा, दर, छुट र भुक्तानी प्रक्रिया बारे जानकारी गराउने र असुली लाई सहज बनाउने	सालबसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	बिधुतिय भुक्तानी प्रणाली लागु भई कर असुली सहज हुनुका साथै करदाताको सहभागिता र सहयोगमा बृद्धि हुनेछ ।
३	राजस्व राजस्व परामर्श समिति र शाखा संचालन तथा राजस्व परिचालन तथा अनुगमन र क्षमता विकास	कर प्रशासन र अभिलेख लाई सेवाग्राहीमैत्री र व्यवस्थित बनाउने	सालबसाली			राजस्व व्यवस्थापन लाई प्रभावकारी हुनुकासाथै नागरिकको सन्तुष्टीको स्तरमा ४० प्रतिशतले बृद्धि हुनेछ ।

७.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संविधान र तीनै तहको सरकारको प्रचलित नीति तथा कानून बमोजिम अन्तरतह समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी हुनुका साथै सुशासन प्रवर्धनमा साझेदारी हुन सकेको खण्डमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्दछ । यसै गरी स्थानीय तह र बिकास साझेदार, गैसस, समुदाय, सहकारी र नीजि क्षेत्र बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संसाधन परिचालनमा स्थानीय आवश्यकता अनुसार सहकार्य हुन सकेमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुनेछ । उपरोक्त व्यवस्थाको अभावमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेकोछ ।

७.४ योजना र विकास व्यवस्थापन

७.४.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकाले सगठन तथा क्षमता विकास, कर्मचारी व्यवस्थापन र अन्तर सरकार, समुदाय, नीजि तथा गैर सरकारी संस्था साझेदारीको माध्यमबाट सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनलाई नतिजामूलक र प्रभावकारी बनाउने तर्फ विशेष ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ । यसलाई मध्यनजर गर्दै नगरपालिकाको सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी स्थानीय सुशासन कायम गर्न स्थानीय योजना तथा विकास व्यवस्थापनलाई उच्चतम महत्व दिएको छ । योजना र विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको वस्तुस्थिति विश्लेषण देहायअनुसार गरिएको छ ।

७.४.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना

स्थानीय तहको अधिकार तथा जिम्मेवारी कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाले आवश्यकता र पहिचानको आधारमा विभिन्न योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिरहेको छ । साथै समुदाय र नागरिक समाज समेतको सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत बजेट तथा नीति कार्यक्रमलाई वेवसाइट र सूचना पाटी मार्फत सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भैरहेको छ ।

वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा प्रक्रियामा जनसहभागिता सुनिश्चित हुने गरी टोल एबम् बस्तीस्तरबाटै सहभागितामूलक योजना छनौट प्रक्रियाको अभ्यास भैरहेको छ । नगरपालिकामा संचालित स्थानीय संचित कोष र अन्य स्रोतबाट संचालित आयोजना तथा कार्यक्रमको प्रगति तथा गुणस्तर कायम गर्न स्थलगत अनुगमन तथा प्रगति विवरण समीक्षा कार्यलाई नियमित गरिएको छ । नगरपालिकामा योजना तर्जुमा र विकास गतिविधिको कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नतिजा मापन प्रणालीमा समावेशी, सहभागितामूलक, परामर्श तथा सहकार्यमा आधारित पद्धतिहरूको विकास तथा अनुशरण हुँदै गएको छ ।

७.४.३ समस्या तथा चुनौति

संविधान तथा स्थानीय सरकार संचालनले स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा योजना तथा बजेट तर्जुमा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, उपलब्ध सिमित श्रोत —साधनको उच्चतम प्रतिफलयुक्त क्षेत्रमा परिचालन गर्ने, प्रभावकारी र गुणस्तरीय विकास व्यवस्थापन गर्ने साथै जनमैत्री सेवा प्रवाहको लागि मानव स्रोत परिचालन गर्ने समस्या तथा चुनौतिहरू विद्यमान रहेका छन् ।

विषय क्षेत्रगत रूपमा बजेट विनियोजन सन्तुलित नभई पूर्वाधार क्षेत्र अधिक हुने गरेको र रोजगार, उत्पादनमूलक तथा आयमूलक आयोजना तथा कार्यक्रममा लगानी अपेक्षाकृत कमजोर रहेको छ । संस्थागत संरचना, मानव श्रोत, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धति अवैज्ञानिक र परम्परागत देखिन्छ ।

नगरपालिकाको विकासको अग्रणी क्षेत्रहरू पर्यटन विकास, बस्ती तथा भौतिक विकास, यातायात, उद्यम विकास तथा कृषि सम्बन्धी गुरुयोजना आदीको तर्जुमा नहुँदा ठोस तथा नतिजामुखी योजना तर्जुमाका साथै प्राथमिकताका आधार र प्रक्रिया निर्धारण नहुँदा वितरणमुखी हिसाबले आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट र बजेट विनियोजन हुने

गरेको छ । फलस्वरूप आयोजना तथा कार्यक्रमलाई समयमा सम्पन्न गर्न र गुणस्तर कायम गरी ठोस उपलब्धी हासिल गर्न सकिएको छैन ।

८.४.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति

यस नगरपालिकाको योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनालाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

“सबल, जनमैत्री, र सुशासनयुक्त नगर सरकारको स्थापना”

लक्ष्य

“योजना तथा विकास व्यवस्थापनको प्रभावकारितामा गुणात्मक वृद्धि गर्ने”

उद्देश्य

नगरपालिकाको योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- योजना तथा विकास व्यवस्थापन प्रणाली सूचना प्रविधिमा आधारित बनाउने,

रणनीति

योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको देहायअनुसारका रणनीति अबलम्बन गरिनेछ ।

१ योजना व्यवस्थापन प्रक्रिया लाई सरल, सूचना प्रविधि तथा नागरिकमैत्री, सहभागितामूलक र पारदर्शी बनाउने ।

२ विकास व्यवस्थापनका लागि गैसस, निजी क्षेत्र, समुदायमा आधारित संस्थासँग समन्वय र साझेदारीमा अभिवृद्धि गर्ने ।

७.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिका ७.४.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.४.१ योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आ.व.०८१/८२ सम्मको उपलब्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
विकास व्यवस्थापन					
खण्डीकृत विषयगत र श्रोत नक्शा सहित वस्तुगत विवरण तयारी तथा अद्यावधिक	भए/नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको
आयोजना बैंक	भए/नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको
नतिजामूलक ढाँचामा योजना तर्जुमा	भए/नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३—२०८४/०८५)

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ढाँचा र योजना	भए/नभए	भएको	भएको	भएको	भएको
समयमा सम्पन्न आयोजनाको अनुपात	प्रतिशत	५०	५५	७०	७८
आयोजना/कार्यक्रम अनुगमन प्रतिवेदन संख्या (पटके, मासिक, चौमासिक, बार्षिक)	पटक	२	३	४	४
योजना तर्जुमा तथा अनुगमन प्रक्रियामा लक्षित वर्ग/समुदायको प्रतिनिधित्व	प्रतिशत	४५	५०	५५	५८

८.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास र सेवा प्रवाह क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी ३ वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कून अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.४.२ योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना तथा कार्यक्रमको अवधि	अनुमानितलागत (रु.०००)	पृष्ठ्याईको आधार	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी
	योजना र विकास व्यवस्थापन					
१	आवधिक योजना, मध्यमकालीन योजना तथा विभिन्न विषयगत रणनीतिक योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन, समिक्षा, अध्यावधिक र पूर्व संभाव्यता अध्ययन एवं डिपिआर र आयोजना वैक तयारी	वार्षिक योजनालाई ठोस र उपलब्धी बनाउन आयोजना बैक तयार गर्ने	सालबसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजना, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	आयोजना व्यवस्थापन प्रभावकारी भई आयोजनाको संख्यामा ५५ प्रतिशतले कमी हुने र गुणस्तरीय आयोजना छनौट तथा कार्यान्वयन र सम्पन्न हुने आयोजनाको संख्यामा बृद्धि हुनेछ ।
२	योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र सिकाई प्रणाली संचालन	योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, प्रभाव लेखाजोखा र यस सम्बन्धी ज्ञानलाई व्यवस्थित बनाउने	सालबसाली			योजना प्रणालीलाई नतिजा र श्रोतसँग आवद्ध हुनेछ ।
३	उपभोक्ता समिति र टोल विकास संस्था गठन, क्षमता विकास तथा परिचालन कार्यक्रम	उपभोक्ता समितिबाट हुने अयोजना कार्यान्वयनलाई	सालबसाली			उपभोक्ता समितिले तोकिएको मापदण्ड र समयतालिका भित्र

सैनारुैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३—२०८४/०८५)

		गुणस्तरीय, लागत प्रभावकारी र उपलब्धीमूलक बनाउने				आयोजना सम्पन्न गर्न सफल हुनेछन् ।
४	राहत कोष, मर्मतसंभार कोष र अन्य कोष स्थापना तथा संचालन	वार्षिक योजनालाई नतिजा मा आधारित प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा लगानी बढाउने	सालबसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजना, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	कोष संचालन सम्बन्धि वार्षिक योजना तर्जुमा हुनेछ ।
५	सेवा प्रवाह सम्बन्धी सफ्टवेयर प्रणाली सञ्चालन र सेवा प्रवाह, सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास सम्बन्धि विविध कार्यक्रम	विद्युतीय माध्यमबाट नियमित रूपमा विना रोकाबाट सेवा र सूचना प्रवाह गर्नुका साथै सेवा प्रवाहलाई थप प्रभावकारी बनाउने	लवसाली			राजस्व, योजना, प्रशासन, व्यावसाय दर्ता र नविकरण, सम्पत्ती व्यवस्थापन सम्बन्धी सेवा प्रणाली सम्बन्धी सफ्टवेयर संचालन भई सेवा अटोमेशन हुनेछ ।

अनुसूचीहरू

अनुसूची १ :

अनुसूची १ : प्रति इकाई लागत अनुमान लागत (रु. हजारमा)

प्रतिफल	एकाई	प्रति एकाई लागत	कैफियत	
कृषि वन तथा भुमि सुधार				
रासायनिक मल			अन्तराष्ट्रिय मुल्य, र विनिमय दर ओभरहेड खर्चको आधारमा औषत लागत	
युरिया	मे.टन			
डी.ए.पी.	मे.टन			
पोटास	मे.टन			
प्राङ्गारिक मल	मे.टन	बजार मुल्यको आधारमा निर्धारण हुने		
कम्पोष्ट (धुलो)	क्विन्टल		बजारमा उपलब्ध विभिन्न ब्रान्ड तथा गुणको प्रांगारिक मलको औषत मुल्यको आधारमा	
कम्पोष्ट (दानादर)	क्विन्टल			
भर्मी कम्पोस्ट	क्विन्टल			
बीउ	/के.जी क्विन्टल		विभिन्न तरकारी तथा खाद्यन्न बिउहरुको उत्पादन लागत औषतको आधारमा	बिउको प्रकार उल्लेख गर्ने)
फलफुल तथा तरकारी बिरुवा	गोटा		विभिन्न फलफुल बिरुवाहरुको सरकारी मूल्यको औषतको आधारमा	बिरुवाको प्रकार उल्लेख गर्ने
साना कृषि यन्त्रहरु	गोटा			यन्त्रको प्रकार उल्लेख गर्ने
चिलिंग भ्याट	गोता/लिटर			
विभिन्न प्रजातिका जनावर तथा कुखुरा वितरण	गोटा			प्रकार उल्लेख गर्ने

सैनैमा नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

विभिन्न खोर तथा गोठ निर्माण	संख्या			प्रकार अनुसार लागत गणना गर्ने
विभिन्न तालिम तथा प्रशिक्षण कार्यक्रम संचालन	वटा		कार्यक्रमको अबधि, सहभागी संख्या, संचालन स्थल तथा स्रोत व्यक्तिको उपलब्धता समेतको आधारमा आर्थिक प्रस्ताव तयार गरी यकिन गर्ने	
व्यवसायीक तथा सीप विकास तालिम	पटक		कार्यक्रमको अबधि, सहभागी संख्या, संचालन स्थल तथा स्रोत व्यक्तिको उपलब्धता समेतको आधारमा आर्थिक प्रस्ताव तयार गरी यकिन गर्ने	
विभिन्न चेतनामुलक कार्यक्रम	पटक			
भौतिक पुर्बाधार तथा यातायत				
पिच सडक	कि.मि		डबल लेन	
ग्रावेल सडक	कि.मि		डबल लेन	
नयाँ ट्रयाक खोल्ने सडक	कि.मि		डबल लेन	
पुल	प्रति मि.		डबल लेन	
सिंचित क्षेत्र विकास कार्य	कि.मि			
नहर संचालन तथा र्ममत	प्र.श			
तटबन्ध निर्माण	कि.मि			

नोट: प्रत्येक आयोजना तथा कार्यक्रमको प्रकृति अनुरूप इकाई पहिचान गरी सोको आधारमा प्रति इकाई लागत अनुमान बस्तुपरक निर्धारण गरी सोहि आधारमा उपरोक्त कार्यक्रम तथा आयोजनाको जम्मा लागत निकाल्ने ।

अनुसूचि २
श्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

क्र.स.	विवरण	आ.व. ०८०/०८१ को यथार्थ	आ.व. ०८१/०८२ को संशोधित अनुमान	मध्यमकालीन वजेट अनुमान र प्रक्षेपण (रु हजारमा)			
				आ.व.२०८२/०८३	आ.व.२०८३/०८४	आ.व.२०८४/०८५	तीन वर्षको कूल
१	खर्च अनुमान	११२९३१९	८०४३४५	१३४८३४९	१४०५०७३	१४९०८८५	४२४४३०६
	चालु खर्च	५३४५०९	५३४४३९	५६११६१	५७८५२५	६०४५५९	१७४४२४५
	पुँजीगत खर्च	५९४८१०	२६९९०६	७८७१८८	८२६५४७	८८६३२६	२५०००६१
	वित्तीय व्यवस्था	०	०	०	०	०	०
	कुल	११२९३१९	८०४३४५	१३४८३४९	१४०५०७२	१४९०८८५	४२४४३०६
२	आय अनुमान						
२.१	आन्तरिक आय	४६९५४३	१३५९१८	१९५५२८	२१५०८१	२४७३४३	६५७९५२
२.२	राजस्व बाँडफाँटको रकम (प्रदेश सरकार)	४४५३२	४५८१४	५९०३६	६९९८८	६४७७७	१८५८०१
२.३	राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त (संघ सरकार)	१२७६४८	१३५४९९	१४३५९०	१५०७७०	१५७५५४	४५१९१४
२.४	रोयल्टी बाँडफाँट (वन)	२९९	११९१	०	०	०	०

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

२.५	नेपाल सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	४४००८३	४५०९६३	९१३३०१	९३८४९६	९८०७२८	२८३२५२५
	समानिकरण अनुदान	१२१७००	१२७४००	१२७५००	१३३८७५	१३९८९९	४०१२७४
	शसर्त अनुदान	२८८३८३	३१८०६३	७५४४०१	७९२१२१	८२७७६६	२३७४२८९
	विशेष अनुदान	२२५००	०	१६४००	५०००	५२२५	२६६२५
	समपुरक अनुदान	७५००	५५००	१५०००	७५००	७८३८	३०३३८
२.६	प्रदेश सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	४७५१३	३४९६९	३६८९४	३८७३९	४०४८२	११६११५
	क.समानीकरण अनुदान	८६६३	८४६९	८३९४	८८१४	९२१०	२६४१८
	ख.सशर्त अनुदान	२२८५०	१४०००	१६५००	१७३२५	१८१०५	५१९३०
	ग. विशेष अनुदान	१०००	२०००	०	०	०	०
	घ. समपूरक अनुदान	१५०००	१०५००	१२०००	१२६००	१३१६७	३७७६७
२.७	आन्तरिक ऋण	०	०	०	०	०	०
२.८	अन्य अनुदान	०	०	०	०	०	०
२.९	जनसहभागिता	०	०	०	०	०	०
३	मौज्दात रकम (आन्तरिक आयको रुपमा गणना गरिएको)						
	कुल	११२९३१९	८०४३५४	१३४८३४९	१४०५०७३	१४९०८८५	४२४४३०६

अनुसूचि ३

बजेट खर्च तथा स्रोतको विषय क्षेत्रगत त्रिबर्षीय अनुमान

नोट: स्रोत उल्लेख गर्ने सन्दर्भमा संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँटको रकमलाई आन्तरिक तर्फ गणना गरिएको छ ।

१। आर्थिक विकास क्षेत्र

आर्थिक वर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.हजारमा)			खर्चको स्रोत (रु. हजार)			
	कुल	चालु	पूँजिगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य स्रोत
२०८२/०८३	६५६६१	३६११४	२९५४७	२८०३६	२९५७५	८०५०	
२०८३/०८४	६८९४४	३७९१९	३१०२५	३३८७४	२६६१८	८४५३	
२०८४/०८५	७२०४७	३९६२६	३२४२१	३८९५५	२४२६०	८८३३	
जम्मा	२०६६५२	११३६५९	९२९९३	१००८६५	८०४५३	२५३३५	

२। सामाजिक विकास क्षेत्र

आर्थिक वर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.हजारमा)			खर्चको स्रोत (रु. हजार)			
	कुल	चालु	पूँजिगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य स्रोत
२०८२/०८३	४२४४८६	३४१६०७	८२८७९	७३२०१	३३२२८८	१८९९६	
२०८३/०८४	४३७२२१	३५१८५५	८५३६५	८५७३८	३३२२८८	१९१९५	
२०८४/०८५	४५६८९६	३५८८९२	९८००३	८९५९६	३४७२४१	२००५९	
जम्मा	१३१८६०३	१०५२३५४	२६६२४७	२४८५३५	१०११८१७	५८२५०	

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

पूर्वाधार विकास क्षेत्र

आर्थिक वर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.हजारमा)			खर्चको स्रोत (रु. हजार)			
	कुल	चालु	पूँजिगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य स्रोत
२०८२/०८३	६३४२१६	२५३६९	६०८८४७	८५९२५	५३८६००	९६९२	
२०८३/०८४	६६५९२७	२५३६९	६४०५५८	९०२२१	५६५५३०	१०१७७	
२०८४/०८५	७१९२०१	२८७६८	६९०४३३	११४४०४	५९३८०७	१०९९१	
जम्मा	२०१९३४४	७९५०६	१९३९८३८	२९०५५०	१६९७९३७	३०८५९	

४ वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र

आर्थिक वर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.हजारमा)			खर्चको स्रोत (रु. हजार)			
	कुल	चालु	पूँजिगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य स्रोत
२०८२/०८३	२३४३८	२०६४	२१३७४	१२४३७	१०८४४	१५७	
२०८३/०८४	२५७८२	२२६२	२३५२०	१३६८१	११९२८	१७३	
२०८४/०८५	२६९४२	४६३३	२२३०९	१४२९६	१२४६५	१८०	
जम्मा	७६१६२	८९५९	६७२०३	४०४१४	३५२३८	५१०	

सैनामैना नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (०८२/०८३-२०८४/०८५)

५ सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास

आर्थिक वर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.हजारमा)			खर्चको स्रोत (रु. हजार)			
	कुल	चालु	पूँजित	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य स्रोत
२०८२/०८३	२००५४९	१५६००८	४४५४१	१९८५५५	१९९४	०	
२०८३/०८४	२०७१९९	१६११२०	४६०७९	२०४३२४	२१३३	७४२	
२०८४/०८५	२१५८००	१७२६४०	४३१६०	२१२४२२	२९५९	४१९	
जम्मा	६२३५४८	४८९७६८	१३३७८०	६१५३०१	७०८६	११६१	